

ЧАСТИНА ПЕРША

Із спогадів Джона Г. Уотсона, доктора медицини, відставного
військового лікаря

Розділ I

МІСТЕР ШЕРЛОК ХОЛМС

У 1878 році я здобув ступінь доктора медицини в Лондонському університеті і виїхав до, Нетлі на курси військових хірургів. Скінчивши там навчання, я був прикомандирований до П'ятого Нортумберлендського стрілецького полку як помічник хірурга. Полк на той час стояв в Індії, і раніше ніж я встиг до нього приєднатися, почалася друга Афганська війна. Висадившись у Бомбеї, я довідався, що мій корпус перебрався через перевали і був уже глибоко на території противника. Однак я разом з багатьма іншими офіцерами, що були в такому ж становищі, вирушив навздогін і щасливо дістався Кандагара, де знайшов свій полк і одразу ж приступив до виконання своїх нових обов'язків..

Ця кампанія принесла славу й. підвищення по службі багатьом, але мені — нічого, крім лиха та нещастя. Мене перевели з мого полку до беркширців, з якими я й брав участь у фатальній битві під Мейваном. Там афганська куля влучила мені в плече, потрощила кістку і зачепила підключичну артерію. Я потрапив би де рук жорстоких газі[1], якби не відданість і відвага, проявлена моїм ординарцем Мерреєм, що поклав мене на коня і благополучно доставив до британських окопів.

Виснаженого від болю і знесиленого тривалими поневіряннями, перевезли мене з великим обозом поранених до центрального госпіталю в Пешаварі. Я одужав і вже так зміцнів, що міг ходити по палатах і навіть ніжитися в сонячному промінні на веранді, аж тут черевний тиф, прокляття наших індійських володінь, знову звалив мене з ніг. Кілька

місяців моє життя було в безнадійному стані, а коли я опритомнів і почав одужувати, то був такий кволий і немічний, що консилиум лікарів вирішив, не гаючи ні одного дня, відіслати мене назад до Англії. І ось мене відправили на транспортному судні "Оронтес", а через місяць я висадився на Портсмутській пристані. Здоров'я моє було безповоротно втрачене, але зате я мав дозвіл від по-батьківськи дбайливого уряду присвятити наступні дев'ять місяців спробам його поправити.

В Англії я не мав ні знайомих, ні родичів і був вільний, як вітер, або вільний так, як дозволяють це людині 11 шилінгів і 6 пенсів[2] на день. За таких обставин мене, зрозуміло, приваблював Лондон, ця велика помийна яма, до якої плинуть без упину всі гулятья та нероби імперії. Там я спинився на якийсь час у готелі на Стренді, вів" жалюгідне, безглузде життя і розкидався грішми набагато щедріше, ніж слід було. Стан моїх фінансів викликав тривогу, і скоро я усвідомив, що мені доведеться покинути столицю і жити десь у глухому селі або ж зовсім змінити спосіб життя. Вибравши останнє, я вирішив залишити готель і поселитися в якомусь менш показному і дешевому приміщенні.

Того ж дня, коли я прийняв це рішення, я стояв біля ресторану "Критеріон", як раптом хтось поплескав мене по плечу. Обернувшись, я впізнав молодого Стемфорда, що був у мене санітаром у Бартсі. Дружнє обличчя у великій пустелі Лондона — справді приємне видовище для самотньої людини. В минулому Стемфорд ніколи не був мені близьким приятелем, але тепер я захоплено привітав його, та й він, здавалося, теж дуже зрадів, побачивши мене. На radoщах я попросив його поснідати зі мною на Голборні, і ми вирушили туди в екіпажі.

— Що з вами, Уотсон? — спитав з неприхованим подивом Стемфорд, коли ми поторохтіли людними лондонськими вулицями. — Ви худий, як тріска, і темний, мов горіх.

Я коротко змалював йому свої пригоди і ледве встиг скінчити розповідь, як ми вже були на місці.

— Бідолаха! — сказав він співчутливо, наслухавшись про всі мої нещастя. — Що ж ви думаєте робити далі?

— Підшукую житло, — відповів я. — Намагаюсь розв'язати проблему: чи можна найняти щось путяще за помірну ціну.

— Дивна річ, — зауважив мій супутник, — ви другий, від кого я чую сьогодні ці слова.

— А хто був перший? — спитав я.

— Один чолов'яга, який працює в хімічній лабораторії при лікарні. Він сьогодні вранці бідкався, що не може знайти собі напарника на якусь хорошу квартиру, бо для його кишені вона надто дорога.

— Та ну?! — зрадів я. — Коли він справді хоче з кимось розділити квартиру й витрати, то я йому якраз підійду. Мені краще жити з компаньйоном, ніж самому.

Молодий Стемфорд якимось дивно позирнув на мене поверх бокала.

— Ви ще не знаєте Шерлока Холмса, — сказав він. — Можливо, ви й не захочете такого компаньйона.

— А хіба він що?

— О, нічого особливого. Просто він трохи дивак-ентузіаст певних галузей науки. Але наскільки я його знаю, він досить пристойна людина.

— Певно, студент-медик? — спитав я.

— Ні, я не маю ніякого уявлення, чим він займається. Здається, він добре розуміється в анатомії, першокласний хімік; але, по-моєму, ніколи

не вивчав медицини систематично. Вчився він похапцем і безладно, проте осягнув безліч незвичайних знань, які здивували б професорів.

— Ви ніколи не питали його, чим він захоплюється? — поцікавився я.

— Ні. З нього це нелегко витягти, хоч він буває досить товариським, коли йому заманеться.

— Я б хотів з ним познайомитися, — сказав я. — Якщо вже з кимось жити, то краще хай це буде людина працьовита і врівноважена. Не з моїм здоров'ям терпіти галас і метушню. Я мав їх досить в Афганістані, ще й досі видихаю. Як би мені познайомитися з цим вашим приятелем?

— Він, напевне, в лабораторії, — відповів мій супутник. — Він або уникає цього місця тижнями, або працює там з ранку й до ночі. Якщо хочете, ми заїдемо туди після сніданку.

— Неодмінне, — відповів я, і розмова пішла в іншому напрямі.

Коли ми з Голборна попрямували до лікарні, Стемфорд розповів мені ще дещо про джентльмена, з яким я мав намір разом оселитися.

— Не нарікайте на мене, якщо не уживетеся з ним, — сказав він. — Я не знаю про нього нічого більше, крім того, що довідався під час коротких зустрічей в лабораторії. Ви самі запропонували цю угоду — тож не звалюйте відповідальності на мене.

— Якщо у нас не клеїтиметься, то неважко буде й розпрощатися, — відказав я. — Мені здається, Стемфорд, — додав я, подивившись пильно на свого супутника, — що ви неспроста умиваєте руки в цій справі. У цієї людини такий важкий характер, чи що? Кажіть уже прямо.

— Не так легко сказати неслуханне, — засміявся Стемфорд. — Холмс, як на мене, просто вчений сухар — навіть аж черствий. Він вам

залюбки дасть крихітку найновішого алкалоїду — без лихої думки, розуміється, а просто ради експерименту, щоб скласти точне уявлення про його дію. Слід віддати справедливість, Холмс і сам прийняв би його з такою ж готовністю. Він явно має нахил до чітко визначеної і точної науки.

— От і добре.

— Так, але це може зайти надто далеко. Коли він починає бити палицею трупи в анатомічному театрі, то це вже стає якимось дивацтвом.

— Бити трупи?

— Так, щоб перевірити, чи можна викликати синяки після смерті. Я на власні очі бачив його за цим заняттям.

— І, кажете, він не медик?

— Ні. Бог його знає, що він там вивчає. Але ми прийшли, так що дивіться тепер уже самі.

Поки він говорив, ми звернули в тісний провулок і пройшли через вузькі бічні двері до флігеля великої лікарні. Я знав це місце, і мене не треба було вести, коли ми піднялися непривітними кам'яними сходами і попрямували довгим вибіленим коридором повз численні сіро-коричньові двері. Біля самого кінця склепінчастий коридор повертав до хімічної лабораторії.

Це була висока кімната з безліччю пляшечок, вишикуваних в ряд або сляк-так притулених. Широкі низькі столи були розставлені безладно і щетинилися ретортами, пробірками й маленькими бунзенівськими пальничками з блакитним мерехтливим полум'ям. У кімнаті був один лише чоловік, що схилювався над віддаленим столом, заглиблений у свою

роботу. Почувши наші кроки, він озирнувся і схопився з радісним вигуком:

— Знайшов! Знайшов! — кричав він моєму супутникові, підбігаючи з пробіркою в руці до нього. — Я знайшов реактив, який осаджується гемоглобіном і більше нічим.

Якби цей чоловік відкрив золоту копальню, його обличчя не могло б сяяти більшою радістю.

— Доктор Уотсон, містер Шерлок Холмс, — познайомив нас Стемфорд.

— Дуже приємно, — промовив той сердечно, хапаючи мою руку з силою, якої я від нього не сподівався. — Ви, бачу, побували в Афганістані.

— А як ви про це дізналися? — спитав я здивовано.

— Не має значення, — сказав він, задоволено посміхаючись. — Ідеться про гемоглобін. Вам, звичайно, зрозуміла важливість цього відкриття?

— Це, безперечно, цікаво з точки зору хімії, — відповів я, — але практично...

— Ну, чоловіче, це найпрактичніше відкриття в судовій медицині за останні роки. Хіба ви не бачите, що це дасть нам безпомилкову пробу на кров'яні плями? Ідіть-но сюди! — Він рвучко схопив мене за рукав піджака і потяг до столу, за яким працював.

— Візьмімо трохи свіжої крові, — говорив він, штрикаючи довгою голкою свій палець і висмоктуючи добуту краплину крові хімічною піпеткою. — Тепер додаймо цю невелику кількість крові до літра води. Ви бачите, що в результаті суміш має вигляд чистої води. Пропорція не

може бути більша, ніж один до мільйона. Однак я не маю ніякого сумніву, що ми дістанемо характерну реакцію.

Кажучи це, він вкинув до посудини кілька білих кристалів, а потім додав дві-три крапельки прозорої рідини. В одну мить розчин набрав тьмяного брунатно-червоного відтінку, і коричньовий порошок осів на дно скляної банки.

— Ха! Ха! — зареготав Холмс, плещучи в долоні, як дитина, захоплена новою іграшкою. — Ну, як воно?

— Це, здається, дуже тонка проба, — зауважив я.

— Прекрасна! Прекрасна! Стара гваякова проба була дуже груба й невиразна. Таким же є і дослідження кров'яних тілець під мікроскопом. Воно нічого не варте, якщо плями кількогадинної давності. Ну, а ця нібито діє однаково добре, незалежно від того, чи це кров стара, чи нова. Якби науці вже була відома ця проба, то сотні людей, які зараз вільно гуляють собі по світу, давно поплатилися б за свої злочини.

— Звичайно! — підтакнув я.

— Кримінальні справи здебільшого залежать саме від цього. Людину підозрівають у вбивстві, може, через кілька місяців після того, як його вчинено. Оглянули її білизну, одяг і виявили на них рудуваті плями. Але що це — плями бруду, плями іржі чи плями від фруктів, чи може щось інше? Це питання збило з пантелику не одного експерта. А чому? Бо не було надійної проби. Тепер ми маємо пробу Шерлока Холмса, і більше не буде ніяких труднощів.

Його очі аж блищали, коли він говорив; він поклав руку на серце і в, клонився, немовби до якоїсь уявної аплодуючої юрби.

— Вас треба поздоровити, — зауважив я, немало здивований його ентузіазмом.

— Взяти хоч би торішню справу фон-Бішофа у Франкфурті, його, напевне, повісили б, якби тоді існувала ця проба. Потім був Мезон із Бредфорда, і знаменитий Мюллер, і Лефевр із Монпельє, і Самсон із Нового Орлеана. Я міг би назвати десятки випадків, коли це мало вирішальне значення.

— Ви просто-таки ходячий реєстр кримінальних злочинів, — сказав Стемфорд. — Ви могли б видавати газету. Назвіть її "Поліційні новини з минулого".

— І було б що читати, — зауважив Шерлок Холмс, заліплюючи маленьким кусочком пластиру місце уколу на пальці. — Я мушу бути обережним, — продовжував він, обертаючись до мене з усмішкою, — бо я немало баблюся з отрутами. — Кажучи це, він підняв руку, і я помітив, що вся вона була поцяткована такими ж кусочками пластиру і була в плямах від міцних кислот.

— А ми до вас у справі, — сказав Стемфорд, сідаючи на триногий стілець і підштовхуючи ногою другий стілець у мій бік. — Ось мій приятель хоче нажити собі квартиру; ви — скажіть, що не можете знайти собі напарника, я й подумав, що вас добре було б звести до купи.

Шерлок Холмс, здавалось, був у захопленні від думки поділити квартиру зі мною.

— Я нажив квартиру на Бейкер-стріт, — сказав він, — яка цілком задовольнить нас. Сподіваюсь, ви не маєте нічого проти запаху міцного тютюну?

— Я сам курю тільки флотський.

— От і гаразд. Я звичайно тримаю в себе хімікалії і часом роблю досліді. Чи це вам не заважатиме?

— Аж ніяк.

— Стривайте, згадаю інші свої вади. Часом на мене таке находить, що я не відкриваю рота цілими днями. Тільки ви не думайте, що це я гніваюся на когось. Просто дайте мені спокій, і я швидко знову стану таким, як був. А тепер ви сповідайтеся. Якщо вже жити разом, то не шкодить наперед знати одному про одного найгірші з його звичок.

Я засміявся з цього перехресного допиту.

— Я тримаю щеня-бульдога, — сказав я, — і не терплю шуму, бо мої нерви розстроєні; і я встаю не тоді, як люди, і дуже ледачий. Я маю ще цілу купу вад, коли здоровий, але ці — головні.

— А гру на скрипці ви теж зараховуєте до категорії шумів? — занепокоївся він.

— Дивлячись, яка гра, — відповів я. — Добра гра на скрипці — це божественний нектар, погана гра...

— О, все гаразд, — вигукнув він, весело засміявшись. — А гадаю, що ми можемо вважати справу покінченою, — тобто якщо квартира вам підходить.

— Коли ми її оглянемо?

— Зайдіть до мене сюди завтра опівдні, ми підемо і все влаштуємо, — відповів він.

— Гаразд — точно опівдні, — сказав я, потискуючи йому руку.

Ми залишили його за роботою серед хімікалій і пішли разом до мого готелю.

— До речі, — раптом спитав я, зупиняючись і обертаючись до Стемфорда, — як він у дідька взяв, що я прибув з Афганістану?

Мій супутник загадково посміхнувся.

— Це вже така його особливість, — сказав він. — Багато хто хотів би дізнатися, як він це робить.

— О, так це таємниця? — вигукнув я, потираючи руки. — Це навіть пікантно. Я дуже вам вдячний за те, що ви познайомили нас. Ви ж знаєте: "Справжній предмет людського дослідження — це людина".

— Тоді вам слід його дослідити, — сказав Стемфорд, прощаючись зі мною. — Проте ви переконаєтесь, що він вузлуватий. Я ладен закластися, що він узнає про вас більше, ніж ви про нього. Бувайте.

— Бувайте, — відповів я і попростував до свого готелю, дуже зацікавлений новим знайомим.

Розділ II

НАУКА УМОВИВОДУ

Ми зустрілися наступного дня, як домовились, і оглянули квартиру будинку № 221-Б на Бейкер-стріт, про яку він говорив під час нашої зустрічі. Вона складалася з двох комфортабельних спалень і однієї великої затишної вітальні з двома широкими вікнами. Квартира у всіх відношеннях була така принадна і такою помірною здавалася плата, якщо поділити між нами обома, що угоду було тут же укладено і ми одразу вирішили вселятись. Того ж вечора я перевіз свої речі з готелю, а на другий день вранці переїхав і Шерлок Холмс з кількома сундуками і

чемоданами. День чи два ми розпаковували і якнайвигідніше розкладали наші пожитки, а скінчивши з цим, стали обживатися на новому місці.

З Холмсом неважко було ладити. Він був урівноважений, дотримував здорового режиму — рідко дозволяв собі лягати пізніше десятої вечора і незмінно снідав та йшов з дому раніше, ніж я вставав... Часом він проводив день у хімічній лабораторії, часом в анатомічному театрі, а іноді в довгих прогулянках, які, здавалося, заводили його до найбільш районів міста, його енергія була незрівнянна, коли було бажання працювати. Але час від часу наставала реакція і він цілими днями лежав на канапі у вітальні, майже не обзиваючись і не рухаючи жодним мускулом з ранку до вечора. Тоді я помічав у його очах такий сонний, непритомний вираз, що ладен був запідозрити в ньому наркомана, коли б поміркованість і чистота всього його життя не суперечили такій думці.

Минали тижні, і мій інтерес до нього та до його мети в житті дедалі поглиблювався і зростав. Уся його особа і зовнішність привертала увагу навіть зовсім випадкового спостерігача. Він був, певно, понад шість футів[3] заввишки і такий худючий, що здавався ще вищим, його очі були гострі й пронизливі, крім тих періодів отупіння, про які я згадував; а тонкий яструбиний ніс надавав усій його зовнішності настороженого й рішучого вигляду. Його підборіддя виступало вперед і було різко окреслене, що характеризує вольову людину, його руки були завжди в плямах від чорнила та хімікалій, але їх дотик був дуже делікатний, що я часто мав нагоду спостерігати, дивлячись на його маніпуляції з тендітними інструментами дослідника.

Читач може вважати, що я втручався не в свої справи, коли я признаюсь, як сильно ця людина збудила мою цікавість і як часто я намагався пробити стіну стриманості, за якою вона ховалася. Проте, перш ніж ухвалювати такий вирок, слід згадати, яке безцільне було моє життя і як мало було в ньому розваг. Моє здоров'я дозволяло мені виходити хіба що в дуже гарну погоду, і я не мав друзів, які б навідували мене і порушували одноманітність мого існування. За таких обставин я

радо привітав таємничість, якою був оповитий мій співмешканець, і віддавав багато часу на те, щоб її розгадати.

Медицини Шерлок Холмс не вивчав. Він сам у відповідь на запитання підтвердив думку Стемфорда з цього приводу. Не було схоже й на те, що він самотужки готується здобути вчений ступінь чи в який-небудь інший спосіб прагне приєднатися до вченого світу. Проте його запал до деяких галузей науки, нічим, здавалося, не поєднаних, був надзвичайний, і там його знання були такі повні й докладні, що просто-таки вражали мене. Безумовно, ніяка людина не працювала б так наполегливо, здобуваючи такі вичерпні знання, коли б не мала на увазі якоїсь певної мети. Люди, які читають безсистемно, рідко відзначаються точністю знань. Ніхто не обтяжує свого розуму дрібницями, хіба що має для цього якусь поважну підставу.

Його неуктство було таке ж дивовижне, як і його знання. Про сучасну літературу, філософію та політику він не знав, здавалося, нічого. Коли я послався на Томаса Карлейля, він спитав цілком наївно, хто це такий і що він зробив. Та мій подив досяг кульмінації, коли я випадково виявив, що він не знає теорії Коперніка і будови сонячної системи. Щоб якась цивілізована людина в дев'ятнадцятому столітті не знала, що земля обертається навколо сонця, — це просто не вкладалося у моїй голові.

— Ви начебто вражені, — посміхнувся він з мого здивування. — Тепер же, знаючи про Коперніка, я докладу всіх зусиль, щоб його забути.

— Забути?!

— Бачите, — пояснив він, — я вважаю, що людський розум спочатку схожий на невелике порожнє горище, і людина мусить заповнити його таким майном, яке їй до вподоби. Дурень затуляє туди всякий мотлох, який тільки йому трапиться по дорозі, так що знання, яке могло б бути йому корисним, витісняється або в кращому разі воно перемішане з багатьма іншими речами, і він ледве-ледве може добратися до нього. Ну,

а розумний працівник дуже і дуже обережно ставиться до того, що брати на своє горище-мозок. Він не бере нічого, крім інструментів, які допоможуть у його роботі, зате їх у нього великий асортимент, і все це в ідеальному порядку. Помилково думати, що це маленьке приміщення має еластичні стіни і може розтягатися скільки завгодно. Будьте певні, настане час, коли за всяке набуте знання ви забудете щось, що знали раніше. Отже, це надзвичайно важливо — не давати безкорисним фактам витіснити корисні.

— Але ж сонячна система! — запротестував я.

— На бісового батька вона мені! — перебив він нетерпляче. — Ви кажете, що ми крутимось навколо сонця. Якби ми крутились навколо місяця, то це ні на шеляг не змінило б нічого для мене чи моєї роботи.

Я мало не спитав його, що то за робота, але щось у його манері підказало мені, що запитання буде небажаним. Проте я обміркував нашу коротку розмову і спробував зробити з неї висновки. Він сказав, що не здобував би ніякого знання, що не стосується його мети. Отже, всі його знання потрібні йому тільки для досягнення мети. Я перелічив у думці всі ті різноманітні питання, в яких він виявив себе переді мною винятково добре обізнаним. Я навіть узяв олівця і прикинув їх на папері. Я не міг стриматися від сміху, коли склав цей документ.

Ось як він виглядав:

Шерлок Холмс. Обсяг його знань:

1. Знання літератури — жодного.

2." філософії — жодного.

3." астрономії — жодного.

4." політики — слабеньке.

5." ботаніки — нерівне. Обізнаний з беладonoю, опіумом і отрутами взагалі. Не знає нічого про практичне садівництво.

6." геології — практичне, але обмежене. З одного погляду впізнає різні ґрунти. Після прогулянки показував мені бризки на своїх штанях і розрізняв по кольору і консистенції, в якій частині Лондона дістав їх.

7." хімії — глибоке.

8." анатомії — точно, але не систематичне.

9." сенсаційної літератури — невичерпне. Він, здається, знає кожну деталь кожного страхітливого злочину, вчиненого в цьому столітті.

10. Добре грає на скрипці.

11. Вправний боксер і фехтувальник.

12. Має добрі практичні знання британського права.

Дійшовши до цього місця в моєму списку, я з відчаєм кинув список у вогонь. "Я ніколи не зможу знати, куди цей чоловік гне і яку він відкрив професію, що потребує всіх цих достоїнств, — сказав я сам собі, — то ж краще відмовитися від спроби одразу".

Я згадував уже про його майстерну гру на скрипці. Це була надзвичайна гра, але така ж дивацька, як і всі його інші достоїнства. Я добре знав, що він може грати п'єси, і то важкі п'єси, бо на мою просьбу він загравав деякі пісні Мендельсона та інші популярні речі. Але, залишаючись наодинці, він рідко награвав якусь виразну мелодію чи знайомий мотив. Десь увечері, відкинувшись у кріслі, він заплющував очі і

цигикав на скрипці, недбало кинутій на коліно. Іноді звуки були ясні і журливі. Часом вони були фантастичні і веселі. Зрозуміло, що вони відтворювали думки, які опановували його, але чи музика допомагала тут думкам, чи була ця гра просто наслідком примхи або фантазії — цього я не міг зрозуміти. Я міг би запротестувати проти таких нестерпних соло, якби він звичайно не закінчував їх цілим попури з моїх улюблених мелодій у вигляді певної компенсації за випробування мого терпіння.

Мабуть, з тиждень до нас ніхто не заходив, і я почав думати, що мій співмешканець такий же самотній, як і я. Проте незабаром я переконався, що у Холмса багато знайомих, причому в найрізноманітніших верствах суспільства. Бував один хворобливий, схожий на пацюка, темноокий чоловічок якого мені представили як містера Лестрейда; він заходив по три-чотири рази на тиждень. Якось ранком завітала нарядно одягнена дівчина і пробула з півгодини чи й більше. Того ж вечора зайшов сивий, обшарпаний відвідувач, схожий на рознощика, який здався мені дуже збудженим, а слідом за ним з'явилася недбало взута літня жінка. Іншого разу з моїм співмешканцем розмовляв сивий джентльмен, а наступного дня — залізничний носильник у вельветовій формі. Коли з'являвся хтось із цих різномасних відвідувачів, Шерлок Холмс звичайно просив дозволу скористатися вітальнею, і я йшов до своєї спальні. Він завжди просив пробачення за цю незручність.

— Мені доводиться користуватись вітальнею, як робочим кабінетом,
— пояснював він, — а ці люди — мої клієнти.

Знову я мав нагоду прямо спитати, в чому полягає його робота, і знову не насмівився викликати його на відвертість. Я вважав тоді, що Холмс має якусь серйозну підставу обходити мовчанкою питання про свої заняття, але незабаром він розвіяв такі думки, сам почавши розмову на цю тему.

Якось, — добре пам'ятаю, що це було 4 березня, — я встав трохи раніше, ніж звичайно, і застав Шерлока Холмса за сніданком. Господиня вже так звикла до моєї звички пізно вставати, що моє місце не було

накрите і кава не була готова. З безпідставною дразливістю, притаманною людському роду, я подзвонив і сухо сповістив, що чекаю сніданку. Потім узяв зі столу газету і спробував згаяти час читанням, поки мій компаньйон мов жував свої грінки. Заголовок однієї статті був помічений олівцем, і я, зрозуміло, став пробігати її очима.

Стаття називалась дещо претензійно: "Книга життя". В ній говорилось про те, як багато може узнати спостережлива людина, точно й систематично аналізуючи все, з чим вона стикається повсякденно. Мене вразила в статті дивовижна суміш проникливості й абсурдності. Міркування були логічні і переконливі, але висновки здалися мені надто далекосяжними і перебільшеними. Автор твердив, що за життєвим виразом обличчя людини, посмикуванням м'яза або поглядом очей можна відгадати найглибші її думки. Якщо вірити йому, неможливо обдурити людину, що має досвід у спостереженні і аналізі. Його висновки здавались непогрішимими, як теореми Евкліда. Необізнаних результати його спостережень настільки вражають, що вони можуть запідозрити автора їх у чаклунстві, поки не дізнаються, яким шляхом він дійшов своїх висновків.

Із спостережень над краплиною води, говорилось у статті, логічно мислячий суб'єкт може зробити висновок про можливість існування Атлантичного океану або Ніагари, не бачивши і не чувши про них. Усе життя — це великий ланцюг, природу якого можна пізнати з окремої його ланки. Як і всі інші мистецтва, науку умовиводу і аналізу можна освоїти, лише довго і наполегливо вивчаючи її, а життя надто коротке, щоб звичайний смертний зміг досягти в ній межі досконалості.

Тому, перш ніж звернутися до складних моральних і розумових проблем, дослідникові треба починати з оволодіння елементарними проблемами. Хай навчиться він, зустрівши якусь людину, з одного погляду визначати її минуле, заняття або професію. Якими б дитячими не здавалися такі вправи, вони загострюють спостережливість і вчать, як треба дивитися і на що дивитися. По нігтях на пальцях рук, по рукавах костюма, по черевіку, по колінах штанів, по мозолях на вказівному і

великому пальцях, по виразу обличчя, по манжетах сорочки — по кожній з цих дрібниць можна визначити професію людини. Майже неймовірно, щоб усе це разом взяте, не дало кмітливому дослідникові ключа до розгадки в будь-якому випадку.

— Несусвітні теревені! — вигукнув я, ляснувши газетою по столу. — Ніколи в житті не читав такої нісенітниці.

— Про що ви говорите? — спитав Шерлок Холмс.

— Про цю статтю, — вказав я на газету ложечкою і взявся до сніданку. — Я бачу, ви вже прочитали її, бо відмітили олівцем. Не заперечую, — дотепно написано. Але мене вона дратує. Це, мабуть, теорія якогось відірваного від світу нероби, який вигадує всі ці милі парадоксики в тиші свого кабінету. Все це далеке від життя. Хотів би я побачити автора втиснутим у вагон третього класу в метро; хай би він там назвав професії супутників. Я поставив би тисячу проти одного, що в нього нічого б не вийшло.

— Плакали б ваші грошики, — спокійно зауважив Холмс. — А щодо статті, то це я написав її.

— Ви?

— Так, я маю нахил до спостереження і умовиводу. Теорії, які я виклав там, які здаються вам такими химерними, в дійсності надзвичайно життєві, такі життєві, що від них залежить мій хліб насущний.

— Як це? — спитав я мимохіть.

— Це моє ремесло. Думаю, що я єдиний на весь світ детектив-консультант, якщо ви розумієте, що це таке. У Лондоні багато державних і приватних детективів. Коли ці добродії не можуть

справитись, вони приходять до мене, і мені вдається направити їх на вірний слід. Вони викладають переді мною всі факти, і звичайно я, знаючи історію злочинів, виводжу їх із труднощів. Між злочинами існує велика видова подібність, і якщо ви знаєте як свої п'ять пальців подробиці тисячі злочинів, то буде дивно, коли ви не розгадаєте тисяча першого. Лестрейд — відомий детектив. Та недавно в одній справі з підробкою він теж зайшов у тупик і звернувся до мене.

— А інші ваші клієнти?

— Їх звичайно посилають до мене приватні агенти розшуку. Це все люди, які потрапили в біду і яким потрібна допомога. Я вислухую їхню розповідь, вони слухають мої поради, і я кладу в кишеню гонорар.

— Чи не хочете ви сказати, що, не залишаючи своєї кімнати, можете розплутати вузол, з яким не справились люди, що мали всі факти?

— Саме так. Я маю на це певну інтуїцію. Час від часу трапляються й складніші випадки. Тоді мені доводиться поводитись і ознайомитись з обставинами справи самому. Як бачите, я маю багато спеціальних знань, які я застосовую до запропонованої мені справи, і це надзвичайно полегшує роботу. Правила умовиводу, викладені в статті, що викликала ваше презирство, неоціненні для мене в практичній роботі. Спостережливість стала моєю другою натурою. Ви здивувалися, коли при першій же нашій зустрічі я сказав, що ви прибули з Афганістану.

— Безперечно, про це вам сказали.

— Нічого подібного. Я зміркував, що ви прибули з Афганістану. Моя думка внаслідок довгого тренування працює так швидко, що я прийшов до висновку, не усвідомлюючи проміжних ланок. А проте ці ланки були. Хід міркування був такий: "Ось джентльмен типу медика, але з виправкою військового. Отже, ясно — військовий лікар. Він щойно прибув з тропіків, бо його обличчя засмагле, але це не його природний колір, бо

шкіра на зап'ястях біла. Він зазнав нещастя і хворів, про що свідчить його змучений вигляд. Ліва рука в нього покалічена. Він тримає її в неприродному положенні. Де в тропіках міг англійський військовий лікар зазнати стільки труднощів і бути пораненим у руку? Ясно, що в Афганістані. Весь цей хід думок не зайняв і секунди. Я зауважив тоді, що ви прибули з Афганістану, і здивував вас.

— Це досить просто, коли ви пояснюєте, — посміхнувся я. — Ви мені нагадуєте сищика Дюпена — героя творів Едгара Аллана По. Ніколи не думав, що такі люди існують в житті.

Шерлок Холмс підвівся і запалив люльку.

— Ви, мабуть, думаєте, що мені приємне ваше порівняння з Дюпеном, — зауважив він. — Ну, а я не дуже високої думки про Дюпена. Ця його манера вламуватися в думки приятелів із "слухним" зауваженням після чвертьгодинної мовчанки насправді дуже показна і поверхова. Він, безперечно, мав певний хист до аналізу, але зовсім не був таким феноменом, як, здається, уявляв собі По.

— Ви читали твори Габоріо? — спитав я. — Чи відповідає Лекок вашому поняттю про детектива?

Шерлок Холмс зневажливо засміявся.

— Лекок був нікчемний партач, — сказав він сердито. — Єдине, що в нього було позитивного, це — енергія. Від цієї книжки мене просто нудить. Завдання полягало в тому, щоб упізнати невідомого в'язня. Я зробив би це за одну добу. Лекоку потрібно було шість місяців чи десь близько того. З цієї книги можна було б зробити підручник для детективів, щоб навчати їх, чого їм слід уникати.

Мене просто-таки обурило те, що з двома героями, якими я захоплювався, поводитися так зневажливо. Я відійшов до вікна і стояв,

дивлячись на гомінку вулицю. "Цей тип, можливо, й дуже мудрий, — сказав я собі, — але надто високої думки про себе".

— В наші дні немає ні злочинів, ні злочинців, — говорив він роздратовано. — Яка користь мати голову на плечах у нашій професії? Я добре знаю, в мені є щось таке, що може прославити моє ім'я. Не було й нема людини, яка б внесла стільки, як я, дослідницького елемента і природного хисту у викриття злочинів. А які наслідки? Нема чого викривати, є тільки дрібні підлоти з таким прозорим мотивом, що навіть чиновники з Скотленд-Ярду бачать їх наскрізь.

Я був усе ще роздратований його зухвалим тоном. Краще було змінити тему.

— Цікаво, що він там шукає? — спитав я, вказуючи на кремезного, просто одягненого чоловіка, який ішов по той бік вулиці, уважно розглядаючи номери будинків. У руці чоловік тримав великий голубий конверт — очевидно, він був посланий з якимось дорученням.

— Ви маєте на увазі відставного сержанта морської піхоти? — спитав Шерлок Холмс.

"Хвалько й вискочка! — подумав я. — Він знає, що я не можу перевірити його здогаду".

Ледве промайнула в мене ця думка, як чоловік, за яким ми стежили, розгледів номер наших дверей і швидко перебіг через дорогу. Почувся голосний дзвінок, низький голос і важкі кроки вгору по сходах.

— Пакет для містера Шерлока Холмса, — сказав він, заходячи до кімнати і подаючи моєму приятелеві листа.

Це була добра нагода збити пиху з Холмса. Він не подумав про це, коли бовкнув навмання своє зауваження.

— Скажіть, будь ласка, мій любий, — промовив я дуже ласкаво, — яка ваша професія?

— Розсильний, сер, — сказав він досить грубо. — Моя форма в ремонті.

— А ким ви були раніше? — спитав я, кинувши зловтішний погляд на свого компаньйона.

— Сержант, сер. Королівська морська піхота, сер. Відповіді не буде? Єсть, сер!

Він клацнув закаблуками, просалютував рукою і вийшов.

Розділ III

ТАЄМНИЧА ПОДІЯ НА ЛОРІСТОН ГАРДЕН

Признаюсь, я був дуже вражений цим новим доказом практичності теорій Холмса. Моя повага до його аналітичних здібностей зросла надзвичайно. Проте в глибині душі у мене лишилася якась таємна підозра, що все це було підстроєно навмисне, щоб здивувати мене, хоч мені невтямки було, задля чого. Коли я поглянув на Холмса, він якраз дочитав записку і тьмяними очима, які звичайно бувають у хвилини задуми, дивився в простір.

— Але як ви прийшли до такого висновку? — спитав я.

— Якого висновку? — пирснув він роздратовано.

— Ну, що цей чоловік відставний сержант морської піхоти?

— Я не маю часу на дурниці, — відповів він гостро, а потім з усмішкою додав: — Пробачте мені за грубість. Ви обірвали хід моїх думок, але, може, це й на краще. Так ви справді не помітили, що цей чоловік був сержантом морської піхоти?

— Авжеж.

— Це було легше взнати, ніж пояснити, як саме я взнав. Якби вас попросили довести, що два та два дорівнює чотирьом, ви б задумались, як це зробити, хоч у правильності результату цілком переконані. Навіть через вулицю я побачив великий синій якір, витатуйований на тильній стороні руки цього хлоп'яги. Це пахло морем. У нього була військова виправка і формені бакенбарди. Ось і маєм морську піхоту. В цій людині помітні почуття власної гідності і звичка командувати. Ви, певно, звернули увагу на його манеру тримати голову і розмахувати палицею. До того ж на вигляд це статечна, поважна людина середнього віку. Всі ці факти змусили мене прийняти його за колишнього сержанта.

— Дивовижно! — вигукнув я.

— Дуже просто, — знизав плечима Холмс, хоч я помітив по ньому, що моє явне здивування і захоплення було йому приємне. — Я щойно сказав, що тепер уже немає справжніх злочинців. Здається, я помилився... Ось подивіться! — Він кинув мені записку, принесену розсильним.

— Не може бути! — вигукнув я, пробігши її очима. — Це жахливо!

— В усякому разі не зовсім буденно, — зауважив Холмс спокійно. — Чи не прочитали б ви мені її вголос?

Ось що я йому прочитав:

"Шановний містер Шерлок Холмс!

Цієї ночі на Лорістон Гарден у будинку № 3, поблизу Брікстон-Род, вчинено страхітливий злочин. Наш полісмен під час обходу, близько другої години ночі, побачив там світло. Знаючи, що в будинку ніхто не жив, він запідозрив щось недобре. Двері були незамкнені, вії: зайшов і в першій кімнаті, без меблів, виявив труп добре одягненого чоловіка, в кишені якого були візитні картки на ім'я "Еноха Дж. Дреббера, Клівленд, Огайо, США". Слідів пограбування нема. Неясна також причина його смерті. В кімнаті є сліди крові, але ран на тілі ні виявлено. Незрозуміло, як він потрапив до порожнього будинку. Та й уся справа дуже загадкова. Якщо ви під'їдете до цього будинку десь коло дванадцятої, то знайдете мене там. Я залишив усе *in statu quo*[4], поки ви не дасте знати. Якщо ви не можете прибути, я дам вам повніші відомості, і вважав би за велику люб'язність з вашого боку, щоб ви ласкаво повідомили мені вашу думку.

Відданий вам Тобайас Грегсон".

— Грегсон — найспритніший з агентів Скотленд-Ярду, — зауважив мій приятель, — він і Лестрейд — найкращі серед поганих. Обидва моторні і енергійні, але страшенно старомодні. До того ж вони ладні один одного живцем з'їсти і суперничають, як дві визнані красуні. Сміху буде, якщо в цій справі вони обидва на одному сліду.

Я був вражений цією безтурботною балаканиною.

— Але ж не можна втрачати й хвилини, — вигукнув я. — Може, я піду замовлю кеб?[5]

— Я ще не вирішив, чи поїду. Я самий непоправний ледащо, який тільки жив коли-небудь на світі. Тобто коли на мене находить, бо я буваю часом досить меткий.

— Але ж це саме така нагода, якої ви чекали.

— Чоловіче добрий, та яке мені діло до цього? Припустімо, я розплутаю всю справу. Ви можете бути певні, що Грегсон, Лестрейд і К° присвоять собі всю славу. Ось що значить бути неофіційною особою.

— Але ж він просить допомогти йому.

— Бо він знає мою перевагу над ним і визнає її переді мною; але він скоріше відтяв би собі язика, ніж визнав це перед кимось третім. Проте можемо піти поглянути. Я розплутаю цю справу самотужки. Хоч посміюся з них, і то добре. Ходімо!

Він натяг пальто і заметушився так, що я помітив: енергія витіснила апатію.

— Візьміть капелюха, — сказав він.

— Ви хочете, щоб я поїхав?

— Так, якщо вам більш нічого робити.

За хвилину ми обидва були в екіпажі і шалено мчали до Брікстон-Род.

Був туманний, хмарний ранок. Над дахами будинків звисала сіро-коричньова пелена, ніби відбиток навколишніх брудних вулиць. Мій супутник був у чудовому настрої і торочив щось про кремонські[6] скрипки та про різницю між скрипкою Страдіваріуса і скрипкою Амати. Щодо мене, то я мовчав, бо сумна справа, якою ми були зайняті, пригнічувала мене.

— Ви, здається, не дуже-то багато думаєте про нашу справу, — перебив я нарешті Холмсові музичні дослідження.

— Поки що нема ніяких даних, — відповів він. — Це величезна помилка теоретизувати до того, як у вас є всі дані. Від цього судження стає упередженим.

— Скоро у вас будуть дані, — зауважив я, вказуючи пальцем. — Це Брікстон-Род, а он і наш будинок, якщо я не дуже помиляюсь.

— Це він. Стоп, візник, зупинись! — Ми були ще за сотню ярдів від потрібного нам місця, але Холмс вийшов з екіпажа, і. подорож довелося закінчити пішки.

Будинок № 3 на Лорістон Гарден мав понурий і зловісний вигляд. Це був один із чотирьох будинків, що стояли на деякій відстані від дороги, два з них — заселені, два — порожні. Останні два насупились трьома рядами непривітних вікон; тільки картки "Здається внайми" виднілися, мов катаракти, на підсліпуватих шибках. Від кожного будинку на вулицю вела через невеликий садок з кволими деревцями жовтувата стежка — певно, з суміші глини і гравію. Все це місце було в калюжах від дощу, який не вщухав цілу ніч. Сад був обнесений цегляним муром заввишки в три фута, з дерев'яними штахетами вгорі. До цього муру прихилився дебелий констебль, тут же товпилась купка гультяїв, які витягали шиї і напружували зір, силкуючись побачити, що робиться в будинку.

Я думав, що Холмс одразу ж кине́ться в будинок і порине в дослідження таємничої пригоди. Але він, здавалось, був дуже далекий від такого наміру. З байдужим виглядом він ліниво походжав туди й сюди по тротуару, недбало озираючи землю, небо, будинки через вулицю, лінію парканів. Скінчивши свій огляд, він повільно пішов по стежці, чи вірніше по траві вздовж стежки, не відриваючи погляду від землі. Двічі він спинявся, а раз я помітив, що він усміхається, і почув вигук задоволення. На вогкій глинястій землі було багато слідів крові, але поліція вже витоптала стежку, і я не уявляв собі, як Холмс сподівався щось там розібрати. Однак я вже мав незвичайні докази його проникливості, тому був певен, що він бачить багато такого, чого я не помітив.

Біля дверей будинку нас зустрів високий білявий чоловік із записною книжкою в руках. Він кинувся до Холмса і енергійно потиснув йому руку.

— Дуже люб'язно з вашого боку, що ви прийшли, — сказав він. — Я все лишив недоторканим.

— Крім ось цього, — відповів мій приятель, вказуючи на стежку — Якби тут пройшло стадо буйволів, то й воно б не зробило більшої каші. Проте я думаю, що ви вже зробили свої висновки, Грегсон, перш ніж дозволити це.

— Мені так багато було роботи в самому будинку, — відповів детектив ухильно. — Мій колега, містер Лестрейд, тут. І в цьому я покладався на нього.

Холмс зиркнув на мене, насмішкувато звівши брови.

— Після двох таких людей, як ви і Лестрейд, третьому тут нема чого й робити, — сказав він.

Грегсон самовдоволено потер руки.

— Гадаю, ми зробили все, що було можливо, — відказав він. — Проте це дивний випадок, а я знаю ваш смак до таких речей.

— Ви сюди не в кебі приїхали? — спитав Холмс.

— Ні, сер.

— А Лестрейд?

— Теж ні.

— Тоді ходімо оглянемо кімнати.

З цим несподіваним зауваженням він попрямував у дім, за ним пішов Грегсон, на обличчі якого видно було здивування.

Невеликий дощаний запилений коридор вів до кухні і до кімнатки. В коридор виходило двоє дверей. Одні з них, очевидно, не відчинялись уже багато тижнів, другі вели до їдальні, де сталася ця загадкова подія. Холмс увійшов у кімнату, а слідом за ним увійшов і я з тим гнітючим почуттям на серці, яке навіває на нас смерть. Це була велика квадратна кімната; вона здавалася ще більшою через відсутність меблів. Стіни були обклеєні вульгарними яскравими шпалерами, на яких подекуди виступала пліснява, а подекуди великі смуги шпалер відставали від стіни і звисали вниз, відкривши жовту штукатурку. Проти дверей стояв пишний камін з поличкою із штучного білого мармуру. На одному її краю був приліплений недогарок червоної воскової свічки. В тьмяному світлі, яке проникало сюди крізь брудні шибки єдиного вікна, все здавалося сірим, а товстий шар пилу ще посилював це враження.

Усі ці деталі я помітив згодом. А в той час моя увага була зосереджена на тій страшній нерухомій фігурі, що лежала простерта на підлозі, втупивши в брудну стелю скляні незрячі очі. Це був чоловік років сорока трьох чи сорока чотирьох, середнього зросту, широкоплечий, із чорним кучерявим волоссям і короткою, мов обрубаною, бородою. Він був одягнений у важкий сюртук, жилет з чорного сукна і світлі штани; мав білосніжний комір і манжети. Добре вичищений новенький циліндр лежав на підлозі поруч з ним. Його руки були широко розкинуті, а кулаки стиснуті, тоді як нижні кінцівки були скорчені, наче в болісній агонії. На непорушному обличчі застиг вираз жаху і, як мені здалося, такої ненависті, якої я ще ніколи не бачив на людському обличчі. Ця зловісна і жахлива гримаса в поєднанні з низьким чолом, тупим носом і виступаючою щелепою надавали мертвому мавпячого вигляду, а скорчене неприродне положення ще збільшувало цю подібність. Я бачив смерть у різних формах, але ніколи не поставала вона переді мною в

жахливішому вигляді, ніж у цій темній брудній кімнаті, вікна якої виходили на одну з головних артерій лондонського передмістя.

Лестрейд, худий і як завжди схожий на тхора, стояв у дверях, вітаючи нас.

— Цей випадок викличе сенсацію, — зауважив він. — Він перевершує все, що я бачив, хоч я й не новак.

— Нема за що вхопитися, — сказав Грегсон.

— Абсолютно, — підтримав Лестрейд.

Шерлок Холмс наблизився до трупа і, ставши на коліна, уважно оглянув його.

— Ви певні, що тут нема жодної рани? — спитав він, вказуючи на численні плями крові, розбризкані по всій кімнаті.

— Цілком, — вигукнули обидва детективи.

— Коли так, то це кров іншої людини, — очевидно, вбивці, якщо тут взагалі було вбивство. Це нагадує мені обставини смерті Ван Янзена в Утрехті в 1834 році. Пригадуєте цю історію, Грегсон?

— Ні, сер.

— Прочитайте, це вам не завадить. Нема нічого нового під сонцем. Усе це вже було раніше.

Поки він говорив, його вправні пальці літали туди й сюди, скрізь обмацували, притискали, розстібали, досліджували, в той час як погляд його мав той самий байдужий вираз, про який я згадував. Обслідування

відбулося так швидко, що трудно було повірити в його вичерпність. Під кінець Холмс понюхав губи трупа і оглянув підошви його чобіт з лакованої шкіри.

— Його зовсім не пересували? — спитав він.

— Не більше, ніж потрібно було для нашого обслідування.

— Можете відправити його тепер до моргу, — сказав він. — З нього більше нічого не візьмеш.

Грегсон мав наготові ноші і чотирьох робітників. За його наказом вони увійшли в кімнату, поклали труп на ноші і понесли. Коли піднімали тіло, звідкись випав перстень і, дзенькнувши, покотився по підлозі. Лестрейд схопив його і вп'явся в нього очима.

— Тут замішана жінка! — вигукнув він. — Це жіноча обручка!

З цими словами він простяг її на долоні. Ми оточили Лестрейда і уважно розглядали обручку. Не було ніякого сумніву, що це золоте кружальце колись прикрашало палець молодої жінки.

— Це ускладнює справу, — сказав Грегсон. — А бог мені свідком, вона й так була досить складна.

— А ви не думаєте, що це, навпаки, спрощує її? — зауважив Холмс. — Нема чого її розглядати. Що знайшли в його кишенях?

— Он там усе, — сказав Грегсон, вказуючи на безладно розкидані речі на одному з нижніх східців. — Золотий годинник № 97163 фірми Барро в Лондоні, золотий ланцюжок до годинника, досить важкий і масивний, золотий перстень з масонським знаком і золота шпилька з головою бульдога і рубінами замість очей, шкіряний бумажник з візитними картками на ім'я Еноха Дж. Дреббера з Клівленда, що

відповідає літерам Е. Д. Д. на білизні. Гаманця нема, бо гроші — сім фунтів тринадцять шилінгів — небіжчик носив просто в кишені; кишенькове видання "Декамерона" Боккаччо з іменем Джозефа Стенгерсона на титульному аркуші та ще два листи: один адресований Е. Дж. Дребберу і один Джозефу Стенгерсону.

— На яку адресу?

— Американська біржа, Стренд — до запитання. Вони обидва від Гвіонської пароплавної компанії і стосуються відправки суден з Ліверпуля. Отже, ясно, що цей нещасний чоловік от-от мав повернутися в Нью-Йорк.

— Вжили заходів, щоб узнати щось яро цього Стенгерсона?

— Я зробив це одразу, сер, — сказав Грегсон. — Я розіслав оголошення до всіх газет і послав одного з моїх людей на Американську біржу, але він досі ще не повернувся.

— В Клівленд телеграфували?

— Сьогодні вранці.

— Як ви формулювали свій запит?

— Ми докладно повідомили обставини і просили будь-якої інформації, що могла б нам стати в пригоді.

— Ви не запитували про подробиці, пов'язані з якимось вирішальним, на ваш погляд, моментом?

— Я спитав про Стенгерсона.

— І більше нічого? Хіба тут нема обставини, яка, очевидно, є основним стержнем усієї справи? Ви не збираєтесь телеграфувати ще раз?

— Я сказав усе, що мав сказати, — відповів Грегсон ображеним голосом.

Шерлок Холмс посміхнувся сам собі і, здавалося, хотів ще щось сказати, аж тут Лестрейд, який лишався в передній кімнаті, поки у нас точилася ця розмова в залі, знову з'явився, з бундючним і самовдоволенням виглядом потираючи руки.

— Містер Грегсон, — сказав він. — Я тільки що відкрив дуже важливу обставину, що лишилася б непоміченою, коли б я уважно не оглянув стіни.

Очі маленького чоловічка при цьому аж іскрилися; він був, очевидно, в стані затамованого торжества з того, що на очко випередив свого колегу.

— Ідіть сюди, — сказав він, метнувшись назад у кімнату, атмосфера якої здавалась чистішою після того, як не стало в ній жахливого мешканця. — Ану, станьте там!

Він запалив сірника об чобіт і підніс його до стіни.

— Погляньте сюди! — сказав він тріумфуючи.

Я вже згадував, що шпалери подекуди повідставали. Саме в цьому місці кімнати великий кусок їх відвалився, лишивши жовтий квадрат грубої штукатурки. На цьому оголеному місці кривавими літерами було надряпано одно слово: Rache.

— Що ви па це скажете? — вигукнув детектив з виглядом балаганщика, який показує свою виставу. — Цього не помітили, бо воно в найтемнішому кутку кімнати, куди ніхто й не подумав заглянути. Вбивця написав це — чи написала — власною кров'ю. Подивіться на цей мазок, де кров потекла вниз по стіні! Це в усякому разі відкидає думку про самогубство. Чому був вибраний для напису цей куток? Я вам скажу. Подивіться на свічку на каміні. Вона горіла під час убивства, і цей куток кімнати був найкраще освітлений.

— А яке має значення те, що ви знайшли? — роздратовано спитав Грегсон.

— Яке значення?. Це показує, що той, хто писав, хотів вивести жіноче ім'я Rachel, але йому перебили. Запам'ятайте мої слова, коли тільки ця справа буде в'ясна, виявиться, що тут не обійшлося без жінки на ім'я Речел. Можете сміятися досхочу, містер Шерлок Холмс. Ви, може, й дуже спритний та розумний, але кінець кінцем старий хорт найкращий.

— Прошу пробачення, — сказав Холмс, який своїм сміхом вивів маленького чоловічка з рівноваги. — Ви, звичайно, перший помітили напис і правильно зауважили, що вік зроблений другим учасником цієї загадкової справи. Я ще не мав часу сам оглянути кімнату, але з вашого дозволу займуся цим зараз.

Холмс витяг з кишені рулетку і велике збільшувальне скло. З цими інструментами він почав ходити по кімнаті, то спиняючись, то присідаючи, а раз навіть ліг на підлозі і притулився до неї обличчям. Він так поринув у своє заняття, що, здавалося, забув про все на світі — все щось мимрив собі під ніс, вигукував, насвистував і підбадьорююче скрикував. Таким він нагадував мені чистокровного пса — добре видресированого гончака, що кидається вперед і назад через гущавину, скиглячи від запалу, поки не натрапить на загублений слід. Хвилин з двадцять продовжував він своє дослідження, якнайточніше вимірюючи відстань між слідами, яких я зовсім не помічав, часом прикладаючи свою рулетку до стіни в такий же чудернацький спосіб. В одному місці він дуже старанно зібрав з підлоги

невеличку купку сірого пилу і поклав його в конверт. Нарешті він розглянув через лупу напис на стіні, пильно придивляючись до літер. Проробивши все це, він, здавалося, вдовольнився, бо знову поклав рулетку і лупу в кишеню.

— Кажуть, що геніальність — це невичерпна здатність працювати, — зауважив він з усмішкою. — Це дуже невдале визначення, але його можна застосувати до роботи детектива.

Грегсон і Лестрейд з великою цікавістю і деякою зневагою стежили за рухами свого колеги-любителя. Обидва, певно, не розуміли того, що я вже почав усвідомлювати: вони не помічали, що всі дії Шерлока Холмса були спрямовані до певної практичної мети.

— Ну, що ви про все це думаєте? — спитали вони разом.

— Я відібрав би у вас заслугу в цьому ділі, якби наважився допомагати вам, — зауважив мій приятель. — У вас такі успіхи, що моє втручання просто зайве.

В його голосі відчувався неприхований сарказм.

— Якщо дасте мені знати, як іде розслідування, — продовжував він, — то я радо допоможу вам чим тільки зможу. Тимчасом я хотів би поговорити з констеблем, який знайшов труп. Можете дати мені його прізвище і адресу?

Лестрейд зазирнув у свою записну книжку.

— Джон Ренс. Він зараз вільний від служби. Ви знайдете його в будинку № 46 на Одлей Корт, Кенінгтон Парк Гейт.

Холмс записав адресу.

— Ходімо, докторе, — сказав він. — Провідаємо його. А вам скажу одну річ, яка може допомогти в цій справі, — продовжував він, повертаючись до двох детективів. — Тут було вчинено вбивство. Убивця — чоловік більш як 6 футів заввишки, у розквіті сил: має малі, як для його зросту, ноги, взутий у грубі з тупими носками чоботи і курить тріхінопольські сигари. Він приїхав сюди з своєю жертвою в чотириколісному кебі, запряженому конем, у якого на трьох ногах були старі підкови, а на передній правій — нова. Очевидно, вбивця мав рум'яне обличчя, нігті на правій руці були в нього дуже довгі. Це лише кілька вказівок, але вони можуть вам стати в пригоді.

Лестрейд і Грегсон презирнулися один з одним, недовірливо посміхаючись.

— Якщо цей чоловік був убитий, то як? — спитав Лестрейд.

— Отрута, — одрубав Шерлок Холмс і рушив до виходу. — Ще одно, Лестрейд, — додав він, обертаючись у дверях: "Rache" — по-німецьки "помста"; отже, не марнуйте часу на розшуки міс Речел.

Кинувши цю фразу, як парфянську стрілу, він вийшов, лишивши обох суперників з роззявленими від подиву ротами.

Розділ IV

РОЗПОВІДЬ ДЖОНА РЕНСА

Була перша година, коли ми вийшли з будинку № 3 на Лорістон Гарден. Шерлок Холмс завів мене до найближчого телеграфу, звідки він послав довгу телеграму. Потім покликав візника і звелів відвезти нас на адресу, дану Лестрейдом.

— Нема нічого ліпшого, ніж свідчення з перших рук, — зауважив він.
— Я вже маю свою думку про цю історію, та не зашкодить узнати все, що тільки можливо.

— Ви дивуєте мене, Холмс, — промовив я. — Безумовно, ви не так впевнені у всіх цих подробицях, як удаєте.

— Помилки не може бути, — відказав він. — Найперше, що я помітив, прибувши туди, це були колії від коліс якогось екіпажа біля самого краю тротуару. Протягом тижня, аж до вчорашньої ночі, дощу не було, отже, ті колеса, які лишили такий глибокий слід, побували там цієї ночі. Видно було також сліди кінських підків, контури однієї з них були чіткіші, ніж інших трьох. Ясно, що це була нова підкова. А що екіпаж був там після того, як почався дощ, а не вранці, — за це поручився Грегсон, — то, виходить, екіпаж був там десь уночі і привіз у будинок цих двох людей.

— Це якраз досить легко встановити, — погодився я, — але як бути із зростом того другого чоловіка?

— А зріст людини в дев'яти випадках із десяти можна визначити за довжиною її кроку. Це досить простий розрахунок, але не варт надокучати вам цифрами. Я виміряв крок цього чоловіка на глині стежки і на пилюці підлоги. Крім того, я мав нагоду перевірити мої обчислення. Коли людина пише на стіні, вона інстинктивно пише десь на рівні своїх очей. Ну, а той напис був якраз вище шести футів від підлоги. Тут все ясно, як на долоні.

— А його вік? — запитав я.

— Якщо людина ступає на чотири з половиною фути без найменшого зусилля, то вона ще не стара. Така була ширина калюжі на стежці в саду, через яку цей чоловік переступив. Чоботи з лакованої шкіри обійшли калюжу, а тупоносі переступили. В цьому зовсім нема нічого таємничого. Просто я застосовую до буденного життя ті правила

спостереження і умовиводу, які відстоював у своїй статті. Ще щось вам незрозуміло?

— Нігті на руках і сорт сигар, — підказав я.

— Напис на стіні було виведено пальцем, вмоченим у кров. У збільшувальне скло я помітив, що штукатурка була злегка подряпана; цього б не сталося, коли б нігті у людини були коротко обрізані. Я зібрав з підлоги трохи попелу. Він був темний і пухнастий. Такий попіл дає тільки тріхінопольська сигара. Я спеціально вивчав сигари і навіть написав на цю тему брошуру. Скажу без хвастощів, я можу впізнати з одного погляду попіл будь-якої відомої марки сигар, або тютюну. Саме в таких деталях досвідчений детектив відрізняється від детективів типу Грегсона і Лестрейда.

— А рум'яне обличчя? — спитав я.

— А-а, це був сміливіший здогад, хоч я нітрохи не сумніваюсь, що не помилився. Але зараз про це мене не питаєте.

Я провів рукою по чолу.

— У мене голова йде обертом. Чим більше думаєш, тим загадковішим усе це здається. Як потрапили ці два чоловіки — якщо їх було двоє — в порожній будинок? Що сталося з візником? Як міг один чоловік примусити іншого прийняти отруту? Звідки взялася кров? Яка була мета вбивці, якщо пограбування відпадає? Де взявся жіночий перстень? А понад усім — навіщо було другому чоловікові писати перед втечею слово Rache? Признаюсь, я безсилий погодити між собою і пояснити ці факти.

Мій приятель схвально посміхнувся:

— Ви стисло і докладно підсумували труднощі становища, — сказав він. — Багато чого й досі неясно, хоч у мене немає сумнівів відносно

головних фактів. Щождо відкриття бідолахи Лестрейда, то я гадаю, що це була звичайна хитрість з метою направити поліцію по хибному сліду. Напис зробив не німець. Друковане "А" виглядало, як готичне. Ну, а справжній німець неодмінно напише "А" латинським шрифтом. Отже, ми можемо з певністю сказати, що то писав не німець, а незграбний наслідувач, який перестарався. Це був просто маневр, щоб збити слідство з вірного шляху. Цим я й обмежусь, докторе. Знаєте, чарівник втрачає авторитет у публіки, як тільки пояснить свої секрети. А коли я з'ясую вам надто багато з мого методу роботи, ви прийдете до висновку, що я зрештою звичайнісінька людина.

— Я ніколи цього не скажу, — відповів я. — Ви так наблизили викриття злочину до точної науки, як ніхто і ніколи на світі.

Мій супутник аж зашарівся від задоволення, почувши мої слова, сказані таким серйозним тоном. Я вже говорив, що там, де мова йшла про його майстерність, він був чутливий до лестощів, як дівчина до розмов про її красу.

— Скажу вам більше, — промовив він. — Лаковані і тупоносі чоботи приїхали в тому самому екіпажі і йшли по стежці разом, ніби приятелі, напевне, під руку. Коли вони ввійшли в будинок, то ходили взад і вперед по кімнаті, а вірніше лаковані стояли на місці, а тупоносі ходили. Все це я прочитав на пилюці; і ще я прочитав, що під час ходіння чоловік дедалі більше збуджувався, бо кроки його ставали ширшими. Він весь час говорив і, без сумніву, розпалився вкрай. Тоді сталася трагедія. Я сказав вам тепер усе, що знаю, а решта — просто здогад і припущення. Отже, у нас є база для дальшої роботи. Нам треба поспішати, бо я хочу піти сьогодні ввечері на концерт Галле, послухати Норман Неруду[7].

Так ми розмовляли, поки наш екіпаж пробирався довгим рядом брудних вулиць і понурих завулків. У найбруднішому і найпохмурішому місці наш візник раптом зупинився.

— Он там, в глибині, Одлей Корт, — сказав він, показуючи на вузький прохід між довгими рядами вицвілих цегляних будівель. — Я вас тут почекаю.

Одлей Корт мав дуже непривабливий вигляд. Вузький прохід ввів нас в чотирикутне подвір'я, вимощене плитами і оточене убогими будинками. Ми прокладали собі дорогу поміж гуртами брудних дїтлахів і розвішаною рядами нужденною білизною, поки не добралися до будинку № 46, на дверях якого була прибита невеличка мідна табличка з ім'ям Ренса. Нам сказали, що констебль у ліжку, і просили зачекати и маленькому передпокої.

Незабаром він з'явився, сердитий від того, що його розбудили.

— Я доповів у відділенні, — буркнув він.

Холмс вийняв з кишені півсоверена і задумливо грався ним.

— Ми хотіли б почути про все з ваших уст, — сказав він.

— Я радо розповім усе, що знаю, — відповів констебль, не зводячи очей із золотого диска.

— Розкажіть нам своїми словами все, як було.

Ренс вмовстився на дивані з кінського волосся і насупив брови, ніби намагаючись не пропустити чогось у своїй розповіді.

— Я вам розповім з самого початку, — сказав він. — Моє чергування припадає на час від десятої години вечора до шостої ранку. Об одинадцятій була бійка в "Білому Олені". А так усе було спокійно. О першій почався дощ, і я зустрів Гаррі Мерчера — того, що чергує на Голленд Гроу — і ми поговорили на розі Генрієтта-стріт. Незабаром — може, десь коло другої чи трохи пізніше — я вирішив пройтися і

поглянути, як воно на Брікстон-род. Там було страшенно брудно й безлюдно. По дорозі я не зустрів ні душі, тільки один чи два екіпажі проїхали повз мене. Я проходжувався і роздумував, — між нами кажучи, — про те, як надзвичайно доречною була б плящина джину, коли раптом помітив у вікні того самого будинку світло. Ну, я знав, що ці два будинки на Лорістон Гарден були незаселені, бо їх власник не хоче дбати про каналізацію, а останній наймач одного з будинків помер від черевного тифу. Я був прямо ошелешений, побачивши світло у вікні, і запідозрив щось недобре. Коли я підійшов до дверей...

— Ви зупинилися, а потім повернули назад до хвіртки, — перебив мій приятель. — Для чого ви це зробили?

Ренс аж підскочив від здивування і вирячив очі на Шерлока Холмса.

— Що ж, це правда, сер! — вигукнув він. — Хоч святий знає, як ви про це дізналися. Бачите, коли я підійшов до дверей, було так тихо і безлюдно, що я подумав: чи не покликати когось? Мене не сполохаєш нічим на цьому світі, але я подумав: може, це той, що вмер від тифу, оглядає каналізацію, яка вбила його. От я й пішов до хвіртки подивитися, чи не видно де Мерчерового ліхтаря. Але там не побачив нікого.

— На вулиці не було нікого?

— Ні душі, сер, — навіть жодної собаки. Тоді я взяв себе в руки, повернувся назад і штовхнув двері. Всередині все було спокійно, так що я увійшов у кімнату, де горіло світло. Там на каміні блимала свічка з червоного воску. При світлі її я побачив...

— Так, я знаю все, що ви бачили. Ви обійшли кімнату кілька разів, стали навколішки біля тіла, а потім вийшли і стали смикати двері в кухню, тоді...

Джон Ренс схопився з переляканим обличчям і підозрою в очах.

— Де ви ховались, що все це бачили? — вигукнув він. — Мені здається, вам відомо набагато більше, ніж слід.

Холмс засміявся і жбурнув через стіл констеблеві свою візитну картку.

— Не арештовуйте мене за вбивство, — сказав він. — Я один із хортів, а не вовк. Містер Грегсон чи містер Лестрейд поручаться за мене. Але продовжуйте. Що потім?

Ренс знову сів на своє місце, не втрачаючи однак занепокоєного виразу.

— Я повернувся до хвіртки і дав сигнал свистком. Мерчер і ще двоє прийшли на підмогу.

— На вулиці в той час нікого не було?

— Та, можна сказати, нікого, якщо мати на увазі людей, від яких була б хоч найменша користь.

— Що значить "можна сказати"?

На обличчі констебля розпливлася усмішка.

— На своєму піку я бачив немало п'яниць, — сказав він, — але ніколи ще не бачив такого п'яного, як той хлоп'яга. Він був біля хвіртки, коли я вийшов. Схилившись на поручні, він виспівував на всю горлянку якусь дурницю. Він не міг устояти на ногах.

— А який він був на вигляд? — перебив Холмс.

Джон Ренс здавався трохи збентеженим цим відступом від теми.

— Був п'яний як хлющ, — промимрив він. — Відвели б його в поліцію, коли б не були так зайняті.

— Гаразд, але його обличчя... одяг... Хіба ви нічого не запам'ятали?
— нетерпляче перебив Холмс.

— Як то не запам'ятав, коли нам із Мерчером довелося його підтримувати з обох боків. Він був високий, рум'яний, обличчя внизу було закутане...

— Досить! — вигукнув Холмс. — Де він подівся?

— Ніколи було дивитися за ним, — відповів полісмен ображено. — Ручуся, що він любісінько знайшов дорогу додому.

— Як він був одягнений?

— У коричньовому пальті.

— Був у нього батіг у руці?

— Батіг? Не було.

— Мабуть, забув його, — пробурмотів мій колега. — А ви часом не бачили після цього кеба? Не чули стуку коліс?

— Ні.

— Ось вам півсоверена, — сказав мій компаньйон, підводячись і беручи капелюха. — Боюся, Ренс, що ви ніколи не матимете успіху в поліції. Оця ваша голова може знадобитися тільки як прикраса. Минулої ночі ви могли б здобути собі сержантські нашивки. У вас в руках була

людина, яку ми шукаємо і яка тримає ключ до таємниці. Тепер нема чого сперечатися про це. Я вам кажу, що це так. Ходімо, докторе.

Ми вийшли до кеба, залишивши нашого інформатора, сповненого недовіри і явно занепокоєного.

— Який бовдур! — гірко поскаржився Холмс, коли ми їхали додому. — Тільки подумати, щастя само лізло йому в руки, а він його випустив.

— Я нічого не розумію. Правда, опис цього п'яниці збігається з вашим уявленням про другу людину, причетну до цієї справи, але навіщо йому було повертатися до того будинку? Це не властиво злочинцям.

— Перстень, чоловіче, перстень. Він за ним повертався. Якщо у нас не буде іншого способу піймати його, ми можемо завжди почепити на наш гачок перстень. Він мій, докторе, — я готовий побитись об заклад, що я впіймаю його. Мушу подякувати вам за все це. Я міг би не піти, якби не ви, і проґавив би найцікавіший випадок, з яким я будь-коли стикався: біг по багряному сліду, чи не так? Чом би нам не вжити мистецького виразу? Багряна нитка вбивства снується крізь сіру павутину життя, і наш обов'язок простежити цю нитку, відокремити і викрити кожну її ланку. А зараз поснідаємо і до Норман Неруди. Вона незрівнянно володіє смичком. Що за п'єска Шопена, яку вона грає так чудово: тр-ла-ла-ліра-ліра-лей.

Відкинувшись в екіпажі, цей любитель-детектив виспівував, мов жайворонок, а я тим часом розмірковував про багатогранність людського розуму.

Розділ V

НА ОГОЛОШЕННЯ З'ЯВЛЯЄТЬСЯ ВІДВІДУВАЧ

Ранкових клопотів було забагато для мого кволого здоров'я, і в другій половині дня я був дуже зморений. Як тільки Холмс пішов на

концерт, я ліг на диван і спробував заснути. Та це була марна спроба. В моєму збудженому мозку роїлися дивовижні фантазії та гадки: як тільки я заплющував очі, переді мною поставало спотворене мавпяче обличчя вбитого. Воно справило на мене гнітюче враження. Хто знає, чи було ще людське обличчя, яке б так ясно виражало найогидніший порок, як обличчя Еноха Дж. Дреббера з Клівленда. Проте я розумів, що справедливість мусить торжествувати і що порочність жертви — не виправдання в очах закону.

Що більше я думав про це, то більш незвичайною здавалась мені гіпотеза Шерлока Холмса, що Дреббера отруєно. Я пригадував, як він понюхав губи трупа і, без сумніву, при цьому щось породило в нього таку думку. Та й коли не отрута, то що ж тоді викликало смерть цієї людини? Адже на тілі не було ні ран, ні слідів задушення, Але з другого боку, чия ж то кров так густо забризкала підлогу? Не було ніяких ознак боротьби, і в жертви не було ніякої зброї, щоб поранити противника. Я почував, що поки ці питання не розв'язані, заснути буде нелегко як Холмсові, так і мені. Його спокій і впевненість у собі переконували мене, що він уже мав пояснення всіх цих фактів, але я не міг ніяк уявити, які саме.

Холмс повернувся дуже пізно — так пізно, що я зміркував: концерт не міг затримати його так довго. Обід уже давно стояв на столі.

— Це було чудово, — сказав він, сідаючи. — Пригадуєте, що говорить Дарвін про музику? Він твердить, що здатність творити і сприймати її існувала у людського роду задовго до того, як з'явилася здатність до мови. Можливо, тому вона так сильно впливає на вас. Це неясні спогади нашої душі про ті туманні століття, коли світ переживав своє дитинство.

— Це досить широка ідея, — зауважив я.

— Ідеї людини повинні бути широкі, як природа, якщо вони призначені пояснювати природу, — відповів він. — Та що з вами? Вас не пізнати, Ця брікстонродська справа вивела вас з рівноваги.

— Правду кажучи, таки вивела, — озвався я. — Я б мусив бути не таким вразливим після пережитого в Афганістані. Я бачив, як моїх товаришів рубали на куски під Мейваном, і не втрачав мужності.

— Це й зрозуміло. У всьому цьому є таємниця, яка стимулює уяву; де нема уяви, там немає страху. Ви бачили вечірню газету?

— Ні.

— Там вміщено досить докладний звіт про цю історію. Але зовсім не згадується про жіночу обручку. Це якраз нам на руку.

— Чому?

— Подивіться на цю об'яву, — відповів він. — Я розіслав її текст до всіх редакцій газет сьогодні вранці зразу ж після відвідин будинку на Брікстон-род.

Він кинув мені газету, і я глянув на вказане місце. Це було перше оголошення в стовпці під заголовком "Знайдено": "Сьогодні вранці в районі Брікстон-род на дорозі між таверною "Білий Олень" і Голландським гаєм знайдено звичайну золоту обручку. Звертатися до д-ра Уотсона, 221-Б, Бейкер-стріт, з 8 до 9 години вечора, сьогодні".

— Вибачте, що я скористався вашим іменем, — сказав він. — Якби я написав своє власне, то хтось із цих йолопів міг би побачити його і втрутитися в справу.

— Я не заперечую, — відповів я. — Але припустімо, що хтось звернеться, а персня у мене нема.

— Ну, він у вас є, — сказав Холмс, подаючи мені перстень. — Він дуже подібний, майже точна копія.

— А як ви гадаєте, хто по нього прийде?

— Як це хто? Чоловік у коричньовому пальті, наш рум'яний приятель з тупими носками чобіт. Якщо він не прийде сам, — то пришле співучасника.

— А він не побоїться?

— Анітрохи. Якщо мій погляд на цю справу вірний, — а я маю всі підстави гадати, що так і є, — цей чоловік пискне чим завгодно, аби тільки повернути перстень. Я думаю, що він упустив його, коли схилювся над тілом Дреббера, і тоді не помітив цього. Оглядівся він уже аж по дорозі звідти, поспішив назад, але наткнувся на поліцію. І все це через власну нерозсудливість — не погасив свічки. Йому довелося прикинутись п'яним, щоб відвести підозріння. Тепер уявіть себе на місці цього чоловіка. Після того, як він все знову обміркував, йому могло спасти на думку, що він, можливо, загубив перстень по дорозі, вийшовши з будинку. Що він зробить у такому разі? Він нетерпляче ждатиме вечірніх газет, сподіваючись знайти об'яву про перстень. Його погляд, звичайно, спиниться на цьому оголошенні. Він стрибатиме до стелі від радощів. Чого б йому підозрівати пастку? На його думку, нема підстав цю знахідку зв'язувати з убивством. Він буде тут не далі, як за годину.

— А тоді? — спитав я.

— О, це вже покладіться на мене. У вас є яка-небудь зброя?

— Мій старий револьвер і кілька патронів.

— Не завадило б його почистити і зарядити. Це одчайдушний чоловік; і хоч я захоплю його зненацька, краще бути готовими до всього.

Я пішов у свою спальню і зробив так, як радив Холмс. Коли я повернувся з револьвером, стіл був прибраний, а Холмс віддався своєму улюбленому заняттю — імпровізував на скрипці.

— Події наростають, — сказав він, коли я ввійшов, — я тільки що одержав відповідь на мою телеграму в Америку. Моя точка зору на цю справу виявилась правильною.

— А саме? — спитав я нетерпляче.

— Моїй скрипці пора дати нові струни, — зауважив він. — Покладіть свій револьвер в кишеню. Коли цей чоловік прийде, розмовляйте з ним звичайним тоном. А далі звіртеся на мене. Не сполохайте його надто пильним поглядом.

— Зараз вісім годин, — глянув я на свого годинника.

— Так, він, певне, буде тут за кілька хвилин. Трохи прочиніть двері. Тепер вставте ключ зсередини. Дякую! Цю дивну стару книжку я добув учора в одному кіоску. "De jure inter gentes"[8] — видана латинською мовою у Льєжі в Нідерландах в 1642 році. Голова Карла[9] ще міцно трималася на плечах, коли було надруковано цей томик у коричньовій оправі.

— Хто друкував?

— Якийсь Філіпп де Круа. На першому аркуші видно поблякий напис "Ex libris Gulielmi Whyte"[10]. Хотів би я знати, хто такий цей Вільям Уайт. Певно, якийсь правник-крюкотворець сімнадцятого століття. В його почерку є щось адвокатське. А ось, якщо не помиляюсь, і наш відвідувач.

Коли він це сказав, різко задзеленчав дзвоник. Шерлок Холмс потихеньку встав і посунув своє крісло до дверей. Ми чули, як по коридору пройшла служниця і клацнув засув.

— Чи тут живе доктор Уотсон? — почувся чіткий, хоч досить грубий голос. Ми не чули відповіді служниці. Двері зачинилися, і хтось став підійматися по сходах, непевно човгаючи ногами. На обличчі мого приятеля, який прислухався до цих кроків, пробігла тінь здивування. Незнайомий повагом пройшов по коридору і злегка постукав у двері.

— Заходьте! — гукнув я.

На мій оклик, замість сподіваного лютого мужчини, несміливо ввійшла шкутильгаючи старезна зморщена бабуса. Вона, здавалось, була осліплена яскравим світлом і, після поклонів, зупинилася, глипаючи на нас тьманими очима і перебираючи в кишені тремтячими пальцями. Я подивився на свого компаньйона, його вкрай розчарований вигляд мало не розсмішив мене.

Стара карга витягла вечірню газету і вказала на наше оголошення.

— Я ось за цим, добрі джентльмени, — сказала вона, ще раз уклонившись. — Золотий весільний перстень на Брікстон-род. Він належить моїй дочці Саллі, що тільки рік як одружилася, а в неї чоловік — офіціант на кораблі. І що б він сказав, якби прийшов додому і застав її без персня, — аж страх подумати, бо й так він непривітний, а ще коли нап'ється... З вашої ласки вона вчора ввечері пішла до цирку з...

— Це її перстень? — спитав я.

— Слава тобі господи! — вигукнула стара. — Саллі буде така рада! Той самісінький.

— А яка ваша адреса? — взяв я олівець.

— Дункан-стріт, номер 13, Гаундсдіч. Не близький світ звідси.

— Брікстон-род не по дорозі між Гаундсдічем і будь-яким цирком, — різко перебив її Шерлок Холмс.

Стара обернулась і пильно подивилась на нього своїми маленькими почервонілими очима.

— Цей джентльмен спитав про мого адресу, — сказала вона, — Саллі живе в квартирі на Мейфільд-Плейс, номер 3, Пекгем.

— А ваше прізвище?..

— Моє прізвище — Сойєр, а її — Денніс, бо вона вийшла заміж за Тома Денніса... такого меткого й ладного хлопця, поки в морі. Ні одного офіціанта так не цінують. А як на березі, то за жінками та за шинками...

— Ось перстень, місіс Сойєр, — перебив я, помітивши знак, поданий Холмсом. — Він, безсумнівно, належить вашій дочці, і я радий, що можу повернути його законному власникові.

Шамкаючи численні благословення і запевнення вдячності, стара карга сховала перстень у кишеню і почовгала вниз по сходах. Як тільки вона вийшла, Шерлок Холмс скочив на ноги і кинувся до своєї кімнати. Через кілька секунд він повернувся закутаний у довге пальто і шарф.

— Я піду за нею, — кинув він нашвидку, — вона, певно, співучасниця і заведе до нього. Ждіть мене!

Ледве зачинилися за старою двері, Шерлок Холмс уже спустився вниз по сходах. У вікно я побачив, як вона пленталась по той бік вулиці, а переслідувач ішов назирці.

"Або вся його теорія невірна, — говорив я сам собі, — або ж він зараз ухопить бика за роги".

Мене не треба було просити чекати його повернення, бо я відчував, що не засну, поки не дізнаюся про кінець цієї історії.

Було близько дев'ятої, як Холмс вийшов з дому. Я зовсім не уявляв, коли він повернеться, і терпеливо сидів, попихкуючи люлькою та перегортаючи сторінки "Viepe Bohéme"[11] Анрі Мюржера. Пробило десяту, і я почув кроки служниці, яка подибала до ліжка. Об одинадцятій повз мої двері поважнішою ходою пройшла господиня — певно, також на спочинок. Було майже дванадцять, коли внизу клацнув замок. Як тільки Холмс увійшов, я по його обличчю побачив, що він зазнав невдачі. Сміх і досада, здавалось, змагалися між собою, поки сміх не переміг, і він весело зареготався.

— Ні за що на світі я б не хотів, щоб це пронюхали в Скотленд-Ярді, — вигукнув він, опускаючись у крісло. — Я їм допик уже так, що вони б раді були мене освистати. Та я можу сміятися, бо знаю, що кінець кінцем з ними поквитаюся.

— А в чому справа? — спитав я.

— О, я не соромлюся розповісти вам, як я пошився в дурні. Ця баба, пройшовши трохи, почала раптом шкандибати, прикидаючись, що в неї болить нога. Потім вона спинилася і покликала кеб, що їхав мимо. Я якраз був поблизу і почув адресу, але я міг би про це не турбуватись, бо вона викрикнула її так голосно, що було чути на другому боці вулиці. "Їдьте на Дункан-стріт, 13, Гаундсдіч", заверещала вона. "Це вже схоже на правду", подумав я і, виждавши, поки вона сіла в кеб, сам причепився ззаду. В цьому мистецтві мусить бути вправним кожен детектив. Ну, ми поторохтіли вулицями і ніде не зупинялися, поки не приїхали за адресою. Ми ще не під'їхали до будинку, а я вже вискочив і пішов собі з байдужим виглядом. Та ось кеб спинився. Візник зліз, і я бачив, як він відчинив дверці і став чекати. Проте ніхто не виходив. Коли я порівнявся з візником, він сердито мацав руками в порожньому кебі і сипав такими витонченими прокльонами, яких світ не чув. Пасажирки не було й сліду. Боюсь, що візникові довго ще доведеться чекати своєї плати. Я дізнався,

що будинок № 13 належить поважному шпалерникові Кесвіку і що там нікого на прізвище Соєр або Денніс навіть і не чули.

— То ви хочете сказати, що ця стара недолуга баба могла вистрибнути з екіпажа на повному ходу, так що ні ви, ні візник її не помітили?

— Хай їй чорт! — різко сказав Шерлок Холмс. — Яка ж це баба? Ми були старими бабами, що дали себе так ошукати. Це був молодий чоловік, досить енергійний та ще й неабиякий актор. Вистава була неповторна. Він, безперечно, помітив, що його переслідують, і вислизнув від мене. Це показує, що людина, яку ми шукаємо, не така одинока, як я собі уявляв, а має друзів, готових ризикувати заради неї. Ну, докторе, у вас дуже змучений вигляд. Раджу вам лягати спати.

Я справді почував себе стомленим, отже радо послухався його. А Холмс примостився біля каміна, де ще жеврів огонь, і довго в нічній тиші було чути журливе зітхання його скрипки. Я розумів, що він усе ще розмірковує над дивною загадкою, яку взявся будь-що розгадати.

Розділ VI

ТОБАЙАС ГРЕГСОН ПОКАЗУЄ, НА ЩО ВІН ЗДАТНИЙ

На другий день газети були заповнені повідомленнями про Брікстонську таємницю, як вони називали вбивство невідомого. Кожна з них давала довгий опис цієї події, а деякі вмістили ще й передовиці. Окремі відомості були для мене нові. Я й досі зберігаю в своєму альбомі численні вирізки й виписки, що стосуються цієї справи. Ось основні з них.

"Дейлі телеграф" писала, що в криміналістиці рідко бували трагедії з такими загадковими обставинами. Німецьке ім'я жертви, відсутність корисливих мотивів і зловісний напис на стіні — все це вказувало на те, що тут діяли політичні емігранти і революціонери. Соціалісти мають

розгалужені організації в Америці, і покійний, без сумніву, порушив їх неписані закони, його вислідили і вбили. Натякнувши на Vehmgericht[12], aqua tofana[13], карбонаріїв, маркізу де Брінвійє[14], вчення Дарвіна, принципи Мальтуса і вбивства на Реткліф-гайвей, стаття закінчувалася закликком до уряду посилити нагляд за іноземцями в Англії.

"Стандард" твердила, що такі злочини звичайно трапляються внаслідок ліберального управління країною. Вони виникають в результаті занепаду будь-якого авторитету в нестійких умах мас. Покійний був американцем і в Лондоні проживав лише кілька тижнів. Він зупинявся в пансіоні мадам Шарпантьє на Торквей Террейс, Кемберуелл. Його супроводив особистий секретар, містер Джозеф Стенгерсон. Обидва вони попрощалися з своєю хазяйкою у вівторок, четвертого числа, і вирушили на Юстонський вокзал з наміром потрапити на Ліверпульський експрес. Потім їх обох бачили на платформі. Більше про них нічого не було відомо, аж поки тіло містера Дреббера не знайшли, як повідомлялося, в порожньому будинку на Брікстон-род, за багато миль від Юстонського вокзалу. Як він там опинився і як його спіткала ця доля — лишається таємницею. Нічого невідомо і про місце перебування Стенгерсона. Далі висловлювалася впевненість, що містер Лестрейд та містер Грегсон із Скотленд-Ярду, яким доручено розслідування, скоро розплутають цю загадкову справу.

"Дейлі ньюс" зауважила, що злочин, безперечно, має політичний характер. Деспотизм і ненависть до лібералізму з боку урядів континентальних держав загнали до Англії багатьох людей, які зазнали переслідування на своїй батьківщині. Серед цих людей існує суворий закон честі, і всяке порушення його карається смертю. Слід докласти всіх зусиль, щоб розшукати секретаря Стенгерсона і дізнатись про деякі подробиці життя покійного. Великий крок вперед зроблено вже тим, що встановлено адресу будинку, де жив убитий. Цим ми завдячуємо проникливості й енергії містера Грегсона з Скотленд-Ярду.

Шерлок Холмс, з яким я перечитував ці замітки за сніданком, від душі втішався ними.

— Я ж вам казав: що б не трапилося, Лестрейд і Грегсон завжди будуть у виграві.

— Це залежить від того, як повернеться справа.

— Бог з вами, це не має ніякого значення. Якщо злочинця впіймають, то це буде завдяки їх зусиллям; якщо він втече, то це буде всупереч їх зусиллям. Так чи інакше, а вони виграють. До того ж і поклонників матимуть. "Un sot trouve toujours un plus sot qui l'admire"[15].

— Що там таке? — скрикнув я, бо в цю хвилину в прихожій і на сходах почулося тупотіння багатьох ніг і одночасно голосний протест нашої господині.

— Це бейкерстрітський загін служби розшуку, — сказав мій приятель серйозним тоном, коли до кімнати вдерлося півдюжини брудних і обшарпаних вуличних хлопчаків.

— Струнко-о! — владно скомандував Холмс, і всі шестеро замурзаних шибеників вишикувалися в ряд і завмерли. — Надалі з рапортом до мене приходитиме тільки Віггінс, а всі інші чекатимуть на вулиці. Знайшли його, Віггінс?

— Ні, сер, — відповів той.

— Я не дуже й надіявся. Але шукайте, поки не знайдете. Ось ваша плата. — Холмс простяг кожному з хлопчаків по шилінгу. — А тепер гайда і повертайтеся з кращим рапортом.

Він махнув рукою, і дітлахи кинулися стрімголов униз по сходах, мов щури. За хвилину ми почули їх дзвінкі голоси на вулиці.

— Один з таких малюків може дізнатись більше, ніж дюжина агентів Скотленд-Ярду, — зауважив Холмс. — Від самого вигляду офіційної особи

у людей замикаються уста. А ці пролізуть скрізь і все вивідають. Кмітливості їм не бракує, потрібна тільки організованість.

— Це ви їх для брікстонської справи найняли? — спитав я.

— Так. Я хочу перевірити один здогад. Це просто справа часу. Еге! Зараз ми почуємо добрячі новини! Он іде вулицею Грегсон із сяючим обличчям. Не інакше, як до нас. Так, спинився. Ось і він!

Задзеленчав дзвоник, і за кілька секунд білявий детектив, перестрибуючи через троє східців, влетів у нашу вітальню.

— Дорогий мій! — вигукнув він, мало не викручуючи пасивну руку Холмса. — Можете мене поздоровити! Я остаточно розплутав усю справу.

По обличчю мого компаньйона, здавалось, пробігла тінь занепокоєння.

— Ви хочете сказати, що напали на вірний слід? — спитав він.

— На вірний слід! Убивця вже сидить під замком!

— А як його ім'я?

— Артур Шарпантьє, молодший лейтенант королівського флоту, — вигукнув Грегсон, бундючно потираючи свої товсті руки і випинаючи груди.

Шерлок Холмс зітхнув з полегшенням, а обличчя його розпливлося в усмішці.

— Сідайте і візьміть сигару, — запропонував Холмс. — Нам кортить почути, як це вам вдалося. Хочете віскі з водою?

— Не заперечую, — згодився детектив. — Величезне напруження, з яким я працював останні дні, зовсім виснажило мене. Не так, звісно, фізичне напруження, як розумове. Вам це знайоме, містер Шерлок Холмс, бо ми обидва — люди розумової праці.

— Ви робите мені багато честі, — сказав серйозно Холмс. — Розкажіть же, як ви досягли таких блискучих результатів.

Детектив сів у крісло і самовдоволено запихкав сигарою. Раптом, не стримавши веселощів, він ляснув себе по стегну.

— Найкумедніше те, що цей дурень Лестрейд, який вважає себе за такого спритного, пішов по зовсім хибному сліду. Він ганяється за секретарем Стенгерсоном, що причетний до цього злочину не більше, ніж ненароджене дитя. Не маю сумніву, що він його вже арештував.

Ця думка так розвеселила Грегсона, що він аж захлинувся від сміху.

— А як ви натрапили на слід?

— Зараз усе вам розповім. Але, звичайно, докторе Уотсон, це суворо між нами. Перша трудність полягала в тому, щоб добути відомості про цього американця. Хтось інший чекав би, поки надійде відповідь на оголошення або поки хтось сам запропонує якусь інформацію. Та тільки не Тобайас Грегсон! Ви пригадуєте той циліндр біля мертвого?

— Так, — відповів Холмс. — Куплений у Джона Андервуда і синів, Кемберуелл-род, 129.

Обличчя Грегсона зовсім спохмурніло.

— Ніяк не думав, — щоб ви помітили адресу, — промимрив він. — Ви там були?

— Ні.

— Ага! — вигукнув з полегкістю Грегсон. — Ніколи не слід нехтувати зайвим шансом, яким би дрібним він вам не здавався.

— Для великого розуму немає дрібниць, — сентенційно зауважив Холмс.

— Отже, я пішов до Андервуда і спитав його, чи продавав він циліндр такого-то розміру і фасону. Він переглянув свої книги і сказав, що справді послав той циліндр якомусь містеру Дребберу, що жив у мебльованих кімнатах Шарпантьє на Торквей Террейс. Так я взнав його адресу.

— Спритно! Дуже спритно! — пробурмотів Холмс.

— Потім я відвідав мадам Шарпантьє, — продовжував детектив. — Я застав її дуже блідою і пригніченою, її дочка також була в кімнаті... Надзвичайно вродлива дівчина. Очі її були заплакані, а губи тремтіли, коли я заговорив з нею. Я відчув, що тут пахне дичиною. Вам знайоме це почуття, містер Шерлок Холмс, коли натрапляєш па вірний слід, — якесь дрижання в нервах. Я спитав: "Ви чули про таємничу смерть вашого квартиранта містера Еноха Дреббера з Клівленда?"

Мати кивнула головою. Вона, здавалось, не могла вимовити й слова. Дочка зайшлася слізьми. Тоді я вже не сумнівався, що вони дещо знають про цю справу.

— О котрій годині містер Дреббер поїхав від вас на вокзал? — спитав я.

— О восьмій, — від хвилювання вона ковтнула повітря. — Його, секретар, містер Стенгерсон, сказав, що є два поїзди — один о дев'ятій п'ятнадцять, а другий об одинадцятій годині. Він хотів устигнути на перший.

— І більше ви його не бачили?

Обличчя жінки страшенно змінилося. Воно зблідло, мов у мерця. Минуло кілька секунд, поки вона видавила з себе єдине слово "ні". Голос її був хрипкий, неприродний.

На якусь хвилину запанувала тиша, а потім спокійно й виразно заговорила дочка:

— Нічого доброго, мамо, не може вийти з брехні, — сказала вона. — Будьмо одверті з цим джентльменом. Ми бачили містера Дреббера ще раз.

— Хай тебе бог простить! — заволала мадам Шарпантьє, заламуючи руки і опускаючись у крісло. — Ти вбила свого брата.

— Артур сам волів би, щоб ми сказали правду, — твердо відповіла дівчина.

— Раджу вам розповісти все, як було, — звернувся я до них. — Половинне зізнання гірше, ніж ніякого. До того ж ви не знаєте, що нам уже відомо про це.

— Хай впаде все на твою голову, Еліс! — вигукнула її мати і потім звернулася до мене: — Я все розкажу нам, сер. Не думайте, що моє хвилювання викликане побоюванням, ніби мій син має якесь відношення до цієї жахливої історії. Він абсолютно не винен. Але я боюсь, що у ваших очах і в очах інших він може виглядати скомпрометованим. Але ж це неправильно, його благородний характер, його переконання і все його минуле суперечать такій підозрі.

— Для вас найкраще щиро зізнатися в усьому, — порадив я. — Будьте певні, якщо ваш син не винен, йому гірше не буде.

— Може, Еліс, ти нас залишиш удвох, — сказала мати. А коли дочка вийшла, знов повернулась до мене: — Я, не мала наміру, сер, розповідати вам усе це, та коли моя бідна донька сказала, — у мене немає іншого вибору. А вже як я наважилась розповідати, то не втаю нічого.

— І то буде наймудріше, — заохотив я.

— Містер Дреббер пробув у нас тижнів зо три. Він подорожував по Європі з своїм секретарем містером Стенгсрсоном. Я помітила на кожному з їх чемоданів ярлик "Копенгаген" — з місця їх останньої зупинки. Стенгерсон — спокійний, витриманий чоловік; сам містер Дреббер, хоч мені й прикро таке говорити, — був зовсім іншого складу: неотесаний і дуже грубий. У перший же вечір свого приїзду він напився і тримався дуже зухвало. З того часу я рідко бачила його тверезим. Почав чіплятися до служниць і навіть гірше — засвоїв цей тон і по відношенню до моєї доньки, Еліс. Кілька раз говорив їй неподобства, але вона, на щастя, надто невинна, щоб реагувати на його слова. Одного разу він таки схопив і обняв її. Його секретар дорікнув йому за негідну мужчини поведінку.

— Але чому ви все це терпіли? — спитав я. — Я гадаю, що ви можете позбутися ваших пожильців, коли тільки захочете.

Місіс Шарпантьє почервоніла від мого влучного зауваження.

— Бачить бог, я б його вирядила того ж самого дня, коли цей чоловік прибув, — сказала вона. — Але спокуса була надто великою. Вони платили по фунту щодня — чотирнадцять фунтів за тиждень і то в мертвий сезон. Я вдова, і мій хлопець, що служить у флоті, коштував мені дорого. Шкода було втратити ці гроші. Я хотіла, щоб усе обійшлось якнайкраще. Але та остання вихватка не вкладалася ні в які рамки, і я йому відмовила в квартирі. Це й була причина його від'їзду.

— А далі?

— Мені полегшало на душі, коли я побачила, що він від'їжджає. Мій син саме у відпустці, але я нічого не говорила йому про це, бо у хлопця шалений характер, і він дуже любить свою сестру. Зачинивши за квартирантами двері, я відчула, ніби з серця спав тягар. Та, на моє лихо, менше як, за годину почувся дзвінок і я знала, що містер Дреббер повернувся. Він був дуже збуджений і п'яний. Вдершись до кімнати, де ми сиділи з дочкою, він невиразно пробелькотав, що спізнився на поїзд. Потім він повернувся до Еліс і прямо у мене на очах запропонував їй утекти з ним.

— Ви вже повнолітня, — сказав він, — згідно з законом, можете робити, що захочете. Грошей у мене багато. Не звертайте уваги на цю стару. Ходіть зі мною, і ви житимете, як принцеса.

Бідолашна Еліс так злякалась, що хотіла тікати, але він піймав її за руку і потяг до дверей. Я скрикнула; в цю мить мій син Артур увійшов до кімнати. Що сталося потім, я не знаю. Я чула лайку і метушню від бійки, але була надто налякана, щоб підвести голову. Коли я опам'яталася і відкрила очі, то побачила, що Артур стоїть, сміючись, у дверях з палицею в руці.

— Не думаю, щоб цей падлюка знову до нас прийшов, — сказав він.
— Я зараз піду за ним і подивлюся, що він робить.

З цими словами Артур узяв свого капелюха і пішов на вулицю. На другий день ми почули про загадкову смерть містера Дреббера.

Все це місіс Шарпантьє розповідала з частими зітханнями й паузами! Часом вона говорила так тихо, що я ледве міг розібрати слова. Я застенографував усі її показання, отже ніякої помилки бути не може.

— Це надзвичайно цікава історія, — позіхнув Шерлок Холмс. — Що ж ви зробили потім?

— Коли місіс Шарпантьє скінчила, — продовжував детектив, — я побачив, що вся справа залежала від одного моменту. Вступивши в неї погляд, що, як я помітив, завжди дає добрий ефект, коли маєш справу з жінками, я спитав неї, о котрій годині повернувся її син.

— Я не знаю, — знітилася вона.

— Не знаєте?

— Ні. У нього є ключ, і він увійшов сам.

— Після того, як ви лягли спати?

— Так.

— Коли ви лягли в ліжко?

— Близько одинадцятої.

— Отже, вашого сина не було щонайменше дві години?

— Так.

— А може, чотири або п'ять?

— Може.

— Що він робив протягом цього часу?

— Я не знаю! — вона зблідла, мов крейда.

Звичайно, після цього мені небагато лишалось зробити. Я дізнався, де був лейтенант Шарпантьє, взяв із собою двох констеблів г арештував

його. Коли я торкнув його за плече і попередив, щоб не чинив опору, він відповів зухвало і безсоромно:

— Я гадаю, що ви арештовуєте мене як причетного до смерті цього негідника Дреббера?

Ми нічого не говорили йому про це, отже, таке зауваження було досить підозрілим.

— Безперечно, — підтакнув Холмс.

— Він усе ще носив із собою важку палицю, яка, за словами матері, була з ним, коли він пішов за Дреббером. Це був міцний дубовий кийок.

— Отже, як ви уявляєте собі всю цю історію?

— Я думаю, що він ішов за Дреббером аж до Брікстон-род. Там між ними виникла нова сварка, під час якої Дреббер дістав удар палицею, можливо, під груди. Цей удар убив його, не лишивши жодного знаку. Тієї ночі дощ був такий сильний, що навколо не було ні душі, і Шарпантьє затягнув тіло в порожній будинок. Щождо свічки, крові, напису на стіні, то все це може бути трюком, щоб направити поліцію по хибному сліду.

— Молодець, — сказав Холмс підбадьорливим голосом. — Ви, Грегсон, справді робите успіхи. З вас ще будуть люди.

— Смію гадати, що я справився з цим завданням досить уміло, — гордо відповів детектив. — Молодий чоловік розповів, що пройшов за Дреббером трохи, але той його помітив і взяв екіпаж, щоб утекти від переслідування. По дорозі додому лейтенант зустрів старого товариша по плаванню і довго з ним прогулювався. На запитання, де живе цей старий товариш, не зміг дати точної відповіді. Я гадаю, що всі кінці чудово збігаються. Що мене тішить, так це думка про Лестрейда, який

пішов по хибному сліду. Боюсь, що він там небагато доб'ється. Та ось і він сам!

Це справді був Лестрейд, який піднявся по сходах, поки ми розмовляли, і зараз входив у кімнату. На цей раз не помітно було його звичайної зарозумілості. Обличчя у Лестрейда було стурбоване і заклопотане, одяг неохайний. Він, очевидно, прийшов порадитися з Шерлоком Холмсом, бо, побачивши свого колегу, збентежився і стояв посеред кімнати, нервово мнучи капелюха, не знаючи, що робити.

— Це зовсім незвичайна справа, — сказав він нарешті. — Дуже загадкова справа!

— А-а! Ви так гадаєте, містер Лестрейд! — вигукнув зловтішно Грегсон. — Я так і думав, що ви прийдете до цього висновку. Вдалося вам знайти секретаря, містера Джозефа Стенгерсона?

— Секретаря Дреббера, містера Джозефа Стенгерсона, — промовив урочисто Лестрейд, — убито в готелі Хеллідея сьогодні близько шостої години ранку.

Розділ VII

СВІТЛО В ТЕМРЯВІ

Звістка, яку приніс Лестрейд, була такою несподіваною і важливою, що всіх нас просто приголомшила. Грегсон схопився з стільця, перекинув недопите віскі і воду. Я мовчки позирав на Шерлока Холмса, що стиснув губи і насунив брови.

— Стенгерсона також, — промимрив він. — Справа ускладнюється.

— Вона й раніш була складною, — пробурмотів Лестрейд, беручи стільця. — Бачу, я потрапив на щось подібне до військової ради.

— Ви... ви певні щодо тієї звістки? — запинаючись, спитав Грегсон.

— Я тільки що з його кімнати, — сказав Лестрейд. — Я перший виявив убивство.

— Ми вислухали точку зору Грегсона в цій справі, — зауважив Холмс.
— Чи не ознайомите і ви нас з тим, що бачили і що зробили?

— Будь ласка, — відповів Лестрейд, сідаючи. — Признаюсь, я був тієї думки, що цей Стенгерсон замішаний у вбивстві Дреббера. Останні події показали, що я помилявся. Керуючись своїми припущеннями, я взявся встановити, що сталося з секретарем. Їх бачили разом на Юстонському вокзалі приблизно о пів на дев'яту вечора третього числа. О другій ранку Дреббера знайдено на Брікстон-род. Треба було дізнатися, що робив Стенгерсон між 8-30 і моментом злочину і що з ним сталося потім. Я телеграфував у Ліверпуль, вказав прикмети цієї людини і попередив, щоб стежили за американськими суднами. Потім я обійшов усі готелі і мебльовані кімнати в околиці Юстона, міркуючи, що коли Дреббер і його супутник розлучилися, то цілком природно для останнього було б зупинитися на ніч десь поблизу, а потім знову чекати ранком па вокзалі.

— Вони, напевне, домовилися про місце зустрічі заздалегідь, — зауважив Холмс.

— Так і виявилось. Весь учорашній вечір я витратив на розшуки. Сьогодні вранці встав дуже рано і о восьмій прибув до готелю Хеллідея на Літль Джордж-стріт. На моє запитання, чи тут не зупинився містер Стенгерсон, мені одразу відповіли ствердно.

— Мабуть, ви той джентльмен, якого він чекає, — сказали мені. — Він чекає когось уже два дні.

— Де він зараз? — спитав я.

— Нагорі, спить. Просив розбудити о дев'ятій.

— Я піднімуся до нього зараз, — сказав я.

Мені здавалось, що моя несподівана поява могла потрясти його нерви і змусити проговоритися.

Служник згодився провести мене до кімнати Стенгерсона. Вона була на другому поверсі, до неї вів маленький коридор. Служник показав двері і вже хотів спускатися вниз, коли я побачив щось таке, від чого аж млосно стало, незважаючи на весь мій двадцятирічний досвід. З-під дверей в'юнилась вузьенька червона стрічка; вона бігла по коридору і біля протилежної стіни кінчалась маленькою калюжею. Я скрикнув, і служник обернувся. Він мало не зомлів від цього видовища. Двері були замкнуті зсередини, але ми натиснули плечима і виламали їх. Вікно в кімнаті було відчинене, а біля вікна лежало скорчене тіло чоловіка в нічному одязі. Він був мертвим. кілька годин, бо руки й ноги зовсім задубіли. Коли перевернули його, служник відразу впізнав у ньому того самого джентльмена, що найняв кімнату під ім'ям Джозефа Стенгерсона. Причиною смерті був глибокий удар у лівий бік ножем, який, певно, пройшов до серця. А тепер найдивніше з усього. Як ви гадаєте, що будо над убитим?

Не встиг Шерлок Холмс відповісти, а я вже відчув, як у мене по тілу пробігли мурашки.

— Слово Rache, написане кров'ю, — сказав він.

— Так, — підтвердив тремтячим голосом Лестрейд.

На мить усі замовкли. Якось незбагненна методичність у вчинках невідомого вбивці робила його злочини особливо жахливими. Мої нерви, досить міцні на полі бою, тремтіли від самої думки про це.

— Вбивцю бачили, — продовжував Лестрейд. — Хлопець-молочник по дорозі до молочарні випадково проходив по провулку, що веде від стайні за готеліві. Він помітив, що драбина, яка звичайно там лежала, була приставлена до широко розчиненого вікна на другому поверсі. Пройшовши трохи, хлопець озирнувся і побачив чоловіка, що спускався по драбині. Він сховався на землю зовсім спокійно і відкрито, і молочник подумав, що то якийсь тесляр чи столяр, що працює в готелі. Він не звернув на нього уваги, тільки подумав про себе, що робітник надто рано вийшов на роботу. Хлопцеві той чоловік видався високим на зріст, рум'яним, у довгому коричньовому пальті. Вчинивши злочин, вбивця, мабуть, лишався якийсь час у кімнаті, бо ми знайшли в тазу, де він мив руки, почервонілу від крові воду і плями на простинях, об які він дбайливо витер свого ножа.

Почувши опис убивці, який так збігався з Холмсовим, я поглянув на нього. Проте на його обличчі не було й сліду торжества або задоволення.

— Ви не знайшли в кімнаті нічого такого, що було б провідною ниткою у з'ясуванні особи вбивці? — спитав він.

— Нічого. У Стенгерсона. в кишені був гаманець Дреббера, але в цьому нема нічого дивного, бо він платив за все. У гаманці знайшли вісімдесят з чимось фунтів. Які б не були мотиви цих дивовижних злочинів, ясно одно: це не грабунок. У кишені вбитого не було ні паперів, ні записок, крім телеграми з Клівленда, одержаної з місяць тому, в якій написано: "Д. Г. в Європі". Підпису не було.

— І більше нічого? — спитав Холмс.

— Нічого істотного. Книжка, яку цей чоловік читав перед сном, лежала на ліжку, а на стільці біля нього люлька. На столі стояла склянка води, на підвіконні маленька коробочка з-під мазі з двома пілюлями.

Шерлок Холмс від радості аж підскочив.

— Останнє кільце в ланцюгу! — вигукнув він тріумфально. — Тепер у мене є всі докази.

Обидва детективи здивовано вирячились на нього.

— Я тримаю в руках усі нитки цього вузла, — впевнено сказав Холмс. — Є, звичайно, деталі, які треба доповнити, але я так впевнений в усіх основних фактах, що сталися відтоді, як Дреббер розлучився з Стенгерсоном на вокзалі, аж до моменту, коли знайдено його тіло, ніби я бачив усе на власні очі. Я вам це доведу. Ті пілюлі у вас?

— Ось вони, — Лестрейд вийняв маленьку коробочку. — Я взяв їх разом з гаманцем і телеграмою, щоб покласти в безпечному місці в поліції. Пілюлі я захопив зовсім випадково, бо, мушу сказати, не надаю їм ніякого значення.

— Дайте їх сюди, — сказав Холмс. — Ну, докторе, — звернувся він до мене, — це аптечні пілюлі?

Безумовно, вони були не аптечні — перлинно-сірого кольору, маленькі, круглі і майже прозорі.

— Вони такі легкі і прозорі, що, на мою думку, повинні розчинятися в воді, — зауважив я.

— Цілком вірно, — відповів Холмс. — А тепер сходіть, будьте ласкаві, вниз по того нещасного хворого тер'єра, якому хазяйка ще вчора хотіла вкоротити муки.

Я спустився вниз і приніс тер'єра. Важке дихання і згаслий погляд свідчили, що жити йому лишалось недовго. А сніжнобіла морда ясно говорила, що пес уже переступив звичайний строк собачого життя. Я влаштував його на килимку і підклав під нього подушку.

— Тепер я розріжу одну з цих пілюль пополам, — сказав Холмс і, вийнявши складаного ножа, розрізав її. — Половинку покладемо назад в коробочку, вона ще нам згодиться. Другу половинку я покладу в цю чарку з чайною ложкою води. Ви бачите, що наш друг доктор має рацію — вона легко розчиняється.

— Може, це й цікаво, — сказав Лестрейд ображеним тоном людини, яка підозріває, що з неї глузують, — але я не бачу, яке відношення має цей експеримент до смерті містера Джозефа Стенгерсона.

— Терпіння, мій друже, терпіння! Ви згодом переконаєтесь, що відношення безпосереднє. Тепер я додам трохи молока для смаку і дам цю суміш собаці.

Кажучи це, він вилив рідину з чарки па блюдце і поставив перед тер'єром. Той швидко вилизав блюдце насухо.

— Як бачимо, він сьорбає її залюбки.

Серйозність Шерлока Холмса так вплинула на нас, що ми всі сиділи тихо, уважно дивлячись на тварину і чекаючи чогось надзвичайного. Проте нічого особливого не сталося. Собака й далі лежав, простягнувшись на подушці і важко дихаючи. Від пілюлі йому не стало ні краще, ні гірше.

Холмс вийняв годинник. Минуло кілька хвилин, а пілюля не діяла. На обличчі Холмса з'явився вираз великої досади й розчарування. Він кусав собі губу, барабанив пальцями по столу і виявляв інші ознаки гострого нетерпіння. Він так хвилювався, що мені аж шкода його стало. А детективи глузливо усміхалися, нітрохи не засмучені його невдачею.

— Ні, це не може бути збігом обставин! — вигукнув Холмс, схопився із стільця і несамовито забігав по кімнаті. — Неможливо, щоб це було простим збігом! Ті самі пілюлі, які я підозрював в історії з Дреббером,

справді знайдено після смерті Стенгерсона. Проте вони не діють. Що це може означати? Не міг же весь хід моїх міркувань бути хибним! Це неможливо! І однак цей нещасний пес відчуває себе нітрохи не гірше. Ага! Розумію. Знайшов.

Він аж закричав від радості, кинувся до коробочки, розрізав другу пілюлю пополам, розчинив у воді, влив молока і подав тер'єрові. Ледве нещасне створіння лизнуло язиком мікстуру, як його вхопила конвульсія і воно витяглося мертве, убите.

Шерлок Холмс глибоко зітхнув і витер піт з чола.

— Мені б слід більше вірити в себе, — сказав він. — Пора вже знати, що коли якийсь факт нібито випадає з довгого ланцюга умовиводів, то завжди вихопить, що його можна витлумачити якимось інакше. Із двох пілюль у коробочці одна була з смертельною отрутою, а друга зовсім нешкідлива. Я повинен був усе це знати раніше, ніж побачив цю коробочку.

Останнє твердження видалось мені більш ніж дивовижним — я ледве міг повірити, що Холмс був у тверезому стані. Але ж на доказ правильності його припущення лежав мертвий пес. Мені здавалося, що туман у моїй голові поступово розсіюється, і до мене почала потроху доходити істина.

— Все це здається вам дивним, — продовжував Холмс, — бо вам не вдалося на самому початку розслідування збагнути важливість одного справжнього ключа до таємниці, даного вам. Мені це вдалося, а все, що сталося потім, підтвердило моє початкове припущення і по суті було його логічним наслідком. Отже, те, що бентежило вас і ще більше затемнювало справу, прояснювало її для мене і підтверджувало мої висновки. Це помилка — ототожнювати заплутане з таємничим. Найпростіший злочин часто є найбільш загадковим, коли в ньому немає ніяких особливих прикмет, з яких можна було б виходити. Це вбивство

було б набагато важче розслідувати, якби тіло жертви було знайдене
десь на бруку без усіх тих незвичайних і сенсаційних супровідних
обставин, які зробили його винятковим. Незвичайні деталі, замість того,
щоб ускладнити справу, насправді спрощують її.

Містер Грегсон, який слухав цю промову дуже нетерпляче, не міг далі
витримати.

— Слухайте, містер Холмс! — сказав він. — Ми ладні визнати, що ви
мастак і що у вас є свої методи роботи. Але ж ми хочемо зараз чогось
більшого, ніж гола теорія та проповіді. В даному випадку треба схопити
цю людину. Я дав своє пояснення фактам і, здається, помилився.
Молодий Шарпантьє не міг брати участі в цьому другому ділі. Лестрейд
вислідив Стенгерсона і, виходить, також схибив. Судячи з ваших натяків,
ви; здається, знаєте більше від нас. Тож ми маємо право, нарешті,
спитати у вас прямо, що ви знаєте про цю справу. Чи можете ви назвати
ім'я вбивці?

— Мені здається, сер, Грегсон має рацію, — підтримав Лестрейд. —
Ми обидва пробували, і в обох не вийшло. За цей час, що я сиджу в цій
кімнаті, ви не раз говорили, начебто маєте всі потрібні докази. Певно, ви
далі не будете ховатися з ними?

— Найменше зволікання з арештом убивці, — зауважив я, — дасть
йому можливість вчинити ще якийсь злочин.

Притиснутий отак всіма нами, Холмс завагався. Він продовжував
ходити взад і вперед по кімнаті з опущеною головою і насупленими
бровами, як завжди, коли глибоко замислювався.

— Більше убивств не буде, — промовив він нарешті, раптово
спинившись і дивлячись прямо на нас. — Цю думку можете зовсім
викинути з голови. Ви спитали, чи знаю я ім'я вбивці. Так, знаю. Та самого
цього знання недосить, важливіше — зуміти схопити його. Це я

сподіваюся зробити зовсім скоро і гадаю, що своїми силами. Але завдання це не з простих, бо ми маємо справу з хитрою і одчайдушною людиною, у якої є не менш спритний спільник — у чому я мав нагоду переконатись. Поки вбивця не знає, що ми натрапили на його слід, є деякі шанси схопити його; але, якщо у нього з'явиться найменша підозра, він змінить ім'я і в одну мить загубиться серед чотирьох мільйонів жителів міста. Не бажаючи вас образити, мушу однак сказати, що, на мою думку, такі люди не по зубах для поліції. Ось чому я не просив вашої допомоги. Якщо мене спіткає невдача, я візьму на себе всю вину. До цього я готовий. А тепер обіцяю вам, що звернусь до вас, як тільки це не загрожуватиме моїм власним планам.

На обличчях Грегсона і Лестрейда можна було помітити, що їм не зовсім сподобались і ці запевнення і нехтування поліцією. Грегсон почервонів по самі вуха, а маленькі очі Лестрейда заблищали від цікавості і образи. Та ще ніхто з них не встиг промовити й слова, як почувся легенький стук у двері, і делегат від вуличних хлопчаків юний Віггінс став перед нами своєю власною непривабливою персоною.

— З вашого дозволу, сер, — сказав він, пригладжуючи розпатланого чуба, — кеб чекає внизу.

— Молодець, — сказав Холмс ласкаво. — Чому б вам не завести таких у Скотленд-Ярді? — звернувся він до гостей, виймаючи пару сталевих наручників із шухляди в столі. — Гляньте, як добре працює пружина. Вони замикаються в одну мить.

— І стара модель досить добра, — зауважив Лестрейд, — аби тільки було на кого їх надівати.

— Чудово, чудово, — усміхнувся Холмс. — Візник допоможе мені перенести чемодани. Покличте його, Віггінс.

Я був здивований, що мій приятель говорив так, наче справді мав намір кудись їхати. Адже він мені нічого про це не говорив. Він витяг невеликий чемодан і почав його перев'язувати. Поки він порався коло чемодана, в кімнату ввійшов візник.

— Допоможіть мені затягти тут, кебмен, — сказав Холмс; пораючись коло чемодана і не підводячи голови.

Той підійшов, насупившись, і неохоче простяг руки, щоб допомогти. В цю мить різко клацнув метал, і Шерлок Холмс рвучко випростався.

— Джентльмени! — вигукнув він, виблискуючи очима. — Дозвольте представити вам містера Джефферсона Гоупа, вбивцю Еноха Дреббера і Джозефа Стенгерсона.

Все це сталося так блискавично, що я не встиг збагнути, в чому річ. У мене лишився яскравий спогад про цю хвилину, про торжествуючий вигляд Холмса і дзвінкий звук його голосу, про приголомшений і дикий вираз на обличчі візника, коли він люто поглядав на блискучі наручники, що ніби якимось чудом з'явилися в нього на руках. На якусь мить ми всі закам'яніли. Аж ось наш полонений з несамовитим ричанням вирвався з цупких обіймів Холмса і кинувся у вікно. Посипалося скло, рама вилетіла, але раніше ніж він встиг вискочити, Грегсон, Лестрейд і Холмс накинулись на нього, мов хорти, його втягли назад до кімнати, і почалась жахлива колотнеча. Він був такий дужий і розлютований, що раз по раз відкидав нас усіх чотирьох. Бився він одчайдушно, ніби в нападі епілепсії, його обличчя і руки були страшно порізані осколками скла, але втрата крові не зменшила його опору. Лише тоді, коли Лестрейдові вдалося схопити його за галстук і здавити горло, він зрозумів, що боротьба марна. Та й тоді ми не відчували повної безпеки, аж поки не зв'язали йому ще й ноги. Нарешті ми, вкрай стомлені, задихані, звелися на ноги.

— Тут його кеб, — сказав Шерлок Холмс. — На ньому відвеземо вбивцю до Скотленд-Ярду. А тепер, джентльмени, — продовжував він з

приємною усмішкою, — ми дійшли до кінця нашої маленької таємниці. Можете запитувати мене про що тільки хочете, я запевняю вас, що не відмовлюсь відповісти.

Кінець першої частини.

ЧАСТИНА ДРУГА

Країна святих

Розділ I

НА ВЕЛИКІЙ СОЛОНІЙ РІВНИНІ

В центральній частині великого північноамериканського континенту лежить суха непривітна пустеля, яка довгий час була бар'єром для просування цивілізації. Від Сієрра-Невади до Небраски і від ріки Іеллоустон на півночі до Колорадо на півдні розкинувся безлюдний і мовчазний край. Природа не скрізь однакова в цьому сумному краї. Тут є величні гори в снігових шапках і темні понурі долини, є бистрі ріки, що ринуть скелястими каньйонами, і безкраї рівнини, які взимку білі від снігу, а влітку сірі від солончаків. Мертва і негостинна ця убога земля.

Людських осель немає в цьому краї. Часом перейде тут ватага індіців з племені Поні або Чорноногих, шукаючи нового місця для полювання. Але навіть найвідважніші з хоробрих поспішають якнайшвидше вирватися з тих страшних рівнин і знову опинитися в своїх рідних преріях. Койот крадеться чагарником, канюк важко змахує крилами в повітрі, незграбний грізлі суне через темні яри, живлячись усім, що тільки можна знайти поміж скелями. Оце й усі мешканці пустелі.

В цілому світі немає похмурішого краєвиду, ніж той, що відкривається з північного схилу Сієрра-Бланки. Скільки бачить око, простягається велика рівнина, вкрита латками солончаків і помережена групами

карликових кущів. Край неба видніється довгий ланцюг гірських вершин із зубчастими гребенями, вкритими снігом. На всьому великому просторі нема щонайменшої ознаки життя, навіть натяку на нього. В сталевосиньому небі не побачиш жодного птаха, а на сірій землі ніякого руху, — над усім панує мовчання. Скільки не слухай, не почуєш найменшого звуку в цій могутній пустелі — нічого, крім всевладної і гнітючої тиші.

Ми говорили, що на цій безкрайній рівнині нема нічого навіть схожого на життя. Та це не зовсім так. Дивлячись униз із Сієрра-Бланки, можна побачити дорогу, що тягнеться через пустелю і зникає вдалині. Вся вона в коліях від коліс і стоптана ногами багатьох шукачів пригод. То тут, то там щось біліє на сонці поверх тьмяного шару солі. Підійдіть ближче і придивіться! То кістки: деякі великі й товсті, інші — менші й тонші. Товщі колись належали волам, а тонші — людям. На півтори тисячі миль можна простежити цей страшний караванний шлях по розкиданих останках тих, що впали при дорозі.

4 травня 1847 року самотній мандрівник стояв тут і споглядав цю картину. На вигляд він міг бути і добрим, і злим духом цього краю. Важко було сказати, скільки йому років, чи сорок, чи шістдесят. Обличчя в нього було худе і змарніле, а засмагла, схожа на пергамент шкіра туго обтягувала випнуті кістки. Його довге русаве волосся і борода взиялися сивиною. Очі позападали й гарячково блищали. Рука, що тримала рушницю, нагадувала руку скелета. Він стояв, спершись на свою зброю, хоч уся його висока постать і дебелий, масивний тулуб свідчили, що то людина міцної будови. Худе обличчя, як і одяг, що звисав на висохлому тілі, ясно говорили, чому він виглядав таким кволим. Він умирав... умирав від голоду і спраги.

Через силу доплентався цей чоловік сюди по долині і видерся на невисокий пагорок у марній надії побачити якісь ознаки води. Навкруги лежала безмежна соляна рівнина і далеке пасмо диких гір без жодного деревця, що свідчило б про наявність води. На всьому безкрайному просторі не було нічого, що викликало б хоч проблиск надії. Чоловік обвів

гарячковим шукаючим поглядом північ, схід і захід і тоді зрозумів, що мандрівці прийшов кінець і ось тут, на цій голій скелі, їх чекає смерть.

"А чому б і не тут? Хіба тут гірше, ніж у пуховій постелі, через двадцять років?" пробубонів він сам до себе і оглянув місце під валуном.

Перед тим як сісти, мандрівник поклав на землю непотрібну тепер рушницю і великий клунок, закутаний у сіру шаль, який він ніс перед тим за правим плечем. Клунок був, мабуть, важкуватим для знесиленої людини, бо, знятий з плеча, аж гупнув об землю. Одразу ж із нього долинув тихий плач і висунулося маленьке злякане личко з ясними карими очима і два кулачки з ямочками зверху.

— Ти мене вдарив, — почувся докірливий дитячий голосок.

— Ударив? — відгукнувся вибачливо чоловік. — Я ненавмисне.

Кажучи це, він розгорнув шаль і допоміг вибратися з неї дівчинці років п'яти. Її елегантні черевички і чудове рожеве платтячко з маленьким полотняним фартушком — усе дихало материнським піклуванням. Дитина була бліда і змучена, але пухкенькі ручки й ніжки свідчили, що вона страждала менше, ніж її супутник.

— І досі болить? — спитав він занепокоєно, бо дівчинка все ще терла золоті кучерики на потилиці.

— Поцілуй, то пройде, — сказала вона поважно, показуючи, де болить. — Так мама робила. Де мама?

— Мама пішла. Мабуть, ти її скоро побачиш.

— Пішла, он як! — промовила дівчинка. — Чому ж вона не сказала "до побачення"? Вона завжди так казала, навіть коли до тьоті по чай ходила,

а тепер її нема вже три дні. Як тут сухо, правда? Чи нема води або чогось поїсти?

— Ні, люба, немає. Тобі треба трошки потерпіти, і тоді все буде гаразд. Притулися голівкою до мене ось так, і стане краще. Важко говорити, коли губи сухі, як підошва. Та я думаю, легше буде, коли ти знатимеш усе. Що то в тебе таке?

— Які гарнесенькі! — скрикнула радісно дівчинка, показуючи два блискучі шматочки слюди. — Коли ми повернемося додому, я дам їх братікові Бобу.

— Ти скоро побачиш іще кращі речі, — сказав чоловік впевнено. — Тільки трохи почекай. Я хотів тобі сказати... пам'ятаєш, як ми пройшли річку?

— Пам'ятаю.

— Ну, бачиш, ми думали, що вийдемо до іншої річки. Але щось підвело: компас, карта чи щось інше... І ми заблудилися. Води нестало. Лише кілька краплин для таких, як ти, і... і...

— І ти не зміг умитися? — перебила поважно дівчинка, вдивляючись в його замурзане обличчя.

— Не зміг і напитися. Перший помер Бендер, потім індієць Піт, а потім місіс Мак-Грегор, тоді Джонні Гоунз, а потім, люба, твоя мама.

— То й мама мертва! — гірко заплакала дівчинка, ховаючи лице в фартушок.

— Так. Усі померли, крім тебе й мене. Тоді я подумав, що, може, знайдеться вода в цьому напрямку. Взяв тебе через плече, та й

помандрували. Але це нам нічого не допомогло. Тепер у нас зовсім мало надії.

— То, виходить, ми теж помremo? — дитя перестало плакати і підвело зрошене слізьми личко.

— Схоже на те.

— Чому ж ти і досі цього не сказав? — радісно усміхнулась вона. — Ти мене так налякав. А тепер я знаю, — коли ми помremo, то будемо з мамою знову.

— Так, будеш, люба.

— І ти також. Я їй розповім, який ти був страшенно добрий. Побачиш, вона зустрине нас біля небесних воріт з великим глечиком води і повною мискою гречаних млинців, гарячих і підсмажених з обох боків, як ми з Бобом любили. Коли ж це буде?

— Не знаю... Мабуть, скоро.

Його очі були приковані до північної частини горизонту. Там на синьому небосхилі з'явилося три маленьких цятки. Вони наближалися так швидко, що, здавалось, виростали на очах з кожною хвилиною. Ось вони вже перетворилися в трьох великих рудих птахів, які покружляли над головами мандрівників, а потім примостилися над ними на скелях. То були канюки, хижі птахи Заходу, чий приліт віщує смерть.

— Півники й курочки! — радісно закричала дівчинка, вказуючи на зловісних птахів і ляскаючи в долоні, щоб їх сполохати.

— Скажи, то бог зробив цей край?

— Авжеж, дитино, — відповів чоловік, спантеличений цим несподіваним запитанням.

— Він зробив країну там в Іллінойсі, він зробив Міссурі, — продовжувала дівчина. — А цю землю, мабуть, хтось інший зробив. Вона зовсім не така. Забули про воду й дерева.

— Як ти гадаєш, чи не помолитися нам? — спитав чоловік невпевнено.

— Але ж іще не ніч, — заперечила вона.

— Це байдуже. Хоч це й не зовсім за правилами, але бог на те не зважатиме, будь певна. Прокажи ті молитви, що говорила кожної ночі в фургоні, там, у преріях.

— А чому ти сам не прокажеш? — здивовано поглянуло на нього дівча.

— Я забув їх, бо не молився ні разу ще відтоді, як був заввишки пів цієї рушниці. Та, думаю, це ніколи не пізно. Ти говори, а я за тобою.

— Тобі треба стати навколішки, і я стану, — промовила вона, розстеляючи для нього шаль. — Треба скласти руки ось так. Від цього тобі стане добре.

Це було дивне видовище, варте кращих глядачів, ніж канюки. На вузькій шалі стояли навколішки двоє мандрівників: маленька дитина і загрубілий необачний шукач щастя. Його худе вугласте обличчя і кругле личко дівчинки були запрокинуті догори. Дивлячись в безхмарне небо, вони з щирою просьбою молилися страшному божеству, з яким вони стояли віч-на-віч. А два голоси — один тонкий і ясний, другий густий і хрипкий — злилися в благанні милосердя і прощення. Молитва скінчилась, і вони знову посідали в тіні валуна. Дитя заснуло,

пригорнувшись до широких грудей свого захисника. Він якийсь час охороняв її сон, поки й самого не зморило. Три дні і три ночі не дозволяв собі ні задрімати, ні відпочити. Поволі його повіки спадали на втомлені очі, сива борода закрила золоті кучері його супутниці. Обоє заснули глибоким сном без сновидінь. Якби мандрівник не заснув ще з півгодини, він побачив би незвичайне видовище. Вдалині, край солоної рівнини, піднявся невеликий клубок пилу. Спочатку він ледве проступав крізь млу на обрії, а потім усе більше ріс угору і вище, поки не перетворився на виразну густу хмару. Вона все збільшувалась, аж поки не стало ясно, що це була курява, яку підняли живі істоти. В родючих місцях можна було б подумати, що то наближається одне з тих великих стад бізонів, які пасуться в преріях. Але ж це було неможливо тут, у сухій пустелі. Коли вихор пилу підкотився ближче до самотньої скелі, де відпочивали обоє знедолених, крізь пелену куряви почали виділятися вкриті парусиною навіси фургонів і фігури озброєних людей. Куряву піднімав великий караван, що йшов на захід. Але що то за караван! Коли його голова досягла підніжжя гір, хвіст маячив ще на обрії. Через безкраю пустелю сунула розпорошена валка возів і людей — кінних та піших. Юрби жінок ішли, хитаючись під ношею, діти пленталися поруч возів або визирали з-під білих тентів. Це, очевидно, була не звичайна група іммігрантів, а скоріше якесь кочове плем'я, під тиском обставин змушене шукати нових земель. Серед ясної тиші було чути гомін багатьох людських голосів, скрип коліс та іржання коней. Але весь цей гамір не міг збудити двох стомлених мандрівників, що спали вгорі на скелі.

На чолі колони їхало десятків зо два поважніших вершників із суворими обличчями, одягнених в домотканий темний одяг і озброєних рушницями. Під'їхавши до самої скелі, вони спинились і почали тримати раду.

— Джерела праворуч, браття, сказав один, чисто виголений, з жорсткою рисою рота і з сивиною на голові.

— Праворуч від Сієрра-Бланки, отже, ми досягнемо Ріо-Гранде, — відгукнувся інший.

— За воду не турбуйтеся, — вигукнув третій. — Той, хто міг добути її з скелі, не покине тепер свого народу.

— Амінь! Амінь! — відгукнулися всі.

Вони готові були знову рушити в дорогу, коли один з наймолодших і найбільш бистрооких скрикнув і вказав рукою на зубчасту скелю над ними. Там, на самій вершині; майорів яскраворожевий клапоть матерії, добре помітний на сірому фоні скелі. Побачивши його, всі спинили коней і скинули рушниці. Тим часом нові вершники під'їхали галопом на допомогу авангардові. Слово "червоношкірі" було у кожного на вустах.

— Тут не може бути індіців, — сказав літній чоловік, який мав вигляд ватажка. — Ми проминули Поні, а інші племена можна зустріти тільки за великими горами.

— Піти мені поглянути, брате Стенгерсон? — спитав один із групи.

— І я! І я! — обізвалося ще кілька голосів.

— Лишіть коней внизу, а ми почекаємо тут, — звелів ватажок.

В одну мить молоді хлопці скочили з сідла, прив'язали коней і почали підніматися вгору по схилу до того, що збудило їх цікавість. Вони наближались швидко й безшумно, з упевненістю і вправністю досвідчених розвідників. Знизу було видно, як вони перестрибували з каменя на камінь, поки їх постаті не вималювалися на фоні неба. Вів їх юнак, який першим подав сигнал тривоги. Раптом ті, що йшли позаду, помітили, як він підняв руки догори, ніби приголомшений якимось дивом. Наблизившись, вони так само були вражені тим, що побачили.

На маленькому плоскогір'ї, яке увінчувало голий сухий горб, лежав великий самотній-валун, а під ним простягся високий чоловік з довгою бородою і гострими рисами обличчя. Спокійне обличчя і розмірене

дихання свідчили, що він міцно спав. Біля чоловіка примостилася дитина, обнявши білими рученятами його жилаву засмаглу шию; золотоволоса голівка спочивала на його грудях, покритих оксамитовою курткою. Рожеві губки дівчинки були розкриті, з-під них виднілася правильна лінія сніжнобілих зубів, на личку вигравала лагідна посмішка. Пухкі ніжки в білих шкарпетках, взуті в елегантні черевички з блискучими пряжками, і довгі зморщені ноги чоловіка були дивним контрастом. Край скелі над цією незвичайною парою урочисто сиділи три канюки. Побачивши новоприбулих, вони видали хрипкі зойки розчарування і неохоче відлетіли геть.

Крик цих брудних птахів розбудив бідолах, і вони збентежено озирались. Чоловік, хитаючись, звівся на ноги і поглянув униз, на рівнину, ще недавно таку безлюдну, а тепер повну людей і худоби. Він не вірив своїм очам.

— Це, мабуть, і є те, що звуть маренням, — пробурмотів він.

Дівчинка стояла поруч, тримаючись за полу його піджака, і не говорила нічого, а тільки озирала все навколо здивованими і допитливими очима.

Рятівники скоро переконали обох нещасних, що це не видіння. Один із них схопив маленьку дівчинку і підняв її на плече, а два інших підтримували її худого товариша і допомагали йому йти до возів.

— Мене звуть Джон Фер'є, — пояснив мандрівник. — Я і ця мала — все, що лишилося від двадцяти одного чоловіка. Решта вимерли від спраги й голоду на півдні.

— То ваша дитина? — спитав хтось.

— Я думаю, тепер вона моя, — вигукнув він задирливо. — Вона моя, бо я врятував її. Ніхто не забере її від мене. Від цього дня вона Люсі

Фер'є. Однак хто ви такі? — продовжував він, позираючи з цікавістю на своїх дужих засмаглих рятівників. — Здається, вас тут сила-силенна.

— Близько десяти тисяч, — відповів один юнак. — Ми переслідувані божі діти — обранці ангела Мерони.

— Ніколи не чув про такого, — сказав мандрівник. — А він вас набрав чимало.

— Не смійся з того, що священне, — сказав інший суворо. — Ми ті, хто вірить у святе писання, накреслене єгипетськими літерами на пластинках кутого золота, що були вручені святому Джозефу Сміту в Пальмірі. Ми прийшли з Нову, із штату Іллінойс, де заснували наш храм. Шукаємо захисту від насильників та безбожників, хоч би в самому серці пустелі.

Назва Нову, очевидно, щось нагадала Джонові Фер'є.

— Розумію, — сказав він. — Ви мормони.

— Ми мормони, — відповіли вони в один голос.

— А куди ви йдете?

— Не знаємо. Рука бога веде нас в особі нашого пророка. Ти мусиш стати перед ним. Він скаже, що робити з вами.

Тим часом вони спустилися з гори. Внизу їх оточила, юрба пілігримів — блідих і скромних на вигляд жінок, здорових, веселих дітей і заклопотаних чоловіків. Вигуки здивування та співчуття зустріли малу дитину і виснаженого старого чоловіка. Та їх ескорт не спинився, а просувався вперед у супроводі великого натовпу мормонів, аж поки вони не дійшли до фургона, що відрізнявся від інших великим розміром і пишною зовнішністю. Шестеро коней були запряжені в нього, тоді як в

інших — по двоє і щонайбільше — четверо. Крім візника, там сидів чоловік, на вигляд не старший тридцяти років, його велика голова і владний вираз обличчя ясно говорили, що це ватажок. Він читав книжку в коричньовій оправі, а коли юрба наблизилась, відклав її і уважно вислухав розповідь про пригоду. Потім повернувся до прибулих.

— Ми можемо взяти вас до себе, — сказав він урочисто, — тільки в тому разі, коли ви приймете нашу віру. Тримати вовків у себе в кошарі ми не можемо. Краще хай ваші кості біліють у цій пустелі, ніж допустити, щоб ви стали у нас тією плямою гнилі, від якої з часом зіпсується весь овоч. Пристаєш до нас на цих умовах?

— Я гадаю, що пристану до вас на будь-яких умовах, — відповів Фер'є з таким запалом, що суворі старійшини не могли стриматися від посмішки. Тільки їхній ватажок лишився таким же суворим і поважним.

— Візьми його, брате Стенгерсон, — промовив він, — дай йому їсти й пити, і дитині також. Навчиш його нашої святої віри. Та ми вже забарилися. Рушаймо! Вперед до Сіону!

— Вперед, вперед, до Сіону! — підхопила юрба мормонів, і цей клич покотився вздовж усього каравану, поки останній звук не завмер глухим гомоном вдалині. Під ляскання батогів великі вози, скриплячи колесами, рушили з місця, і скоро весь караван знову велетенським вужем поповз уперед. Старійшина, якому було доручено обох бездомних, повів їх до свого воза, де вже була приготована страва.

— Ви залишитесь тут, — сказав він. — За кілька днів поправитесь. Але пам'ятайте, що віднині й навіки ви належите до нашої віри. Так сказав Брігем Янг, а він говорив голосом Джозефа Сміта, тобто голосом бога.

Розділ II

КВІТКА ЮТИ

Не будемо описувати всіх поневірянь і злигоднів, яких зазнали іммігранти-мормони, перш ніж досягли своєї останньої гавані. Від берегів Міссісіпі до західних схилів Скелястих гір пробивалися вони з упертістю, майже безприкладною в історії. Тубільці і дикі звірі, голод, спрага, втома й хвороби — всі перешкоди, які їм ставила на шляху природа, — вони подолали з чисто англосаксонською витривалістю. Проте довга мандрівка і пережиті страхіття похитнули мужність і найміцніших із них. Не було нікого серед цих людей, хто б не опустився на коліна в щирій молитві, коли вони побачили широку, залиту сонцем долину Юти. З уст свого вождя вони почули, що це й є обітована земля і широкі незаймані лани належать їм навіки.

Янг швидко показав себе таким же мудрим адміністратором, як і рішучим начальником. За його наказом були підготовані карти, на яких накреслено ескіз майбутнього міста. Навколишні землі розподілили під ферми і наділяли ними людей відповідно до становища кожного члена громади. Крамар розпочав торгівлю, ремісник узявся за ремесло. Вулиці й площі в місті виростали, мов у казці. В полі все щось осушували й городили, насаджували й розчищали, а на друге літо вся околиця вкрилася золотим килимом пшениці. Все процвітало в цій дивній колонії. Великий храм, закладений у центрі міста, ріс угору і вшир. Од самого світанку і до смерку не втихало цокання молотків і деренчання пилок біля монумента, який переселенці ставили тому, хто провів їх щасливо крізь усі небезпеки.

Двоє знедолених — Джон Фер'є і маленька дівчинка, що стала йому за дочку і поділила його долю, супроводили мормонів до кінця їх великого паломництва. Маленька Люсі Фер'є їхала в фургоні старійшини Стенгерсона, досить зручно там примостившись поруч із трьома жінками мормона і його сином — свавільним і невгамовним хлопчаком років дванадцяти. Забувши з властивою дітям безжурністю про втрату матері, вона скоро стала улюбленицею жінок і примирилася з цим новим життям у рухомому, вкритому парусиною, домі. Тим часом Фер'є, поправившись

після всіх своїх злигоднів, відзначився як досвідчений розвідник і невтомний мисливець. Він так швидко здобув пошану своїх нових товаришів, що, коли вони прибули на місце, всі одностайно ухвалили надати йому таку саму смугу родючої землі, як і кожному з переселенців, за винятком самого Янга і чотирьох головних старійшин: Стенгерсона, Кемболла, Джонстона і Дреббера.

На новій фермі Джон Фер'є спорудив собі хороший дерев'яний будинок, з кожним роком доповнюючи і розширюючи його, так що згодом він перетворився в простору віллу. Джон Фер'є був людиною роботящою і хазяйновитою. Залізне здоров'я дозволяло йому з самого ранку і до пізнього вечора поратися на своїй землі. Не дивно, що його ферма і все господарство росло й процвітало. За три роки він випередив своїх сусідів, за шість — був заможний, за дев'ять — багатий, а за дванадцять — не було в Солт Лейк Сіті й півдесятка людей, які могли б зрівнятися з ним. Відлого великого внутрішнього моря[16] і до далеких гір не було імені, більш відомого, ніж ім'я Джона Фер'є.

З одним тільки не могли примиритися одновірці Джона Фер'є. Він ніяк не піддавався на умовляння завести сім'ю за мормонськими звичаями. Ніколи не пояснював причин відмови, а просто рішуче й непохитно стояв на своєму. Одні обвинувачували його в байдужості до нової релігії, інші приписували це зажерливості і скупості. А ще дехто говорив про якесь раннє кохання і русяву дівчину, яка з туги зав'яла на берегах Атлантики. Як би там не було, Джон Фер'є лишався неодруженим. У всьому іншому він визнавав авторитет релігії нової колонії і здобув репутацію правовірної і чесної людини.

Люсі Фер'є росла в тому ж рубленому будинку і допомагала своєму названому батькові в роботі. Гостре гірське повітря і цілющий запах сосни замінили молодій дівчині матір і няньку. З кожним роком вона росла і міцніла, її хода ставала еластичнішою, а щоки рожевішими. Не один подорожній, минаючи ферму старого Джона, від чував, як давно забуті почуття оживають в його серці, коли він бачить гнучку дівочу постать, що мелькає серед пшениці, або зустрічає Люсі верхи на

батьковому мустангу, яким вона правила з легкістю і грацією справжньої дочки Заходу. Так з пуп'янка вийшла квітка, і того року, коли батько Люсі став найбагатшим фермером, вона сама стала окрасою американського дівочтва на всьому Тихоокеанському схилі.

Проте не батько перший відкрив, що з дівчинки виросла жінка. Мало який батько це помічає. Та й сама таємнича зміна надто повільна, щоб її зміряти днями. Менше за всіх знає про це сама дівчина, аж поки голос або дотик руки не змусить серце затреміти в грудях, і вона відчує з неясним почуттям гордощів і страху, що в ній прокинулась нова, глибша і багатша істота. Рідко яка дівчина не може воскресити в пам'яті той нібито незначний випадок, що провістив їй світанок нового життя. Щодо Люсі Фер'є, то ця пам'ятна для неї подія була до того ще й серйозна сама по собі, не кажучи вже про вплив її на дальшу долю дівчини та близьких їй людей.

Був теплий червневий ранок. "Святі останніх днів"[17] були заклопотані, мов бджоли — недарма ж вони вибрали собі за емблему вулик. На полях і на вулицях стояв гомін, мов на пасіці. По курному шляху сунули на захід довгі ряди навантажених мулів. Вони простували в Каліфорнію, де спалахнула золота лихоманка, а дорога вела через Місто Обранців. Були тут і череди овець і волів, що поверталися з далеких пасовищ, і валки втомлених іммігрантів. Люди і коні були однаково змучені довгою подорожжю. Крізь усе це строкате збіговисько, прокладаючи собі дорогу з вправністю бувалого вершника, галопом мчала Люсі Фер'є; обличчя її зашарілося від їзди, а довге каштанове волосся розвівалося позад неї. Вона мчала в місто з батьковим дорученням, як завжди, з властивою молодості безстрашністю, думаючи тільки про те, як його виконати. Припалі пилом шукачі кращої долі здивовано поглядали їй услід, і навіть холонокровні індійці, одягнуті в шкури, забували свій звичайний стоїцизм, милуючись красою блідолицької дівчини.

Вона була вже на околиці міста, коли дорогу загородила велика череда худоби, яку підганяли шестеро диких на вигляд пастухів із

прерій. Не розмірковуючи довго, дівчина спробувала обминати цю перешкоду і направила коня туди, де, здавалося, можна було проскочити. Та ледве вона заїхала у вузьку прогалину, як череда зімкнулась, і Люсі опинилася серед рухливого потоку сердитих круторогих биків. Звикнувши до худоби, вона її не злякалася і, де тільки могла, підганяла коня, сподіваючись пробитися крізь це збіговище. На лихо роги одного з биків сильно вдарили коневі в бік, і той з нестями зовсім оскаженів. Він став дибки і, люто фиркаючи, загарцював так, що одразу скинув би невинного вершника. Становище було небезпечне. З кожним стрибком наполоханий кінь знову наскакував на роги худоби і ще більше скаженів. Єдине, що лишалося дівчині, це триматися в сідлі, бо впасти додолу означало б жахливу смерть під копитами вайлуватих переляканих тварин. У Люсі, що не звикла до раптової небезпеки, запаморочилося в голові, і повід почав вислизати з рук. Задихаючись у хмарі куряви, вона в розпачі вже б скорилася долі і облишила боротьбу, коли б не почула поблизу привітного голосу, що запевнив її в підтримці. В ту ж мить жилава засмагла рука спіймала зляканого коня за вуздечку. Пробиваючи дорогу крізь худобу, незнайомий вивів наїзницю на просторе місце.

— Сподіваюся, вони вас не вдарили, міс, — сказав шанобливо її рятівник.

Дівчина глянула йому в темні очі і весело розсміялася.

— Я страшенно злякалася, — сказала вона наївно. — Хто б міг подумати, що Пончо так налякають якісь корови.

— Дякувати богу, ви не випали з сідла, — промовив серйозно незнайомий.

То був високий, дикий на вигляд юнак на дебелим чалому коні, у грубому одязі мисливця і з довгою рушницею через плече.

— Ви, мабуть, дочка Джона Фер'є? — поцікавився він. — Я бачив, як ви виїжджали з його подвір'я. Спитайте, чи пам'ятає він Джефферсона Гоупа з Сент-Луї. Якщо це той самий Фер'є, то вони з моїм батьком були близькі друзі.

— Чи не краще б вам спитати самому? — відповіла вона соромливо.

Молодому хлопцеві ця порада, здавалось, припала до вподоби, бо його темні очі аж заблищали від радості.

— Так я й зроблю, — сказав він. — Ми пробули в горах два місяці, і це вбрання не годиться для візитів. Але доведеться йому прийняти нас і такими, як є.

— Йому е за що вам дякувати, і мені теж, — відповіла дівчина. — Батько страшенно любить мене. Якби оті корови мене затоптали, він би цього не пережив.

— І я також, — промовив юнак.

— Ви? Ну, я не думаю, щоб це багато для вас важило. Ви ж навіть не наш друг.

Темне обличчя молодого мисливця від цього зауваження стало таким сумним, що Люсі Фер'є голосно засміялась:

— Ну, я не це мала на увазі. Звісно, ви тепер друг. Ви повинні нас навідати. А зараз я мушу їхати, бо батько більш ніколи не довірить мені нічого. До побачення! _

— До побачення! — Юнак зняв широке сомбреро і схилився до маленької дівочої руки. Люсі повернула мустанга кругом, стьобнула батоном і помчала широкою дорогою, збиваючи куряву.

Молодий Джефферсон Гоуп, понурий і мовчазний, їхав із своїми товаришами. Разом з ними він шукав срібла у горах Невади і повертався до Солт Лейк Сіті, сподіваючись роздобути грошей на розробку кількох знайдених жил. Він брався за діло так само гаряче, як і його товариші, поки цей несподіваний випадок не повернув його думок в інший бік. Вигляд вродливої молодої дівчини, щирої і свіжої, як подув вітру із Сієрри, розбурхав до самої глибини його палке, невгамовне серце. Коли Люсі зникла з очей, він зрозумів, що в його житті сталася велика подія і що ні спекуляція сріблом, ні якісь інші справи не матимуть ніколи для нього такої ваги, як ця зустріч із молододу дівчиною. Кохання, що зародилося в його серці, було не раптовим, хвилевим почуттям молодого хлопця, а більше нагадувало дику шалену пристрасть мужчини сильної волі і владного характеру. Він звик досягати мети в усьому, за що б не брався, і дав собі клятву, що й тут доб'ється свого, якщо тільки це в людських силах.

З цього вечора він почав раз по раз відвідувати Джона Фер'є, аж поки не став на його фермі своєю людиною. Джон, замкнутий у цій долині і вічно заклопотаний роботою, за останні дванадцять років мало цікавився тим, що діється в світі. Все це міг йому розповісти Джефферсон Гоуп, і розповідав він так до ладу, що зумів зацікавити не тільки батька, а й Люсі. Він був одним з перших шукачів золота в Каліфорнії і знав безліч дивних історій про здобуті та втрачені багатства. В ті безжурні дні він був розвідником і мисливцем, шукачем срібла і фермером. Скрізь побував Джефферсон Гоуп, де тільки пахло пригодами. Старий фермер дуже полюбив його і вихваляв як тільки міг. У такі хвилини Люсі сиділа тихо, і тільки зашарілі щоки та блискучі щасливі очі аж надто ясно промовляли, кому належало її серце. А добродесний батько, може, й не помічав цих ознак, але вони, безперечно, не пройшли непоміченими для того, хто завоював прихильність дівчини.

Одного літнього вечора Джефферсон примчав до них галопом і спинився біля воріт. Люсі, яка стояла в дверях, вийшла йому назустріч. Він перекинув повід через паркан і пішов стежкою до будинку.

— Я їду, Люсі, — сказав він, взявши її за руки і ніжно вдивляючись в лице. — Я не прощу тебе йти зі мною тепер, але чи готова ти до цього, коли я повернуся?

— А коли це буде? — спитала вона і соромливо усміхнулась.

— За два місяці щонайбільше. Я повернусь і проситиму твоєї руки, моя люба. Ніхто тебе у мене не відбере.

— А як батько? — спитала вона.

— Він дав згоду, якщо тільки у нас буде все гаразд із цим сріблом. Але за це я не боюся.

— О, звичайно, якщо ти з батьком про все домовився, то більше нема чого говорити, — прошепотіла вона, притулившись до його широких грудей.

— Слава богу! — промовив він хрипко, нахилився і поцілував її. — Отже, домовились. Чим довше я тут залишатимусь, тим важче буде розлучатися. На мене чекають у каньйоні. До побачення, моя люба! До побачення! Через два місяці зустрінемося.

З цими словами Джефферсон одірвався від дівчини і, скочивши на коня, помчав шаленим галопом. Він ні разу не оглянувся, наче боявся втратити рішучість, якщо кине ще хоч один погляд на дівчину.

Люсі стояла біля воріт, дивлячись вершникові вслід, аж поки він не зник з очей. Потім повернулася в хату, почувавши себе найщасливішою дівчиною на всю Юту.

Розділ III

ДЖОН ФЕР'Є РОЗМОВЛЯЄ З ПРОРОКОМ

Минуло три тижні, як Джефферсон Гоуп і його товариші вирушили з Солт Лейк Сіті. Джонові Фер'є ставало боляче на серці, коли він думав про повернення юнака і майбутню розлуку з своєю приймачкою. Та її обличчя, що сяяло радістю і щастям, заспокоювало старого більше, ніж будь-які переконування. Він давно вирішив нізащо не дати їй одружитися з мормоном. Їхнє одруження він вважав не за шлюб; а за сором і ганьбу. Що б він не думав про мормонську віру, а в цьому питанні був непохитний. Однак мусив тримати язика за зубами, бо висловити неправовірну думку в ті дні в "Країні святих" було небезпечно. Так небезпечно, що навіть найсвятіші насмілювались тільки пошепки говорити про свої релігійні погляди, щоб хтось не витлумачив їх невірно і не накликав негайної кари. Жертви переслідування тепер самі стали безжальними переслідувачами. Ні севільська інквізиція, ні німецький Vehmgericht, ні таємні товариства Італії не могли пустити в хід такий грізний механізм, як той, що тримав у страху штат Юту.

Невидимість і таємничість, якою була оточена ця організація, робили її подвійно жахливою. Вона здавалася всевидящою і всемогутньою, а проте її не було ні видно, ні чути. Людина, що виступала проти церкви, зникала, і ніхто не знав, куди вона поділася і що з нею сталося. Жінка і діти чекали вдома, але батько ніколи не повертався, щоб розповісти, як йому було в руках таємних суддів. Необачне слово чи нерозсудливий вчинок накликали загибель. І все-таки ніхто не знав, що то за сила такою грізною примарою висіла над ними. Не диво, що люди ходили залякані, не насмілюючись заговорити навіть у найвіддаленішому закутку про сумніви, які гнітили їх.

Спочатку ця невідома сила карала тільки непокірних, які, прийнявши мормонську віру, хотіли потім її реформувати або й зовсім зректися. Та незабаром вплив цієї сили розширився. Невистачало дорослих жінок, тому багатоженство, яке існувало у мормонів, насправді лишалося чистою теорією. Почали ходити чутки про замордованих іммігрантів, про напади на табори в місцях, де ніколи не бувало індіців. Якись нові жінки

з'явилися в гаремах старійшин: заплакані, змарнілі, з слідами невимовного жаху на обличчях. Мандрівники, яких ніч захопила зненацька в горах, розповідали про банди озброєних людей у масках, що крадькома пробігали повз них у темряві. Спочатку неясні, ці чутки ставали дедалі виразнішими, аж поки не було сказане цілком певне слово. Ще й досі на самотніх ранчо Заходу викликає жах зловісне ім'я банди Данітів, або "Анголів-месників".

Повніші відомості про цю організацію, яка наганяла такий жах на людей, ще посилювали жах. Ніхто не знав, хто саме належить до цього грізного товариства. Імена учасників кривавих насильств, вчинених в ім'я релігії, трималися в глибокій таємниці. Той самий друг, якому ти звівся у своїх сумнівах щодо пророка і його місії, міг бути одним із тих, що прийдуть уночі з вогнем і мечем для страшної відплати. Через те кожен боявся свого сусіда і ніхто не говорив того, що у нього було на серці.

Якось вранці Джон Фер'є тільки-но налагодився виїхати в поле, як почув клацання засува. Глянувши у вікно, він побачив, що по доріжці наближається кремезний білявий чоловік середніх років. Серце його заніміло, бо це був не хто інший, як сам Брігем Янг. Сповнений найгірших передчуттів, бо знав, що такий візит нічого доброго не віщує, — Фер'є підбіг до дверей, щоб привітати вождя мормонів.

Янг холодно прийняв його вітання і, насупившись, пройшов за ним у глиб кімнати.

— Брате Фер'є, — сказав Янг, сідаючи і пильно дивлячись на фермера з-під своїх білих вій, — ревнителі істинної віри були добрими друзями для тебе. Коли ти вмирав з голоду в пустелі, ми підібрали тебе, розділили з тобою наш хліб і сіль, провели щасливо в Долину обранців, дали добрий пай землі і дозволили нажити багатство під нашим захистом. Чи не так?

— Так, — відповів Джон Фер'є.

— За все це ми поставили тільки одну умову: щоб ти прийняв істинну віру і дотримувався усіх її обрядів. Ти обіцяв, але, якщо правду кажуть, не додержав слова.

— Як не додержав? — спалахнув Фер'є, розвівши руками. — Хіба я не вніс вкладу до спільного фонду? Хіба не відвідував храму? Хіба я не...

— Де твої жінки? — спитав Янг, озираючись навколо. — Поклич сюди, щоб я міг привітати їх.

— Це правда, я не одружився, — відповів Фер'є. — Але жінок було мало, зате багато таких, що мають більше прав, ніж я. Та я не самотній. У мене є дочка, яка дбає про мене.

— Про цю дочку я й прийшов говорити з тобою, — сказав вождь мормонів. — Вона вже виросла в справжню квітку Юти і здобула прихильність багатьох достойних людей у цьому краї.

Джонови Фер'є аж моторошно стало від таких слів.

— Розповідають про неї історії, яким я не хотів би вірити, — ніби вона заручена з поганином. Це, мабуть, плітки. Яка тринадцята заповідь святого Джозефа Сміта? "Хай кожна дівчина істинної віри одружиться з одним із обраних; одружившись із поганином, вона вчинить тяжкий гріх". А коли так, то неможливо, щоб ти, визнаючи святу віру, дозволив своїй дочці порушити заповідь.

Джон Фер'є не відповів нічого і тільки нервово крутив у руках батога.

— На цьому буде випробувана щирість твоєї віри. Так постановила священна рада чотирьох. Дівчина ще молода, і ми не силуємо її вийти за старого, та й не зовсім позбавляємо права вибору. Ми, старійшини, маємо багато теличок[18], але й про дітей своїх теж мусимо подбати. Дреббер має сина, Стенгерсон має сина, і кожен з них радо прийме твою

дочку до свого дому. Хай вона вибере одного з них. Вони молоді й багаті і правдивої віри. Що скажеш на це?

Фер'є якийсь час мовчав, насупивши брови.

— Ви дасте нам деякий час, — промовив він нарешті. — Моя дочка дуже молода — вона ледве-ледве досягла того віку, коли можна говорити про одруження.

— Місяць на роздум, — Янг підвівся. — За місяць вона мусить дати відповідь.

І вже на порозі обернувся. Обличчя в нього червоне, в очах блискавки.

— Краще було б, Джоне Фер'є, — прогрімів він, — щоб кості обох вас білили на Сієрра-Бланка, як маєш ти протиставити свою слабку волю велінню Святої Четвірки!

Вийшов з погрозовим жестом, і Фер'є чув, як його важкі кроки заскрипіли по всипаній галькою стежці.

Джон Фер'є все ще сидів, спершись ліктем на коліно і розмірковуючи, як заговорити про це з дочкою, коли чиясь ніжна рука лягла на його руку. Підвівши очі, він побачив Люсі біля себе і по її блідому обличчю відразу зрозумів, що вона чула все.

— Я не могла не чути, — відповіла Люсі на його погляд. — Його голос гримів на весь будинок. Тату, татуню, що нам робити?

— Не бійся, дитино, — заспокоїв він дочку, пригорнувши її до себе і ніжно проводячи своєю широкою шорсткою долонею по каштановому волоссю. — Якось воно буде. Ти ще не забула свого хлопця, ні?

На це вона тільки стиснула йому руку й заплакала.

— Ні, звичайно, ні. Я не хотів би почути, що ти його забула. Він хороший хлопець, християнин і більше вартий, ніж оці людці з усіма їхніми молитвами і проповідями. Завтра одна партія вирушає до Невади, і я передам йому, в яку ми потрапили біду. Наскільки знаю цього юнака, він примчить сюди швидше, ніж телеграма.

Почувши ці слова, Люсі засміялася крізь сльози.

— Коли він прийде, то дасть нам раду. Але я боюся за тебе, мій дорогий. Розповідають... жахливі речі про тих, що не скоряються волі пророка: завжди з ними трапляється щось страшне.

— Але ми ще не суперечили йому, — відповів батько. — Ще матимемо час, щоб стерегтися небезпеки. У нас же цілісінький місяць. А наприкінці його нам найкраще піти геть з Юти.

— Покинути Юту?

— Схоже на те.

— А ферма?

— Ми зберемо грошей, скільки зможемо, а те все кинемо. Правду кажучи, Люсі, я не вперше думаю про це. Мені обридло вклонятися їхньому проклятому пророкові. Я вільний американець, і все це не для мене. Я вже старий, щоб учитись. Якщо він прийде пастися на цю ферму, то може напоротися на добрий заряд дробу.

— Але вони не дозволять нам виїхати, — зауважила дочка.

— Почекай, прийде Джефферсон, і все швидко влаштується. Тим часом не хвилюйся, моя дорога, і не плач, а то він мене з'їсть, як побачить тебе засмученою. Боятися поки що нічого.

Джон Фер'є сказав ці заспокійливі слова дуже впевненим тоном. Проте Люсі помітила, що на ніч він добре замкнув двері, прочистив і зарядив старий заржавілий дробовик, що висів на стіні в його спальні.

Розділ IV

ВТЕЧА

На другий день після розмови з пророком мормонів Джон Фер'є вранці пішов до Солт Лейк Сіті, знайшов там свого знайомого, що вирушав у гори Невади, і передав йому листа для Джефферсона Гоупа. В листі повідомлялось, яка над ними нависла небезпека і як він їм тут потрібен. Після цього Фер'є з легким серцем повернувся додому.

На фермі його чекала несподіванка: з обох боків біля воріт стояли, прив'язані до стовпів, чийсь коні. Ще більше здивувався Джон, побачивши, що його вітальню заволоділи двоє молодих чоловіків. Один з них, з довгастим білим обличчям, розвалився в кріслі, закинувши ноги на виступ груби. Другий, з одутлим обличчям і бичачою шиєю, стояв проти вікна, заклавши руки в кишені, і насвистував популярний гімн. Обидва кивнули головами до Фер'є, коли він увійшов у кімнату. Першим заговорив той, що сидів у кріслі.

— Ви, мабуть, не знаєте нас, — сказав він. — Оце син старійшини Дреббера, а я Джозеф Стенгерсон, що мандрував з вами в пустелі, коли господь простяг свою руку і навернув вас до правдивої пастви.

— Як це він зробить з усіма народами в слушний час, — прогугнявив другий. — Божий млин меле помалу, зате дрібно.

Джон Фер'є холодно вклонився. Він уже догадався, хто такі були ці непрохані гості.

— Ми прийшли, — вів далі Стенгерсон, — за порадою наших батьків просити руки вашої дочки для того з нас, хто їй і вам буде більше до вподоби. У мене тільки чотири жінки, а у брата Дреббера їх сім, отже, я маю більше прав.

— Ні, ні, брате Стенгерсон, — вигукнув другий. — Справа не в тому, скільки хто має жінок, а в тому, скільки їх може утримати. Мені батько щойно передав свої млини, і я багатший.

— Але мої перспективи кращі, — гаряче доводив перший. — Коли господь прибере мого батька, я матиму його дубильний завод і шкіряну фабрику. До того ж я старший за тебе і займаю вище становище в общині.

— Це вирішить дівчина, — відповів молодий Дреббер, дурнувато посміхаючись до свого відображення в дзеркалі. — Ми залишимо це на її волю.

Під час цієї розмови Джон Фер'є стояв у дверях кімнати сам не свій від люті, він ледве стримувався, щоб не потягти батогом по спинах обох своїх гостей.

— Слухайте-но сюди, — підступив він до них. — Коли моя дочка покличе вас, тоді й приходьте, а доти щоб і ноги вашої тут не було.

Обидва мормони витріщили на нього очі. Ця суперечка між ними за руку дівчини видавалася їм найвищою честю і для неї, і для батька.

— З кімнати є два виходи, — вигукнув Фер'є. — Ось двері, а ось вікно. Що вам більше подобається?

Його засмагле обличчя виглядало таким диким, а худі руки такими грізними, що гості схопились і поквавпно відступили. Старий фермер пройшов за ними до дверей.

— Повідомте, коли розв'яжете суперечку, — кинув він насмішкувато їм услід.

— Ти поплатишся за це! — крикнув Стенгерсон, аж блідий від злості. — Ти зневажив пророка і Раду Чотирьох! Каятимешся до кінця своїх днів.

— Рука господня тяжко впаде на тебе! — додав молодий Дреббер. — Він відверне лице своє і скарає тебе!

— Так тоді ж я почну карати! — люто вигукнув Фер'є і був би кинувся нагору по рушницю, якби Люсі не спинила його за руку. Не встиг він вирватися від неї, як цокіт копит дав йому знати, що відвідувачі вже далеко.

— Облудні шахраї, — закричав Фер'є, витираючи спітніле чоло. — Я волів би бачити тебе в могилі, аніж жінкою когось із них.

— І я б так воліла, батьку, — відповіла вона з запалом. — Але ж Джефферсон скоро повернеться.

— Так. Незабаром він буде тут. Якби вже швидше, бо хто знає, що у них на думці.

І справді, саме тепер, як ніколи, старому непокірному фермерові та його дочці потрібна була дружня порада і допомога. Відколи існувало поселення, не було ще випадку такого явного непослуху волі старійшин. Якщо невеликі провини каралися так суворо, то яка ж доля могла спіткати одвертого бунтівника? Фер'є знав, що його багатство і його становище мало допоможуть. Інші, не менш знатні й багаті, таємниче зникали, а їх майно переходило церкві. Фер'є був людиною відважною,

але й він тремтів перед тією незбагненною, таємничою загрозою, що нависла над ним. Він не побоявся б стати віч-на-віч перед якоюсь певною небезпекою, але очікування чогось невідомого й страшного виводило його з рівноваги. Він крився від дочки і вдавав, що все це дрібниці, але дівчина люблячим оком помічала, як йому тяжко на душі.

Фер'є чекав, що одержить від Янга якесь послання з погрозою за його поведінку, і не помилився: воно прийшло, хоч і негаданим способом. Наступного ранку, прокинувшись, він був здивований, знайшовши клаптик паперу, пришпилений до його ковдри на рівні грудей. На ньому було чітко написано: "Двадцять дев'ять днів дано тобі на виправлення, а потім..."

Крапки лякали більше, ніж будь-яка інша погроза, що могла бути на їх місці. Як ця пересторога потрапила в кімнату, для Джона Фер'є було болючою загадкою. Його челядь спала в флігелі, а двері й вікна були заперті. Він зібгав папірець і нічого не сказав дочці, але цей випадок вразив його в саме серце. Двадцять дев'ять днів — це, очевидно, те, що лишалось від обіцяного Янгом місяця. Чи зможе сила й відвага протистояти такому підступному ворогові? Рука, що приколола папірець, могла б проткнути йому серце, він ніколи не довідався б, хто вбивця.

Ще більше вражений він був уранці другого дня. Вони сиділи за сніданком, коли Люсі скрикнула і показала рукою на стелю. Там було написано, очевидно вуглем, число 28. Дочці це було незрозуміло, а він не хотів пояснювати. Всю ніч Фер'є просидів з рушницею на чатах. Він не чув і не бачив нічого, проте вранці велике "27" було намальоване зовні на дверях.

Минав день за днем; із такою ж методичністю, як після ночі наставляв ранок, вороги вели свій рахунок, не забуваючи нагадати то в тому, то в іншому місці, скільки ще лишалося днів з подарованого місяця. Часом фатальне число з'являлося на стіні, часом на підлозі або ж на хвортці чи паркані. При всій своїй пильності Джон Фер'є не міг устежити, звідки бралися ці щоденні перестороги. Дивлячись на них, він відчував якийсь

забобонний страх. Він змучився вкрай, а погляд став неспокійний, як у зацькованого звіра. Тільки одна надія лишилась у нього — надія на повернення молодого мисливця з Невади.

Двадцять, п'ятнадцять, десять днів, а про Гоупа нічого не чути. Час швидко збігав, звістки все не було. Зачувши цокіт кінських копит або крик погонича, старий фермер поспішав до воріт, думаючи, що це нарешті допомога. П'ять, чотири... Побачивши трійку, Фер'є зовсім зажурився і втратив усяку надію на порятунок. Він погано знав навколишні гори, а тому відчував себе безпорадним. Головні дороги пильно охоронялись, і ніхто не міг пройти по них без дозволу ради старійшин. Куди б він не кинувся, порятунку, здавалося, не було. Проте Джон Фер'є ні на мить не вагався в своєму рішенні: краще вмерти, аніж погодитись на те, що він вважав ганьбою для своєї дочки.

Одного вечора він сидів, глибоко замислившись і напружено шукаючи виходу з цього трагічного становища. Ще вранці він побачив на стіні будинку двійку. Завтра — останній день з подарованого строку. Що ж буде потім? В його уяві виникали різні моторошні картини. А дочка?.. Що станеться з нею після його смерті? Невже нема ніякого способу виплутатися з тієї невидимої сітки, якою їх обплутано? Голова старика впала на стіл, і він заридав від власного безсилля.

Та що це? Серед глухої тиші йому вчулося легеньке шкрябання в двері — тихе, але виразне. Так, звук ішов від дверей. Фер'є прокрався до передпокою і ще раз прислухався. Кілька хвилин не було чути нічого, а потім вкрадливе шкрябання повторилося. Хтось дуже обережно стукав в одну з дощок у дверях. Чи не нічний убивця, що прийшов виконати вирок таємного трибуналу? Чи, може, то якийсь посланець нагадує, що настав останній день? Джон Фер'є подумав, що краще нагла смерть, ніж нестерпне чекання невідомого. Скочивши вперед, він відсунув засув і розчахнув двері навстіж.

Надворі було тихо й спокійно. Стояла ясна ніч, на небі весело мерехтіли зорі. Перед очима фермера був невеличкий садок, обнесений

парканом, але ж ні там, ні на дорозі не видно було жодної живої істоти. Зітхнувши з полегкістю, Фер'є подивився направо й наліво. Аж ось, глянувши випадково вниз, він помітив у себе під ногами людину, що лежала, розкинувши руки, лицем до землі.

Це видовище так його вразило, що він сперся об стіну і затулив рота рукою, щоб не скрикнути. Йому здалося, що то був якийсь поранений чи вмираючий, але потім побачив, як чоловік, звиваючись, швидко і тихо, мов змія, поповз по землі до передпокою. Опинившись в будинку, він схопився на ноги і зачинив двері. Здивований фермер побачив перед собою суворе обличчя Джефферсона Гоупа.

— Господи! — зітхнув він. — Як ти налякав мене! Чого це ти входиш таким способом?

— Дайте мені їсти, — сказав той хрипко. — Сорок вісім годин я не мав ні крихти в роті, ні ковтка води. — Він жадібно накинувся на холодне м'ясо і хліб, що лишилися на столі од вечері.

— А як Люсі? — спитав він, вдовольнивши голод.

— Все добре. Вона не знає про небезпеку, — відповів старий.

— Ну й гаразд. За будинком стежать з усіх боків. Ось чому мені довелося повзти. Нюх у них гострий, але недостатній, щоб спіймати мисливця Вошу[19].

Джон Фер'є пожвавішав, відчувши, що має відданого спільника. Він схопив шорстку долоню Гоупа і потиснув її від усього серця.

— Ти мужчина, яким можна гордитися, — сказав він. — Небагато знайдеться таких, які прийшли б розділити з нами небезпеку і турботи.

— Якраз угадали, приятелю, — відповів молодий мисливець. — Я вас поважаю, але якби ви були тут самі, я б добре подумав, перш ніж сунути свою голову в це осине гніздо. Я тут заради Люсі, і перш ніж у неї впаде волосина з голови, в Юті стане на одного Гоупа менше.

— Що нам робити?

— Завтра ваш останній день, і якщо ви не почнете діяти цієї ж ночі, ви пропали. В Орлиному каньйоні мене чекають мул і двоє коней. Скільки у вас грошей?

— Дві тисячі доларів золотом і п'ять тисяч банкнотами.

— Вистачить. Я маю стільки ж. Ми мусимо пробиватися до Карсон-Сіті через гори. Вам слід би розбудити Люсі. Це добре, що слуги сплять не тут.

Фер'є вийшов підготувати дочку в дорогу, а тим часом Джефферсон Гоуп спакував усе, що міг знайти їстівного, в невеликий клунок і наповнив череп'яний глек водою, знаючи з власного досвіду, що в горах джерел мало і вони далеко одно від одного. Ледве він скінчив приготування, як фермер повернувся з дочкою, готовою в дорогу. Зустріч закоханих була палка, але коротка, бо хвилини були дорогі, а зробити лишалося ще багато.

— Нам треба вирушати негайно, — сказав Джефферсон Гоуп тихим, але владним голосом людини, яка усвідомлює небезпеку і загартувала своє серце, щоб гідно її зустріти. — Передній і задній входи охороняються, але якщо ми будемо обережні, то зможемо вибратися бічним вікном і податися в поле. Як тільки вийдемо на дорогу, нам лишиться всього дві милі до каньйону, де чекають коні. На світанку ми вже будемо на половині дороги в горах.

— А що як нас переймуть? — спитав Фер'є.

Гоуп поплескав по ручці револьвера, що виглядала з-під його куртки.

— Якщо їх буде забагато для нас, ми прихопимо двох або трьох із собою, — сказав він із зловісною усмішкою.

Вони погасили світло, і Фер'є поглянув крізь темне вікно на свої поля, які тепер кидав назавжди. Але він давно вже готувався до цієї жертви, і думки про честь і щастя дочки переважали всякий жаль за втраченим достатком. Навколо панував непорушний спокій; дерева тихо шуміли листям, широко розкинулись сонні лани, і важко було повірити, що за всією цією благодаттю причаїлася невблаганна смерть. Суворе бліде обличчя молодого мисливця свідчило, що, пробираючись до будинку, він мав нагоду добре в цьому переконатися.

Фер'є ніс торбинку з золотом і банкнотами, Джефферсон Гоуп — скупий запас провізії і води, а Люсі — невеликий клунок з кількома найціннішими речами. Відкривши обережно вікно, вони почекали, поки надійшла хмара і стало темніше, а потім вилізли одне за одним у невеликий садок. Затаївши подих, зігнувшись і спотикаючись, перебігли до паркана, а тоді понад ним попрямували до виходу в поле. Як тільки вони дійшли до цього місця, Гоуп схопив обох за руки і потяг вниз у тінь, де вони залягли мовчки і тремтячи. Життя в преріях дало Джефферсонові Гоупу слух риси, і це стало у великій пригоді. Ледве він і його друзі причаїлись, як поблизу почувся жалібний крик сича, якому одразу відповів другий. В ту ж мить чиясь постать з'явилась у проході, до якого прямували втікачі, і повторила тужливий крик. З темряви з'явився ще хтось.

— Завтра опівночі, — сказав перший, як видно, старший. — Коли сич прокричить тричі.

— Гаразд, — відповів другий, — сказати братові Дребберу?

— Передай це йому, а через нього іншим. Дев'ять до семи!

— Сім до п'яти! — повторив другий, і обидва зникли в різних напрямках. Їх останні слова були, очевидно, паролем і відповіддю на нього. Як тільки їхні кроки стихли вдалині, Джефферсон Гоуп скочив на ноги і, допомігши своїм супутникам пробратися крізь прохід, вихором майнув через поля, підтримуючи і майже несучи дівчину, коли вона знемагала.

— Швидше! Швидше! — квапив він, задихавшись. — Ми вже пройшли сторожову лінію. Все залежить тепер від швидкості. Швидше!

Вибравшись на дорогу, вони подалися вперед. Тільки раз помітили когось, але їм вдалося шмигнути в поле і уникнути зустрічі. Не доходячи до міста, мисливець повернув на нерівну і вузьку стежку, яка вела в гори. Дві темні зубчасті вершини маячили над ними в темряві, а прохід між ними й був Орлиним каньйоном, де стояли коні. Безпомилковим чуттям Джефферсон Гоуп знаходив дорогу серед великих валунів і вздовж річища висохлого струмка, поки не прийшов у глухий закуток між скелями, де стояли прив'язані коні і мул. Дівчину посадили на мула, старий Фер'є взяв собі одного коня, а Джефферсон Гоуп вів другого, прямуючи стрімкою і небезпечною стежкою.

То була справді терниста дорога для людей, не звиклих до дикої природи. З одного боку здіймалася скеля заввишки тисячу ярдів чи й більше, чорна, сувора і грізна, з довгими базальтовими колонами на нерівній поверхні, схожими на ребра якоїсь скам'янілої потвори, з другого — дорогу закривав дикий хаос валунів і уламків каміння. Посередині звивалася ледве помітна стежка, подекуди така вузька, що вони мушили йти одне за одним, і така нерівна, що тільки вправні вершники могли по ній проїхати. Та незважаючи на всі небезпеки і труднощі, на серці у втікачів було легко, бо кожен крок віддаляв їх від осоружного місця.

Незабаром всі троє пересвідчилися, що не вийшли за межі "Країни святих". Вони досягли найдальшого і найглухішого куточка каньйона, коли раптом дівчина скрикнула і вказала рукою вгору. На скелі над

стежкою на фоні неба чітко виступала постать самотнього вартового. Він помітив їх в ту ж мить, як і вони його...

— Хто йде? — пролунав серед тиші оклик.

— Подорожні, йдемо до Невади, — відповів Джефферсон Гоуп, кладучи руку на рушницю, що висіла біля сидла.

Вони бачили, що вартовий ворухнув рушницею і пильно вдивляється в них, ніби незадоволений відповіддю.

— З чийого дозволу? — спитав він.

— Святої Четвірки, — відповів Фер'є.

За час перебування у мормонів він добре засвоїв собі, що то була найвища влада, на яку можна посилатись.

— Дев'ять до семи! — крикнув вартовий.

— Сім до п'яти! — не роздумуючи відгукнувся Джефферсон Гоуп, пригадавши відзив, який він чув у саду.

— Проходьте, і хай вам бог помагає, — долетів голос згори.

Далі стежка розширювалась, і коні перейшли на рись. Оглядаючись назад, втікачі бачили самотнього вартового, що сперся на рушницю, і зрозуміли, що позаду лишилася остання сторожа "Країни святих". Попереду була свобода.

Розділ V

АНГОЛИ-МЕСНИКИ

Всю ніч пробирались вони заплутаними гірськими проходами, нерівними кам'янистими стежками. Не раз збивалися з дороги, але Гоуп, добре при звичаївшись до гір, знаходив її знову. Коли настав ранок, перед утікачами відкрилася чудова картина природи в усій її дикій красі. Навколо до самого обрію здіймалися снігові вершини. Обабіч стояли такі кручі, що модрини й сосни, здавалося, повисли над головами, і порив вітру міг би скинути дерева на них. Звалені бурею дерева й валуни, якими густо була всяна долина, свідчили, що така небезпека не була ілюзорною. Вони самі бачили, як великий камінь із глухим гуркотом покотився вниз, відгукнувшись луною в мовчазній ущелині, і так налякав стомлених коней, що вони пішли вскач.

Коли сонце почало поволі підніматися над обрієм, вершини великих гір спалахували одна по одній, мов святкові ліхтарики, поки всі не стали рожевими. Це величне видовище вселило радість у серце трьох утікачів і придало їм бадьорості. Біля бурхливого потоку, що виривався з ущелини, зони зробили привал, напоїли коней, а самі нашвидку поснідали. Люсі та її старому батькові хотілося відпочити довше, але Джефферсон Гоуп був невблаганний.

— Мормони вже, напевне, женуться за нами, — сказав він. — Все залежить тепер від нашої швидкості. Доберемося цілими до Карсона — там уже відпочиватимемо все життя.

Весь день утікачі пробивалися ущелинами, а ввечері підраховували, що були більше як за тридцять миль від своїх ворогів. Уночі вони вибрали підніжжя навислої скелі, де стіни давали деякий захист від холодного вітру, і там, тулячись одне до одного, щоб було тепліше, міцно заснули на кілька годин. Вдосвіта всі троє були на ногах і знову рушили в дорогу. Не видно було ніяких ознак погоні, і Джефферсон Гоуп почав думати, що вони зовсім вирвалися з рук тієї жахливої організації, гнів якої накликали на себе. Він не уявляв, як далеко сягає та залізна рука і як скоро вона може схопити й розчавити їх.

Десь опівдні на другий день утечі убогий запас провізії був майже вичерпаний. Це не дуже турбувало мисливця, бо в горах водилася дичина; його й раніше в таких випадках часто виручала рушниця. Знайшовши затишний куточок, Джефферсон настигав докупити сухого хмизу і розпалив багаття, біля якого можна було зігрітися, бо тепер вони були на висоті близько п'яти тисяч футів над рівнем моря, де повітря свіже й гостре. Прив'язавши коней і попрощавшись із Люсі, він закинув рушницю за плече і вирушив назустріч невідомому щастю мисливця. Озираючись, він якийсь час бачив старика і дівчину, що схилилася над вогнем, а трохи далі непорушних коней. Потім скелі заступили все.

Кілька миль він пройшов по міжгір'ю, не здивавши нічого, хоч по знаках на корі дерев та інших прикметах помічав, що в околиці багато ведмедів. Нарешті, через дві чи три години марних шукань він у розпачі хотів уже вертатись назад, аж тут, глянувши вгору, побачив таке, від чого серце його радісно затремтіло. Над урвищем, за три або й чотири сотні футів над ним, стояло щось схоже на звичайного барана, але з довжелезними рогами. То був гірський баран, мабуть, сторож невидимого для мисливця стада. На щастя, він повернувся в протилежний бік і не помічав загрози. Прилігши на живіт, Гоуп поклав рушницю на камінь і довго й спокійно цілювся, перш ніж натиснути курок. Баран підстрибнув, похитався якусь мить на краю провалля і з шумом полетів униз.

Туша була занадто важка для однієї людини, і мисливець вдовольнився тим, що відрізав одно стегно і частину боку. З цієї здобиччю за плечима він заспішив назад, бо вже вечоріло. Та з перших же кроків стало зрозуміло, що не так легко буде знайти дорогу, якою він прийшов. Згарячу мисливець проминув знайомі ущелини, і тепер йому важко було знайти шлях. Долина, в якій він ішов, мала багато розгалужень, таких схожих між собою, що їх неможливо було відрізнити одне від одного. Джефферсон пройшов по одному з них якусь милю і натрапив на незнайомий гірський потік. Переконавшись, що заблудив, він повернув в інший бік, і знову марно. Швидко насувалася ніч. Уже майже зовсім стемніло, коли він опинився, нарешті, в знайомій ущелині. Та

навіть тепер легко було збитися з шляху, бо місяць ще не зійшов, а високі скелі з кожного боку ще більш поглиблювали темряву. Втоmlений, згинаючись під ношею і спотикаючись, мисливець брів, утішаючись думкою, що з кожним кроком він наближається до Люсі, несучи з собою запас їжі аж до самого кінця мандрівки.

Ось він, нарешті, дійшов до тієї ущелини, де їх залишив. Навіть у темряві він впізнавав обриси навколишніх скель. Вони там нетерпляче ждуть його, бо минуло вже не менше п'яти годин. З радості юнак приклав руки до рота і голосним вигуком дав знати, що він уже йде. Потім став і прислухався. Не чути нічого, крім його власного крику, що покотився понурими мовчазними ущелинами і повернувся назад, повторений безліч разів. Знову гукнув, ще голосніше, але знову жодної відповіді від друзів, з якими він розлучився ніби зовсім недавно. Якийсь неясний жах охопив його, і він побіг, кинувши зопалу дорогоцінну ношу.

Завернувши за скелю, він побачив те місце, де недавно палало вогнище. І тепер ще тут жевріла купка жару, але видно було, що вогню вже ніхто не доглядав. Навколо панувала мертва тиша. Його мучили страшні передчуття, і він кинувся вперед. Навкруги — нічогісінько: худоба, старик і дівчина зникли. Не було сумніву, що за цей час сталося якесь несподіване й велике нещастя. Воно спіткало їх усіх і навіть сліду після себе не лишило.

Збентежений і приголомшений, Джефферсон Гоуп відчув, що в нього голова йде обертом, і мусив спертися на рушницю, щоб не впасти. Проте від природи він був людиною дії і швидко очунав від хвилинної слабості. Схопивши з вогнища напівзгорілу головешку, він роздмухав її і при цьому світлі почав обслідувати навколишню місцевість.

Земля була стоптана кінськими копитами. Видно, великий загін вершників наздогнав тут утікачів, а сліди копит показували, що вони повернули звідси до Солт Лейк Сіті. Чи обох його супутників забрали вони з собою? Джефферсон Гоуп майже переконав себе в цьому, коли його погляд упав на щось таке, від чого він аж заляк. Трохи оддалік лежала

купа рудуватої землі, якої — він був певен — там раніше не було. Це могла бути тільки свіжа могила. Наблизившись, юнак побачив застромлений у землю кілочок, а в його розщепленому кінці — клапоть паперу з коротким, але промовистим написом:

Джон Фер'є,

раніше з Солт Лейк Сіті.

Помер 4 серпня 1860 р.

Мужнього старика, з яким він так недавно розлучився, не стало, і ця епітафія — все, що залишилось від нього. В нестямі Джефферсон Гоуп озирнувся навколо себе, чи нема де іншої могили, але нічого не було видно. Безжальні переслідувачі захопили Люсі з собою до гарему сина одного з старійшин, де її чекала доля, приготована Святою Четвіркою.

Зрозумівши, що чекає його кохану, і відчуваючи власне безсилля зарадити цьому, він пожалкував, що не лежить поруч старого фермера в його німій оселі.

Але знов енергійна натура допомогла йому вийти з отупіння. Якщо більше нічого не лишалося, то він міг принаймні присвятити своє життя помсті. Навдивовижу терпеливий і впертий, Джефферсон Гоуп міг бути й дуже мстивим. Мабуть, юнак навчився цього в індіців, серед яких довго жив. Стоячи біля згасаючого вогнища, він почував, що вгамувати біль зможе тільки безоглядна помста над ворогами, здійснена власною рукою. Він вирішив усю свою сильну волю і невтомну енергію віддати цій меті. Блідий і похмурий повернувся Гоуп до того місця, де кинув м'ясо, взяв його і, розворушивши вогонь, заготовив харч на кілька днів. Потім зав'язав його у вузол і, хоч як був стомлений, подався назад через гори по слідах анголів-месників.

П'ять днів пробивався він, змучений, з натрудженими ногами, по тих самих ущелинах, якими недавно проїжджав верхи. Ночами безсило падав на каміння і уривав собі кілька годин на сон, а вдосвіта вже був у дорозі. На шостий день Гоуп досяг Орлиного каньйону, від якого вони почали свою нещасливу втечу. Звідти вже можна було оглянути поселення "святих". Виснажений вкрай, він сперся на рушницю і люто погрозив схудлою рукою в бік мовчазного міста, що розкинулося внизу. Придивившись, юнак побачив, що на деяких головних вулицях висіли прапори і були інші ознаки свята. Він усе ще розмірковував, що б то могло означати, як почув цокання кінських копит і побачив вершника, що прямував до нього. Коли той наблизився, Гоуп впізнав у ньому знайомого мормона Каупера, якому не раз робив послуги. Гоуп підійшов до нього, щоб довідатися про долю Люсі Фер'є.

— Я Джефферсон Гоуп, — сказав він. — Ти мусиш мене пам'ятати.

Мормон здивовано подивився на нього. Справді, важко було в цьому обдертому, нечесаному блідому волоцюзі з диким поглядом упізнати колись чепурного молодого мисливця. Та коли, добре придивившись, він нарешті впізнав давнього знайомого, подив мормона перейшов у жах.

— Ти божевільний, що прийшов сюди, — вигукнув він. — Я поплачуся головою, коли побачать, що розмовляю з тобою. Є наказ Святої Четвірки арештувати тебе за допомогу у втечі Фер'є.

— Я не боюсь ні їх, ні їхнього наказу, — суворо відповів Гоуп. — Ти, певно, знаєш про це, Каупер. Заклинаю тебе всім найдорожчим відповісти на моє запитання. Ми завжди були приятелями. Ради бога, не відмовляйся відповісти мені.

— В чому справа? — спитав мормон стурбовано. — Швидше. Тут навіть скелі мають вуха, а дерева — очі.

— Ще сталося з Люсі Фер'є?

— Вчора її одружено з молодим Дреббером. Отямся, чоловіче, отямся. Ти блідий як смерть.

— Не про мене річ, — ледь вимовив Гоуп.

Блідий, мов крейда, він присів на камінь.

— Одружено, кажеш?

— Одружено вчора. Тому й прапори висять на храмі. Молодий Дреббер посварився за неї з молодим Стенгерсеном. Обидва були в погоні, але Стенгерсон застрелив її батька і наполягав, що через це у нього більше прав. Проте на раді прихильники Дреббера переважили, і пророк віддав дівчину йому. Та кому б вона не дісталась, — це ненадовго, бо вчора я бачив смерть у неї на обличчі. Вона була схожа більше на привид, ніж на жінку. Вже йдеш?

— Іду, — відказав Джефферсон Гоуп, підводячись. Обличчя його було суворе і застигле, наче вирізьблене з мармуру, і тільки очі зловісно блищали.

— Куди?

— Це байдуже, — відповів Гоуп і, перекинувши рушницю через плече, пішов ущелиною в гліб гір до лігов диких звірів. Серед них не було жодного такого лютого й небезпечного, як він сам.

Віщування мормона справдилися. Чи то під враженням жахливої смерті батька, чи то внаслідок осоружного шлюбу, до якого її присилювали, бідна Люсі зав'янула з туги і за місяць померла. Її чоловік — п'яниця, що одружився з нею найбільше заради багатства Джона Фер'є, не відчув великого горя від цієї втрати. Але інші його жінки оплакували смерть Люсі і всю ніч перед похороном за звичаєм мормонів просиділи коло неї. Рано-вранці вони все ще були біля її труни і аж заніміли з жаху,

коли двері відчинилися навстіж і в кімнаті з'явився дикий на вигляд, обвітрений чоловік в подертому одязі. Навіть не глянувши на них і не обізвавшись ні словом, він наблизився до білої непорушної фігури, в якій ще недавно була чиста й непорочна душа Люсі Фер'є. Схилившись над нею, він спершу притулився побожно губами до холодного чола, а потім схопив її руку і зняв з пальця перстень.

— З цим її не поховають, — гукнув він люто, і не встигли підняти тривогу, як він уже збіг униз по сходах і зник. Усе це було так несподівано і так дивовижно, що свідкам і самим важко було б повірити й переконати у цьому інших, якби не той незаперечний факт, що золотий перстень, символ одруження, зник.

Кілька місяців Джефферсон Гоуп никав у горах. Він жив там, мов дикун, плекаючи в серці єдине бажання кривавої помсти. В місті розповідали про невідому таємничу постать, яка то з'являлася на околиці, то блукала з понурих гірських ущелинах.

Одного разу куля просвистіла крізь вікно Стенгерсона і розплющилася, вдарившись об стіну, за фут від нього. Іншого разу, коли Дреббер ішов попід кручею, просто на нього покотився з гуркотом великий камінь, і той врятувався тільки тим, що припав до землі. Обидва молоді мормони нітрохи не сумнівалися, чиїх то рук справа, і кілька раз влаштовували в горах облави, сподіваючись піймати або вбити свого ворога. Та це їм не вдавалось. Тоді вони стали берегтися і ніколи не виходили поодинці вночі, а їхні будинки охоронялися. Минув деякий час. Їхній противник не подавав про себе ніяких ознак, і молоді мормони перестали так берегтися. Вони вже думали, що жадова помсти у юнака охолонула.

Та це було не так. З часом почуття помсти у Гоупа посилилось. Він був твердої й завзятої вдачі, і думка про помсту заволоділа ним так, що для інших думок не лишалося місця. Проте Гоуп був передусім практичною людиною і скоро зрозумів, що навіть його залізне здоров'я не витримає безперервного напруження. Живучи без притулку і харчуючись

чим трапиться, він вкрай знесилів. Якщо він сконає серед цих гір, мов той пес, хто за нього помститься? А така смерть неминуча, якщо не змінити способу життя. Гоуп розумів, що його смерть була б тільки на руку ворогам, і тому неохоче повернувся до старих копалень у Неваді, щоб поправити здоров'я і зібрати грошей для своєї мети.

Гоуп сподівався пробути на заробітках не більше року, але обставини склалися так, що він не міг покинути копальні років з п'ять. Проте і після цього строку спогади про заподіяну йому кривду і прагнення помсти були такі ж сильні, як і тієї пам'ятної ночі, коли він стояв над могилою Джона Фер'є. Замаскований, під чужим іменем повернувся Гоуп до Солт Лейк Сіті, байдужий до своєї долі після того, як вчинить справедливу розправу. Погані новини чекали його там. Серед "обранців" народу кілька місяців тому стався розкол. Деякі молоді члени общини збунтувалися проти влади старійшин, і частина невдоволених покинула Юту, зреклася віри. Серед них були Дреббер і Стенгерсон. Ніхто не знав, де вони поділися. Були чутки, що Дреббер зумів продати значну частину своєї власності і виїхав багатою людиною, а його компаньйон Стенгерсон став бідним. Однак ніхто не знав місця їх перебування.

Кожна людина, яка б вона не була мстива, давно облишила б думку про відплату, натрапивши на такі труднощі, але Джефферсон Гоуп не завагався ні на мить. Із своїм убогим достатком, сяк-так заробляючи, він мандрував від міста до міста по Сполучених Штатах, розшукуючи своїх ворогів.

Минав рік за роком, темне волосся Гоупа припорошила сивина, а він усе ганяв, мов хорт у людській подобі, думаючи тільки про те, чому присвятив майже все своє життя.

Нарешті упертість Гоупа була нагороджена. Якось у Клівленді, в штаті Огайо, у вікні одного з особняків промайнуло ненависне обличчя, і Гоуп уже знав, що люди, яких він шукає, — тут. Він повернувся до себе додому з готовим планом помсти. Проте сталося так, що Дреббер, глянувши у вікно, впізнав вуличного бродягу і в його очах прочитав

смертний вирок собі. Разом із Стенгерсоном, що став його особистим секретарем, Дреббер поспішив до мирового судді розповісти про небезпеку, яка їм загрожує від колишнього суперника. Цього, ж вечора Джефферсона Гоупа було арештовано. Не маючи поручителів, він просидів під вартою кілька тижнів. Після звільнення йому лишалося тільки переконатися, що Дреббер покинув свій будинок і разом із секретарем виїхав до Європи.

Знову месник збився з сліду, і знову безмірна ненависть змушувала його продовжувати погоню. Але не вистачило грошей, і на якийсь час Гоуп мусив повернутися до роботи, заощаджуючи кожен долар для майбутньої подорожі. Зібравши, нарешті, потрібну суму, він подався до Європи і там переслідував своїх ворогів од міста до міста, не гребуючи для заробітку ніякою працею.

Та месникові не щастило. Коли він добрався до Санкт-Петербурга, втікачі вже виїхали в Париж, а прибувши туди, Гоуп дізнався, що вони щойно вирушили в Копенгаген. У датській столиці він був уже через кілька днів після того, як вони виїхали до Лондона. Тут йому, нарешті, вдалося їх вислідити. А що сталося в Лондоні, найкраще можна дізнатися з власної розповіді старого мисливця. Вона записана в щоденнику доктора Уотсона, якому ми так багато завдячуємо.

Розділ VI

ПРОДОВЖЕННЯ СПОГАДІВ ДОКТОРА ДЖОНА УОТСОНА

Хоч наш полонений і чинив такий шалений опір, особисто до нас ненависті він, здавалось, не відчував, бо, переконавшись у своєму безсиллі, привітно посміхнувся і висловив надію, що в бійці нікого з нас не ушкодив.

— Ви, очевидно, хочете забрати мене в поліцію, — звернувся він до Шерлока Холмса. — Мій кеб біля дверей. Якщо мені розв'яжуть ноги, я спущуся до нього. Тепер мене не так легко підняти, як бувало колись.

Грегсон і Лестрейд презирнулися, вважаючи цю пропозицію надто зухвалою, але Шерлок Холмс одразу повірив полоненому на слово і розв'язав рушника, яким ми скрутили йому ноги в кісточках. Гоуп підвівся і випростав ноги, ніби хотів переконатися, що вони знову вільні. Пам'ятаю, як, дивлячись на нього, я не міг відігнати думки, що мені рідко коли доводилось бачити людину такої міцної будови, а вираз його засмаглого обличчя свідчив про відважність і енергію не меншу, ніж його фізична сила.

— Якщо тут місце начальника поліції вакантне, то я гадаю, ви найбільше його заслужили, — сказав він, з неприхованим подивом оглядаючи мого друга. — Ви висліджували мене, мов справжній хорт.

— Поїдемо разом, — звернувся Холмс до обох детективів.

— Я можу правити кінями, — сказав Лестрейд.

— Гаразд! А Грегсон сяде рядом зі мною. Ви також, докторе. Вас цікавила ця справа, отже, приставайте до нас.

Я радо згодився, і ми всі разом вийшли. Наш полонений зовсім не збирався втікати, а спокійно зайшов у свій власний кеб, а ми — слідом за ним. Лестрейд сів на передку, стьобнув коней, і кеб швидко прибув до призначеного місця. Нас запросили до маленької кімнати, де інспектор поліції записав ім'я арештованого та імена людей, у вбивстві яких його обвинувачували. Це був блідолиций, сухий чоловік, що механічно виконував свої обов'язки.

— За тиждень в'язень стане перед судом, — промовив він. — Тим часом, містер Джефферсон Гоуп, чи не бажаєте ви що-небудь сказати?

Мушу застерегти, що ваші слова будуть записані і можуть бути використані проти вас.

— У мене є багато чого розповісти, — сказав повагом наш в'язень. — Я хочу викласти цим джентльменам усе.

— Чи не краще буде вам приберегти все це до суду? — спитав інспектор.

— Мені, мабуть, ніколи не доведеться стояти перед судом, — відповів він. — Не дивіться так злякано. Я не подумую про самогубство. Ви лікар? — подивився він на мене чорними палючими очима.

— Лікар, — відповів я.

— Тоді прикладіть сюди руку, — сказав він з усмішкою, вказуючи скутими руками на свої груди.

Я приклав вухо і одразу ж почув надзвичайні шуми і пульсування, його грудна клітка, здавалось, двигтіла і здригалась, мов хистка будівля, коли в ній працює потужний двигун. У тиші кімнати я чув глухе гудіння і хрипіння.

— Еге! — вигукнув я. — У вас розширення аорти!

— Так мені говорили, — сказав він байдужим голосом. — Я ходив до лікаря на минулому тижні, і він сказав, що незабаром вона прорветься. Це у мене вже не один рік. А все через те, що я надто довго не мав притулку і недоїдав у горах Солоного озера. Тепер я зробив своє діло, і мені байдуже, коли прийде кінець. Але я хотів би, щоб люди знали всю правду. Я не хочу, щоб мене згадували як звичайного вбивцю.

Інспектор і обидва детективи порадилися, чи слід дозволяти йому розповідати свою історію.

— Як ви гадаєте, докторе, загрожує арештованому безпосередня небезпека? — спитав інспектор.

— Безсумнівно, — відповів я.

— В такому разі наш обов'язок вислухати його в інтересах правосуддя, — сказав інспектор. — Ви можете, сер, розповісти вашу історію, яка, знову попереджаю вас, буде записана.

— З вашого дозволу, я сяду, — сказав арештований. — Ця хвороба швидко стомлює мене, а бійка, яку ми зчинили півгодини тому, не поліпшила мого стану. Я на краю могили, і мені нема чого брехати вам. Кожне моє слово буде щирою правдою, а як ви використаєте мої показання, мені байдуже.

Джефферсон Гоуп відкинувся до спинки стільця і почав свою незвичайну розповідь. Він говорив зовсім спокійно, наче події, про які йшла мова, були повсякденними. Я ручусь за точність викладу його історії, бо я мав доступ до Лестрейдового блокнота, в якому все було записано, слово в слово.

— Для вас не має великого значення, чому я ненавидів цих людей, — почав він. — Досить того, що вони були винні в смерті двох людських істот — батька й дочки — і за це поплатилися своїм життям. Відтоді, як вони вчинили свій злочин, минуло багато часу, тому я не міг посадити їх на лаву підсудних. Одначе я знав їхню вину і вирішив, що сам буду їм і суддею, і виконавцем вироку. Ви зробили б те саме, якщо у вас є мужність і ви були б на моєму місці.

Дівчина, про яку я говорив, була моєю нареченою двадцять років тому. Її примусили одружитися з тим самим Дреббером, і вона у відчай померла. Я зняв шлюбний перстень з її пальця, коли вона лежала в труні, і поклявся, що очі Дреббера перед тим, як заплющитись навіки, спиняться на цьому персні, який нагадає йому в останній раз про злочин і

неминучу кару. Я носив перстень з собою і ловив Дреббера та його спільника на двох континентах, поки не спіймав. Вони думали, що я виб'юся з сили, але помилились. Якщо я помру завтра, а це дуже можливо, то я помру, знаючи, що моє діло на цьому світі зроблене, і непогано зроблене. Вони загинули від моєї руки. Більше я від життя нічого не чекаю і нічого не прагну.

Вони були багаті, а я бідний, і тому мені нелегка було ганятися за ними. Коли я добрався до Лондона, у мене зовсім не залишилось грошей, і треба було взятись за якусь роботу, щоб прожити. Правити кіньми і їздити верхи для мене так само легко, як ходити пішки. Тому я звернувся до контори найманих кебів і швидко дістав роботу. Я щотижня віддавав хазяїнові певну суму грошей, а вся решта лишалась мені. Правда, ця решта ніколи не була велика, але сяк-так я зводив кінці з кінцями. Найважче було вивчити вулиці, бо з усіх лабіринтів, які тільки коли-небудь придумували, Лондон, мабуть, найбільш заплутаний Проте мені допомогла карта. Я відмітив на ній головні готелі і вокзали і потім справлявся по місту досить добре.

Минуло немало часу, поки я дізнався, де жили мої джентльмени. Вони влаштувались у мебльованих кімнатах в Кемберуеллі, по той бік річки. Знайшовши їх, я був певен, що вони в моїх руках. Я відпустив собі бороду, так що мене не можна було впізнати, і ганяв за ними, мов пес, твердо вирішивши не дати їм утекти знову. А їм це замалим не вдалося. Куди б вони не йшли чи їхали в Лондоні, я тепер був завжди у них за спиною. Часом я переслідував їх на своєму кебі, часом пішки, хоч перший спосіб був найкращий, бо тоді вони не могли втекти. Тільки рано-вранці або пізно ввечері я міг щось заробити і вже заборгував своєму хазяїнові. Та про це мені було байдуже, бо я мав надію скоро з ними розквитатися.

Але ж і вони були хитрі. Мабуть, розуміли, що їх можуть підстерігати, і тому ніколи не ходили пізно ввечері і весь час трималися один одного. Тижнів зо два я щодня їздив слідом за ними і ні разу не бачив, щоб вони розлучалися. Сам Дреббер часто був п'яний, але Стенгерсона не можна було захопити зненацька. Я стежив за ними з ранку до вечора, а нагоди

не траплялося. Та я не впадав у розпач, бо відчував, що час розплати настав. Одного тільки боявся, щоб ця штука у мене в грудях не прорвалася передчасно і не перешкодила довести справу до кінця.

Одного вечора я їздив туди й сюди по Торквей Террейс — так зветься вулиця, де вони зупинились, — і побачив, що якийсь кеб під'їхав до їхніх дверей. За хвилину винесли багаж, а через деякий час вийшли Дреббер і Стенгерсон і поїхали. Я дуже занепокоївся, що вони переїжджають. На Юстонському вокзалі обидва вийшли, а я, доручивши хлопцеві потримати коня, рушив слідом за ними на платформу. Я чув, як вони питали про ліверпульський поїзд, чув, як їм відповіли, що один недавно відійшов, а другого треба чекати кілька годин. Стенгерсон розсердився, а Дреббер, здавалося, був радий. Я підійшов до них так близько, що міг чути кожне слово їхньої розмови. Дреббер сказав, що у нього була якась особиста справа і нехай той другий почекає трохи, поки він повернеться. Компаньйон запротестував, нагадавши, що вони вирішили триматись укупі. На це Дреббер відповів, що у нього справа делікатна і він мусить піти сам. Не чув далі, що говорив Стенгерсон, але Дреббер посипав прокльонами і нагадав йому, що він лише платний слуга і не сміє наказувати. Тоді секретар облишив марну суперечку і просто сказав, що коли Дреббер пропустить останній поїзд, то хай шукає його в готелі Хеллідея. Дреббер відповів, що буде на платформі раніше одинадцятої, і пішов з вокзалу.

Нарешті настав момент, якого я чекав так довго. Мої вороги були в моїх руках. Вкупі вони могли один одного захищати, а поодинокі їм не вдасться від мене врятуватися. Проте я не квапився. У мене був уже готовий план.

Від помсти немає ніякого задоволення, якщо кривдник не має часу усвідомити, чия рука і за що його карає. А за моїм планом він мусив добре зрозуміти, що спокутує колишні гріхи. Трапилось так, що кілька днів перед тим один джентльмен, який наглядав за деякими будинками на Брікстон-род, загубив ключ від одного з них у моєму кебі. Того самого вечора я повернув йому ключа, знявши перед цим з нього відбиток і

зробивши собі такий самий. Тепер я мав хоч один куточок у цьому великому місті, куточок, де ніхто не міг мені перешкодити. Лишалось тільки добре поміркувати, як мені заманити туди Дреббера.

З вокзалу Дреббер пішов пішки, заходив двічі в шинок. В останньому він був з півгодини і вийшов звідти уже напідпитку. Якраз проти мене стояв двоколісний екіпаж, і Дреббер найняв його. Я поїхав слідом так близько, що ніс мого коня всю дорогу був не далі як за один ярд від кучера. Ми прогуркотіли по мосту Ватерлоо, а далі вулицями, поки не опинилися знову на Торквей Террейс біля будинку, де жив Дреббер перед тим. Це мене дуже здивувало. Я під'їхав і спинив свій кеб за сотню ярдів од того будинку. Дреббер зайшов туди, відпустивши екіпаж. Будьте ласкаві, дайте мені склянку води, — перервав Гоуп розповідь. — У мене пересохло в горлі.

Я простяг йому склянку, і Гоуп вихилив її всю.

— Трохи полегшало, — сказав він. — Ну, я чекав на нього чверть години чи й більше, коли раптом з будинку донісся галас, наче там точилась бійка. Зненацька двері розчинились, і я побачив двох чоловіків, один з яких був Дреббер, а другий — молодий хлопець, якого я бачив уперше. Він тримав Дреббера за комір і, дотягнувши до краю сходів, дав йому такого стусана, що той відлетів аж на середину вулиці. "Ти, собако! — гримнув він, замахуючись на нього палицею. — Я тебе навчу, як ображати чесну дівчину!" Юнак був такий сердитий, що, мабуть, добре почастував би його своєю палицею, коли б той не чкурнув по вулиці так швидко, що тільки ноги замелькали. Він вибіг на ріг вулиці і, побачивши мій кеб, гукнув мене і заскочив всередину "Везіть мене до готелю Хеллідея!" кинув він.

Коли він опинився, нарешті, в кебі, серце у мене мало не вискочило з грудей — я аж злякався, щоб моє здоров'я в останній момент не підкачало. Я їхав поволі, розмірковуючи, як мені з ним бути. Можна було завезти просто в поле і там на якійсь безлюдній дорозі поговорити востаннє. Я так було й вирішив, аж тут він сам допоміг. Дреббера знову

потягло випити; він звелів мені спинитися коло бару і чекати. Там він пробув, аж поки бар не закрився, і вийшов добре таки п'яний. Я зрозумів, що тепер він мій.

Не думайте, що я хотів просто замордувати його. Це була б тільки справедлива відплата з мого боку, але я так не міг. Я давно вже вирішив, що він повинен мати шанс на життя, якщо схоче ним скористатися.

Мандруючи по Америці, я змушений був раз по раз міняти професії. Так, мені довелося бути сторожем в лабораторії йоркського коледжу. Одного разу професор читав там лекцію про отрути і показував студентам якийсь алкалоїд, як він його назвав. Професор добув його з одної південноамериканської отрути для стріл. Отрута була така сильна, що найменша крихітка її викликала негайну смерть. Я помітив пляшку, в якій зберігався цей препарат, і, коли всі вийшли, насипав собі трохи порошку. З мене був колись непоганий фармацевт, отже, із цього алкалоїду я зробив дві маленькі розчинні пілюлі і поклав кожную в коробочку з такою ж пілюлею без отрути. Я вирішив, що як тільки матиму нагоду, примушу кожного з цих джентльменів узяти з коробочки по пілюлі, а сам проковтну ту, що залишиться. Це було б так само смертельно, як і при стрілянні з пістолета, зате галасу менше. Відтоді я завжди носив із собою ті коробочки, а тепер настав час пустити їх в діло.

Було вже близько години ночі. Надворі стало темно і холодно. Дув пронизливий вітер, і, як з відра, лив дощ. Та хоч яка понура була погода, я відчував таку радість, що хотілося закричати. Якщо хто з вас, джентльмени, мріяв про щось, і прагнув його протягом двадцяти років, і раптом побачив просто перед собою, ви зрозумієте мої почуття. Я запалив сигару і пихкав нею, щоб заспокоїти нерви, але руки мої тремтіли, а в скронях шалено пульсувала кров. По дорозі я бачив старого Джона Фер'є і милу Люсі, які дивилися на мене з темряви і усміхались. Я бачив їх ось так, як бачу вас усіх у цій кімнаті. Весь час вони були переді мною, аж поки я не спинився біля будинку на Брікстон-род.

Там не видно було ні душі і не чути було нічого, крім капотіння дощу. Заглянувши в кеб, я побачив, що Дреббер, скорчившись, міцно спав. Я смикнув його за руку:

— Час виходити.

— Гаразд, — промимрив він, мабуть думаючи, що ми приїхали до того готелю.

Не говорячи більше й слова, Дреббер вийшов з кеба і пішов за мною через сад. Я мусив іти поруч і підтримувати його, бо з нього ще не вивітрився хміль. Коли ми підійшли до дверей, я відімкнув їх і завів Дреббера до передньої кімнати. Вірте мені, батько й дочка весь час ішли попереду нас.

— Темно, як у пеклі, — сказав він, тупцюючи навколо мене.

— Зараз буде світло, — озвався я, запалюючи свічку, яку приніс із собою.

— Ну, Еноху Дреббер, — повернувся я до нього, підносячи світло до свого обличчя, — пізнаєш мене?

Якусь мить він пильно вдивлявся в мене каламутними п'яними очима, та раптом на його обличчі з'явився вираз жаху і пробігла судорога. Він упізнав мене і відсахнувся, бліднучи. Піт виступив йому на лобі, і зуби зацокотіли від страху. Я притулився спиною до дверей і голосно засміявся. Давно я передчував, що помста буде солодкою, але ніколи не сподівався відчути таке душевне задоволення.

— Собака! — сказав я. — Я гнався за тобою від Солт Лейк Сіті до Санкт-Петербурга, і тобі завжди вдавалось утекти. від мене. Тепер твоїм мандрам настав кінець, бо хтось із нас, ти або я, не побачить завтра сходу сонця.

Він оступився ще далі, і я помітив, що він вважає мене за божевільного. Та я й був тоді божевільний. В скронях у мене мов молотками било. Я, мабуть, знепритомнів би, коли б із носа не пішла кров і мені не полегшало.

— Ну, що ти тепер скажеш про Люсі Фер'є? — grimнув я на нього, замкнувши двері і махаючи ключем у нього перед носом. — Кара наближалась повільно, та врешті наздогнала тебе.

Я бачив, як тремтіли губи у цього боягуза. Він не благав пощади, бо добре знав, що її не буде.

— Ти вб'єш мене? — промовив він, запинаючись.

— Яке там убивство! — сказав я. — Хіба це вбивство, — задушити скаженого собаку? А ти зжалився над бідною Люсі, коли потяг її від убитого батька в свій проклятий, безсоромний гарем?

— То не я вбив її батька! — скрикнув він.

— Але ти розбив її невинне серце, — одрубав я і подав йому пілюлі. — Хай нас розсудить Всевишній. Вибери одну і з'їж. В одній — смерть, у другій — життя. Я візьму ту, що залишиться. Побачимо, чи є на світі справедливість, чи нами править сліпа доля.

Він відсахнувся з диким криком і благав пощади, але я витяг ножа і наставив йому до горла, поки він не скорився. Тоді я проковтнув другу пілюлю, і ми якось хвилину стояли мовчки один проти одного, не знаючи, кому з нас жити, а кому вмерти. Повік не забуду його обличчя, коли перші ознаки гострого болю дали йому знати, що він прийняв отруту. Я зареготав і підніс йому до очей шлюбний перстень Люсі. Все це сталося в одну мить, бо алкалоїд діє швидко. Судорога болю спотворила йому обличчя, він простяг руки вперед, захитався і з хрипким риком звалився

на підлогу. Я перевернув його ногою і приклав руку до серця. Воно не билось. Дреббер був мертвий!

Кров текла у мене з носа, але мені було байдуже. Не знаю, чому мені спало на думку зробити напис на стіні. Можливо, то була пустотлива думка навести поліцію на хибний слід, бо я почував себе безтурботно й весело. Я згадав про одного німця, якого знайшли мертвим у Нью-Йорку і над головою якого було написане слово Rache. В газетах писалося, що вбивство вчинене якимсь таємним товариством. Мені здавалося, що так, як збили з пантелику нью-йоркців, можна заморочити і лондонців. Я вмочив палець у свою власну кров і залишив напис на стіні. Потім повернувся до свого кеба і переконався, що нікого поблизу немає. Ніч була все така ж буряна. Проїхавши трохи, я засунув руку в кишеню, де звичайно тримав перстень Люсі, і не знайшов його. Мене аж в жар кинуло, бо це була єдина згадка про неї. Я подумав, що міг впустити перстень, коли схилився над тілом Дреббера, і поїхав назад. Лишивши кеб на бічній вулиці, я сміливо пішов до будинку, готовий на все, аби тільки знайти перстень. Біля хвіртки я наскочив на полісмена. Щоб він мене не запідозрив у чомусь лихому, я прикинувся п'яним як хлющ.

Так прийшов кінець Енохові Дребберу. Тепер мені лишалось розправитися з Стенгерсоном, щоб відплатити за Джона Фер'є. Я знав, що він спинився в готелі Хеллідея, і виглядав його там цілий день, але він ні разу не вийшов. Мабуть, запідозрив щось, після того як Дреббер не з'явився в умовлену годину. Він був дуже хитрий, цей Стенгерсон, і завжди обережний. Але дуже помилявся, коли думав урятуватись, відсиджуючись у кімнатах. Я дізнався, яке вікно веде в його спальню, і на другий день вдосвіта, скориставшись драбиною, що лежала за готелем, проліз у його кімнату. Я розбудив його і сказав, що настав час розплати за обірване ним колись життя. Розповівши все про смерть Дреббер а, я дав і йому пілюлі. Замість того, щоб скористатися з цього шансу на порятунок, він схопився з ліжка й кинувся до мого горла. Захищаючись, я вдарив його ножем у серце. Так чи інакше, йому належало вмерти, бо провидіння не допустило б, щоб його злочинна рука вибрала неотруєну пілюлю.

Мені лишилося сказати небагато. Та й добре, бо почуваю, що вже видихався. Я працював візником ще день чи два, не думаючи кидати роботу, поки не зберу грошей на проїзд назад до Америки. Я стояв у дворі контори, коли якийсь обірваний хлопчисько спитав, чи немає тут візника Джефферсона Гоупа, і сказав, що один джентльмен викликає його кеб на Бейкер-Стріт, 221-Б. Я поїхав, не підозріваючи нічого лихого. Але там ось цей молодий чоловік так спритно надів мені наручники, як мені ніколи ще не доводилось бачити. Оце і вся моя історія, джентльмени. Ви можете вважати мене за вбивцю, але я думаю, що я такий самий слуга правосуддя, як і ви.

Оповідання Гоупа і сам його тон так зворушили нас, що ми сиділи мовчки, поринувши в свої думки. Навіть детективи-професіонали, яких нелегко було здивувати всякими кримінальними страхіттями, вислухали цю історію з великим інтересом. Мертву тишу порушував тільки скрип олівця Лестрейда, який закінчував свої записи.

— Є тільки один момент, який мені хотілося б з'ясувати, — сказав нарешті Шерлок Холмс. — Хто був ваш спільник, що приходив по перстень після нашого оголошення?

Арештований лукаво підморгнув моєму другові.

— Я можу відкривати свої таємниці, — сказав він, — але не хочу накликати біду на інших людей. Я прочитав ваше оголошення і подумав, що це могло бути пасткою, а могло бути й правдою, і я матиму перстень. Мій друг згодився піти і подивитись. Думаю, ви підтвердите, що він зробив це майстерно.

— Безперечно, — цілком щиро сказав Холмс.

— Ну, джентльмени, — поважно закінчив інспектор. — Закон велить нам зробити все по формі. В четвер арештований стане перед судом,

потрібна буде і ваша присутність. А до того часу відповідальним за нього буду я.

Він подзвонив, і Джефферсона Гоупа забрали двоє тюремників, а ми з приятелем вийшли з поліції і поїхали кебом назад на Бейкер-стріт.

Розділ VII

ЗАКІНЧЕННЯ

У четвер ми повинні були з'явитись на суд. Та ще до четверга наші свідчення виявились непотрібними. Всевишній суддя взяв справу до своїх рук, і Джефферсон Гоуп став перед небесним трибуналом, що ухвалить йому справедливий вирок. Тієї ж ночі у нього прорвалась аорта, і вранці його знайшли вже мертвим. Він лежав, розпростершись на підлозі, з лагідною усмішкою на обличчі. Здавалось, в останні хвилини він оглянувся на своє немарно прожите життя, і це дало йому втіху.

— Грегсон і Лестрейд скажуться від злості, як дізнаються про його смерть, — зауважив Холмс, коли ми заговорили про це наступного вечора. — Що станеться з їх грандіозною рекламою?

— Я не бачу, щоб вони багато зробили для спіймання злочинця, — сказав я.

— На цьому світі мало важить, що ви зробили, — з гіркістю промовив мій приятель. — Важливо тільки, що вам приписують. Та байдуже, — сказав він після паузи вже веселішим тоном. — Я б нізащо не хотів пропустити цю справу. За моєї пам'яті не було цікавішого випадку. Який би він не був простий, але в ньому дещо дуже повчальне.

— Простий! — вигукнув я.

— А хіба не так? — посміхнувся Шерлок Холмс з мого здивування. — Доказом його внутрішньої простоти є те, що я з допомогою кількох звичайних логічних висновків зміг за три дні спіймати злочинця.

— Це правда, — згодився я.

— Я вам уже пояснював, що надзвичайне скоріше допомагає, ніж перешкоджає. При розв'язанні таких проблем багато значить уміння міркувати в зворотному напрямі. Це дуже корисна здатність і дуже легко дається, але люди нею нехтують, бо в нашому щоденному житті вигідніше буває міркувати наперед, а не назад. На п'ятдесят тих, що вміють міркувати синтетично, припадає один, що вміє міркувати аналітично.

— Сказати правду, — зауважив я, — не зовсім вас розумію.

— Я й не сподівався, що ви так легко все це зрозумієте. Спробую викласти ясніше. Більшість людей, коли ви їм опишете ряд подій, скажуть, який буде їх результат. Вони можуть зіставити їх в думці і зробити з них висновок про те, що має статися потім. Але ж мало знайдеться людей, які на основі результату зможуть дійти до тих причин і фактів, що його викликали. Ця здатність і є тим, що я називаю вмінням міркувати в зворотному напрямі, або аналітично.

— Розумію, — сказав я.

— Ось і в даному випадку був результат, а все інше треба було знайти самому. Спробую показати вам ланки в моїх міркуваннях. Почнемо з початку. Я наблизився до будинку, як ви знаєте, пішки. Мій мозок ще був збуджений якимось враженням. Природно, що я почав з огляду дороги. На ній, як уже згадував, я помітив сліди коліс від кеба. Розпитавши, я дізнався, що кеб побував там уночі. Що це був саме кеб, а не приватний екіпаж, свідчила мала ширина колії. Звичайний

лондонський чотириколісний кеб значно вужчий, ніж карета джентльмена.

Це було перше вигране очко. Потім я помалу пішов садовою стежкою. Грунт тут був глинястий, і сліди лишились особливо чіткі. Я не маю сумніву, що вам ця стежка здалася просто смужкою втоптанії грязюки, але для мого натренованого ока кожний знак на ній мав своє значення. В науці розшуку немає іншої такої важливої і водночас такої занедбанії галузі, як уміння читати сліди. На щастя, я завжди надавав цьому мистецтву великого значення і набув у ньому деякого досвіду. Вивчення слідів стало моєю другою натурою. Я бачив важкі сліди ніг констеблів, але помітив і сліди двох чоловіків, які ще перед тим пройшли по саду. Легко було помітити, що ці люди побували тут раніше за інших, бо їх сліди були подекуди зовсім затоптані пізнішими. Так сформувалася друга ланка в моєму розслідуванні: нічних відвідувачів було двоє. Один, як я пересвідчився, був високий на зріст, а другий — нижчий, модно одягнутий, судячи з маленьких елегантних відбитків його взуття.

Зайшовши в будинок, я одразу ж переконався в правильності мого висновку. Чоловік в елегантних чоботях лежав переді мною. Виходить, той високий був убивцею, якщо тільки тут було вбивство. На тілі мертвого не було, ніякої рани, але зляканий вираз обличчя переконав мене, що він знав про свою долю раніше, ніж вона його спіткала. У людей, які вмирають від розриву серця чи взагалі наглою смертю, ніколи не буває слідів хвилювання на обличчі. Понюхавши губи мертвого, я виявив кислуватий запах і прийшов до висновку, що його примусили прийняти отруту. Про те, що Дреббера саме примусили отруїтися, свідчив вираз страху й ненависті на обличчі. Я прийшов до цього висновку методом виключення, бо ніяка інша гіпотеза не відповідала б фактам. Не думайте, що це щось нечуване. Примусове отруєння — зовсім не нова річ в анналах криміналістики. Справа Дольського в Одесі і Летюр'є в Монтпельє виринуть у пам'яті кожного токсиколога.

А тепер виникало найголовніше питання: де шукати причину вбивства? Зрозуміло, що не в грабежі, бо нічого не взято. В такому разі

тут були політичні мотиви чи замішана жінка? Ось яке питання стояло переді мною. З самого початку я схилився до того, що причиною тут є жінка. Політичні вбивці зроблять своє і тікають. А це вбивство, навпаки, було добре обмірковане. Злочинець залишив сліди по всій кімнаті, отже, він був там довгий час. Така методична помста може бути викликана тільки особистою кривдою, а не політичними причинами. Коли було виявлено напис на стіні, я ще більше став схилитися до цієї думки. Мені було ясно, що це зроблено для омани. А коли знайшовся перстень, то все стало на своє місце. Ясно, що вбивця скористався перснем, щоб нагадати своїй жертві. про якусь жінку, якої, можливо, не було вже на світі. Тому я й спитав Грегсона, чи не запрошував він у своїй телеграмі до Клівленда якихось подробиць з минулого містера Дреббера. Він відповів, як ви пригадуєте, негативно.

Потім я почав уважно оглядати кімнату і переконався, що моє припущення про зріст убивці було правильне. Крім того, я звернув увагу на довжину його нігтів і на тріхінопольську сигару. Ніяких слідів боротьби не було, отже кров, розбризкана на підлозі, потекла з носа вбивці, коли він розхвилювався. Я помітив, що сліди крові збігалися з слідами його ніг. Рідко в якої людини сильний гнів або хвилювання супроводяться такою кровотечею, хіба що це людина повнокровна. Звідси я дозволив собі зробити висновок, що злочинець був сильний, червонощокий. Ми вже мали нагоду переконатися, що я зміркував правильно.

Залишивши будинок, я зайнявся саме тим, чим Грегсон знехтував. Я телеграфував начальникові поліції в Клівленді, обмеживши свої запитання обставинами, зв'язаними з одруженням Еноха Дреббера. Відповідь з'ясувала все. Мені повідомили, що Дреббер уже апелював до закону, просячи захистити його від давнього суперника, якогось Джефферсона Гоупа, і що цей Гоуп перебуває тепер у Європі. Було зрозуміло, що я тримаю ключ до цієї таємниці в своїх руках і що мені лишається тільки арештувати вбивцю. Я догадався, що чоловік, який зайшов до будинку з Дреббером, був не хто інший, як той, що привіз його кебом. Сліди на дорозі показували, що кінь бродив сюди й туди, а це було б неможливо, якби хтось доглядав за ним. А де ж міг бути візник, як

не в будинку? Знов-таки було б абсурдно припускати, що людина при здоровому розумі вчинила б заздалегідь обміркований злочин на очах у третьої особи, яка напевне її виказала б. А тепер уявімо собі, що хтось переслідує когось у Лондоні. Що можна придумати кращого, як стати візником? Усі ці міркування привели мене до неминучого висновку, що Джефферсона Гоупа треба шукати серед візників столиці. Коли він був візником, то чому б йому не бути ним і досі? Навпаки, з його погляду несподівана зміна професії привернула б до нього увагу. Отже, хоч короткий час він мусив працювати на старому місці. Не було ніяких підстав припускати, щоб він жив під чужим ім'ям. Для чого б йому міняти своє ім'я в країні, де ніхто й так його не знає? Тоді я організував свій корпус детективів із безпритульників і посилав їх до всіх власників кебів у Лондоні па розшуки потрібної мені людини. Яких успіхів вони досягли і як швидко я цим скористайся, ви добре знаєте. Вбивство Стенгерсона було цілком несподіваним, але навряд чи йому можна було запобігти. Завдяки цій історії, як вам відомо, я заволодів пілюлями, про існування яких догадувався. Як бачите, тут був довгий ланцюг логічних висновків без розриву і без слабкого місця.

— Просто дивовижно! — вигукнув я. — Ваші заслуги повинні бути визнані прилюдно. Ви мусите опублікувати звіт про цю історію. Якщо ви цього не зробите, я зроблю за вас...

— Можете робити як вам до вподоби, докторе, — відповів він. — Ось маєте, — подав він свіжий номер газети. — Погляньте!

Замітка, на яку він показав, присвячувалася цін історії.

"Через несподівану смерть Джефферсона Гоупа, якого підозрівали у вбивстві містера Еноха Дреббера і містера Джозефа Стенгерсона, — говорилося в ній, — публіка втратила можливість стежити за розглядом сенсаційної справи. Подобиці цієї історії, мабуть, ніколи не будуть відомі, хоч ми дізналися з авторитетних джерел, що злочин був наслідком давньої і романтичної ворожнечі, в якій замішані кохання і мормонство. Здається, що обидві жертви в молоді роки належали до "Святих останніх

днів", а Гоуп, який вмер у тюрмі, походить також із Солт Лейк Сіті. Якщо ця справа тим і скінчиться, то вона принаймні показує майстерність нашої поліції розшуку і навчить усіх чужинців зводити свої рахунки вдома і не переносити їх на британську землю. Тепер уже ні для кого не секрет, що вся заслуга у виявленні і впійманні злочинця належить відомим співробітникам Скотленд-Ярду містеру Лестрейду і містеру Грегсону. Вбивцю арештовано в квартирі якогось містера Шерлока Холмса, що й сам, як любитель, виявив певний талант детектива. Можна сподіватися, що з такими вчителями він і сам згодом досягне в якійсь мірі їхньої майстерності. Як гадають, за виявлені послуги обом агентам будуть вручені грамоти".

— Хіба я не говорив вам про це з самого початку? — вигукнув Шерлок Холмс і засміявся. — От і весь результат наших розшуків по багрянному сліду: грамоти Грегсону і Лестрейду.

— Не турбуйтеся, — відповів я. — Всі факти у мене в щоденнику, і публіка їх знатиме. А тимчасом ви мусите втішатися усвідомленням власного успіху, як той римський скнара:

Populas me sibilat, at mihi plaudo

Ipse domi simul ac nummos contemplar in arca.[20]

Примітки

1

Титул мусульманських вождів у війні з "невірними".

2

11 шилінгів 6 пенсів — більше як 1/2 фунта стерлінгів, тобто близько 6 карбованців золотом.

3

Фут — 30,4 сантиметра.

4

In statu quo — недоторканим (лат.).

5

Кеб — найманий екіпаж.

6

Кремона — місто в Італії, що славилася виробництвом скрипок високої якості.

7

Галле — відомий піаніст і диригент, Норман Неруда — скрипачка, його дружина.

8

"Про міжнародне право".

9

Карл I (1600–1649) — король Англії та Ірландії, якого було страчено.

10

"З книг Гулієльмо Уайта".

11

"Життя богеми".

12

Таємний суд у середньовічній Німеччині.

13

Отруйна рідина.

14

Відома отруйниця XVII ст.

15

Французьке прислів'я: Дурень завжди знайде ще дурнішого, який ним захоплюватиметься.

16

Тобто Великого Солоного Озера, над яким розташоване Солт Лейк Сіті.

17

Так називали себе самі мормони.

18

Гебер С. Кемболл в одній із своїх проповідей згадує про своїх сто жінок під такою ніжною назвою. (Прим. автора).

19

Назва одного з індієських племен в Неваді.

20

Люди мені дорікають, а я собі вдома

На гроші у скрині дивлюсь і втішаюсь.